

Rechtsquellen des Cantons Wallis [Fortsetzung]

Objektyp: **Group**

Zeitschrift: **Zeitschrift für schweizerisches Recht = Revue de droit suisse = Rivista di diritto svizzero = Revista da dretg svizzer : Halbband II. Referate und Mitteilungen des SJV**

Band (Jahr): **8 (1889)**

PDF erstellt am: **22.07.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Schweizerische Rechtsquellen.

Rechtsquellen des Cantons Wallis.

Von

ANDREAS HEUSLER.

Ausgewählte Quellenstücke.

(Fortsetzung.)

Nr. 18.

Die Artikel von Naters.

Statuta patriæ Vallesii, 1446, Januar 28.

(Bekannt sind mir drei, mit den angehängten 10 Siegeln [des Bischofs, der Regalia, des Domcapitels, der sieben Zehnen] versehene, also offizielle Ausfertigungen: 1. im Archiv Valeria, Rolle aus zwei an einander genähten Pergamentstücken bestehend, Gesamtlänge 1 $\frac{1}{2}$ Meter, Breite 66 cm., 206 Zeilen; 2. im Archiv der Bourgeoisie Sitten, Rolle aus drei zusammengenähten Pergamenten, Gesamtlänge 1 Meter 60 cm., Breite 71 cm., 210 Zeilen; 3. im Pfarrarchiv Ernen, Sign. A 26, zwei zusammengenähte Pergamentstücke, Länge 1 Meter 35 cm., Breite 71 cm., 192 Zeilen. In Kleinigkeiten weichen diese Ausfertigungen vielfach von einander ab [z. B. vel oder seu, possit oder posset]; diese Varianten gebe ich nicht an. Ausserdem zeigt das Exemplar der Valeria manche grammaticalische Verstösse [existitit, puneretur u. a.] und Orthographiefehler [consensus, indigneat statt indigeat u. a.]. Das correcteste Exemplar ist das der Bourgeoisie Sitten, sein Text ist hier meist befolgt. Die wenigen, den Inhalt übrigens nicht beeinflussenden Abweichungen von Valeria und Ernen, welche zwei meist übereinstimmen, sind in den Anmerkungen angegeben. Die Artikelzahlen und die Absätze sind allen drei Ausfertigungen fremd. — Eine sehr gute, nach Nr. 2 gefertigte, von vier Notaren beglaubigte alte Copie in einem Pergamentheft des Archivs der Bourgeoisie Sitten, Tiroid 131, Nr. 3. Eine deutsche Uebersetzung des Schreibers Balthasar Asper von 1493, aus welcher ich in den Anmerkungen hie und da Proben mittheile, befindet sich im Archiv Valeria, Statuta 4, 2.)

In nomine Domini nostri Jhesu Christi Amen. Vniuersis et singulis hanc presentem publicam literam seu paginam intuentibus lecturis inspecturis pariter tenorem eiusdem audituris tam presentibus quam futuris per presentes appareat atque manifestum sit, quod cum ad tollendum aliqua dubia et suspiciones, que mouebantur a quibusdam seu inter quosdam incolas et homines singularesque personas communitatum patrie Vallesii super nonnullis articulis seu interpretatione articulorum et casuum consuetudinariorum ipsarum communitatum in generali tam ab antiquo vsitatorum quam etiam quorundam nouiter introductorum, fuerint in prato castri saxi de Narres¹⁾ personaliter constituti quam plures nobiles probi et honesti viri omnium communitatum predictae patrie Vallesii tam alamannorum quam romanorum specialiter desenorum de Seduno, de Sirro, de Leuca, de Rarognia, de Vespia, de Narres seu Briga, de Morgia et de Monte Dei superius ac singularium parrochiarum predictorum desenorum in numero duorum milium et vltra, qui quidem probi homines sic congregati nomine supradictarum communitatum et singularium personarum earundem vnanimiter et concorditer in hunc qui sequitur modum conuenerunt pro se et hominibus predictarum communitatum eorum heredibus ac successoribus vniuersis tam virtute antiquarum libertatum et consuetudinum quam etiam quorundam nouiter insertorum perpetuis temporibus obseruaturis, sub penis et bannis subscriptis super eisdem et quibusdam ipsorum inpositis in solidum inferius descriptis et notatis prout singillatim sequitur.

(Art. 1.) **De citacione.** Primo quod non liceat alicui persone tocius patrie Vallesii ab aqua Morgie Contegii superius nobili vel ignobili vel cuiuscunque status existat, exnunc in antea perpetuis temporibus aliquem laycum vel personam temporalem citare, monere aut quouis colore quesito euocare coram domino nostro Sedunensi, eius officiali, iudice generali, decano aut aliquo iudice spirituali pro quacunque causa temporali sub pena sexaginta librarum Mauris. communitati eiusdem loci habitacionis eiusdem persone que contra hoc facere attemptauerit irremissibiliter applicanda, et sub pena periurii et destitucionis ab omni honore et iudicio et perdicionis cause; et si communitas dictam penam recuperare negligeret, tunc alie communitates vel homines vnus singularis quarterii vel compre eandem penam recuperare possint, exceptis et reseruatis prefato domino episcopo, capitulo, pres-

¹⁾ in der matten des schloss von der flue von Naters.

biteris et clericis beneficiatis pro ipsorum beneficiis citandi et iuridice prosequendi et econtra laycis contra eosdem.

(Art. 2.) **De eodem** statutum est, quod ille qui vult aliquem euocare in iudicium via consuetudinis et regalie patrie Vallesii, potest eum facere assignare oretenus per nuncios curie, et comparendum est per ambas partes personaliter vel per procuratores, nisi sit in casibus subscriptis, et tenetur reus respondere et comparere in prima vel in secunda assignacione sibi data in casibus rerum mobilium, et si non compareat, tunc pignorandus est pro petitione actoris, pro rebus vero immobilibus et proprietatibus ac causis personalibus vel criminalibus¹⁾ debet et potest reus habere terminum comparendi et respondendi vsque ad terciam assignacionem, et si in tertia assignacione non compareat, pro contumace habeatur et inuestiendus sit actor et facienda iusticia secundum informaciones actoris. Est autem sciendum, quod quando iudex vel eius nuncius recipit clamam, tunc assignande sunt partes in iudicium, et antequam vlterius procedat, debet accipere ab ambabus partibus caucionem ydoneam de iuri stando et etiam pro expensis. Item est sciendum, quod in causis proprietatum et bonorum immobilium dande sunt per iudices partibus assignaciones quindecim dierum, in causis vero bonorum mobilium et debitorum dandi sunt termini octo dierum.

(Art. 3.) **De expensis.** Item condemnande sunt partes litigantes in expensas in lite habitas secundum contumacias et merita cause determinande per iudices taliter quod subcumbens in causa condempnetur in expensas parti obtinenti.

(Art. 4.) **De debitis et pignoracionibus.** Item quod super debitis debent fieri pignoraciones de et super bonis mobilibus vel immobilibus; si mobilia non sint, de immobilibus. Primo sic est sciendum ac fiendum, videlicet quod pignora sufficientia pro tercio et capitali ac expensis desuper incurrendis debent dari per iudicem aut per eius salterum²⁾ aut per debitores sponte cum caucione per ipsum prestanda de valore dictorum pignorum capitalis, tercii et expensarum si incurrant. Et illa pignora mobilia stare debent per spatium viginti duorum dierum a die pignoracionis, antequam tertia pars desuper incurrat; transactis autem dictis viginti duobus diebus, tertia pars desuper esse debet incurra, et tunc

¹⁾ umb ligend guet und eigenschaft, ouch sachen die eer und lib beuerent.

²⁾ durch sinen weibell oder wyschen.

iterum illa pignora stent ad quindenam, infra quas quinque ebdomodas debitor potest redimere dicta sua pignora pro capitali, tercio ac expensis desuper incursis si que sint. Si autem ipse debitor non redimeret sua pignora infra dictas quinque ebdomodas, tunc illa pignora per iudicem sunt vendenda plus danti vel offerenti, vel actori tradenda legitime taxata iuxta loci consuetudinem, et de peccuniis vendicionis eorundem pignorum debet primo solui capitale, tercium et expense creditori, residuum vero valoris dictorum pignorum debet reddi eidem debitori reseruata lege iudicis. — Si vero mobilia bona apud eundem debitorem non reperiantur, tunc pignoranda sunt immobilia eius. Que quidem pignora duci debentur (sic) et executari per terminos suprascriptos. Item si creditor non recuperet dictum tercium super pignoribus incursum infra sex ebdomodas postolucionem capitalis debiti post easdem quinque ebdomodas, tunc dictum tercium debet esse remissum ei, ita quod durantibus feriis non preiudicet aliquis terminus neutri parcium, seruata in premissis consuetudine ciuitatis et baronie Sedunensis.

(Art. 5.) **De sequestracionibus**¹⁾. Item statutum est, quod nullus patriota Vallesii debeat alterum sequestrare²⁾ per suum iudicem aut alienum in patria Vallesii, sed quod actor debeat requirere iusticiam de debito a suo debitore in loco et sub iurisdictione eiusdem debitoris; si autem creditor non reperiet iusticiam vel de bonis eiusdem debitoris ad satisfaciendum sibi in dicta eius iurisdictione vel si non haberet tutum accessum, potest dictus creditor sequi et sequestrare in omnibus locis et iurisdictionibus, vbicunque aliquit de bonis eiusdem reperiat. Item quod quilibet potest in patria Vallesii sequestrare res et bona extraneorum forensium iusticia mediante, seruatis semper confederacionibus et ligis factis per patriotas vel singulares communitates patrie cum aliquibus circumuicinis patrie iuxta tenorem suarum confederacionum.

(Art. 6.) **De processibus**. Item statutum est et ordinatum, quod non liceat alicui persone nobili vel ignobili vtriusque sexus eiusdem patrie et locorum facere aut fieri procurare aliquos processus pro aliqua re temporali preter per inhibitiones³⁾ consuetas et coram suo iudice, exceptis omnibus dominis dominium habentibus pro ipsorum feudis et hominibus

¹⁾ Von der hinderschlahung.

²⁾ verschlachen.

³⁾ verbietungen.

feudalibus ligiis et planis¹⁾ premissa facere volentibus coram iudice generali, ita tamen quod dicti processus sine intermissione execucioni demandentur, vt consuetudo regalie requirit, excepto tempore feriarum. Sin autem, de nouo sint incipiendi tales processus, et hoc sub pena vt de citacionibus statutum est. Qui vero processus eodem modo fieri possunt per curiam domini ob defectum iudicis alicuius loci specialis vel vacante iudicio, ita quod fiant per inhibiciones vt prescribitur.

(Art. 7.) **De hereditatibus.** Statutum est, quod quando pater vel mater aut alia persona decedit, tunc filius aut filia vel cui successio pertinet acceptat hereditatem decedentis vel defuncti, debet habere rata omnia gesta per illum cuius est heres; si vero renunciaret hereditati, nichil se debet intromittere de bonis eiusdem, et illam renunciacionem debet facere pronuciare publice in ecclesia in presencia populi ad diuina congregati, et instrumentum vel literam testimonialem iudicis in forma fide digna precipere. Si autem dubitet an acceptare vel recusare voluerit ipsam hereditatem, tunc per iudicem et notarium fiendum est inuentarium legitimum de vniuersis bonis defuncti infra triginta dies inde proximos, et habeat terminum per annum et diem acceptandi vel renunciandi ipsam hereditatem. Et si ipse heres exspectans dare velit aut possit caucionem ydoneam de conseruando ipsa bona ad opus cuius intererit, tunc intret dicta bona. Sin autem, ipsa bona stent penes aliquem certum probum et ad hoc ydoneum virum eligendum vsque ad finem anni et diei vt prefertur, et casu quo in eodem termino non acceptabit ipsam hereditatem, teneatur dare computum de eisdem bonis, si et in quantum ad manus suas peruenerint, in manu iudicis et persone cuius intererit. Si vero persona exspectans hereditatem indigeat tutore vel curatore, amici vel iudex sibi prouidere teneantur taliter quod infra dictum terminum anni et diei possit acceptare et recusare ipsam hereditatem.

(Art. 8.) **De successionibus.** Item statutum est, quod pater et mater in testamento vel extra non possint necque eis liceat priuare filias suas bonis paternis vel maternis earundem nisi secundum ordinacionem subscriptam, dando terciam partem hereditatis, omnia bona ac eorum acquisita vel lucrata et omnia bona mobilia²⁾; nisi filie essent tales quod exce-

¹⁾ lediger und schlechter lechen lüt.

²⁾ mit hingeben den dritten teyl der erbschaft oder siner erblichen gueter mit sambt siner uberkommenen gueter, ouch alle farende hab.

derent voluntatem patris vel matris, vt maritando se vltra voluntatem parentum suorum vel committendo stuprum vel adulterium, in quibus casibus pater et mater quilibet posset de suis bonis dicte sue filie que fefellisset dare vel ordinare ad libitum sue voluntatis, cum qua donacione et ordinacione dicta sua filia tenetur et debet esse contenta.

(Art. 9.) **De fideiussione.** Item ordinatum extitit, quod de cetero secundum consuetudinem patrie Vallesii per creditores debeat prius conueniri principalis debitor quam eius fideiussor, et casu quo creditor non posset consequi suum principalem pro debito suo¹⁾, tunc posset compellere et habere recursum ad fideiussorem et fideiussore compulso actor caueat iuri, si indebite recuperaretur de restitutione facienda.

(Art. 10.) **De vsufructu**²⁾. Item statutum est, quod quando aliqua mulier maritatur et expeditur cum bonis dotalibus³⁾, tunc si ipsa mulier superuiuat eundem maritum suum, tunc ipsa post decessum eius infra quadraginta dies habeat electionem capiendi et se tenendi ad dotem suam et augmentum dotis⁴⁾ sibi datum per maritum suum in contractu matrimonii⁵⁾, vel se tenendi ad vsufructum bonorum mariti, et si ipsa tenet se ad vsufructum bonorum mariti, si ipsa vtatur omnibus bonis mariti a Raspilia inferius, debet soluere omnia debita viri. Si vero mediam partem bonorum ibidem vel a Raspilia superius fruatur, tunc soluere debet mediam partem tantum debitorum viri sui, et in quantum autem ipsa etiam teneat se ad vsum, tunc percipere debet donaciones quas sibi fecerit maritus suus in testamento vel extra secundum consuetudinem patrie; in quantum autem renunciat vsui, tunc debet percipere dotem et augmentum dotis et omnes donaciones sibi legitime factas per maritum. Simili quoque modo si maritus cum dote et mobilibus bonis ad domum et ad mansionem seu matrimonium alicuius mulieris hereditarie⁶⁾ peruenerit, tunc obseruari debet per ipsum maritum sicut dicta mulier expedita cum dote in bonis mariti, et si antequam renunciet vel acceptet, de premissis bonis aliquid dis-

1) Valeria und Ernen: consequi debitum suum super principali. Uebersetzung: wo aber der gelte nit möchte beziehen sin howbtschuldner umb sin schuld.

2) Vom libgeding.

3) mit hielich guet.

4) merung und besserung ir hielich guet.

5) im hielichen, das in tütsch ist genembt morgengab.

6) zue einer erpen.

trahat mulier de bonis mariti sui vel vir de bonis vxoris preter victum suum, eo actu non postea potest renunciare vsufructui mariti sui et econtra, saluis semper conuencionibus matrimonialibus si que forent facte circa premissa¹).

(Art. 11.) **De locumtenente.** Item ordinatum extitit, quod nullus locumtenens alicuius iudicis non possit nec sibi liceat subdelegare alium secundum locumtenentem.

(Art. 12.) **De appellacione².** Item statutum et ordinatum est, quod si quis vult appellare de sententia vel cognitione aliquali contra eum lata vel ab aliquo grauamine sibi illato, debet appellans habere terminum decem dierum a die late sentencie appellandi vel acceptandi sentenciam; et si appellat, debet intimare parti et iudici coram quo appellat infra triginta dies a die appellacionis, in appellando debet notificare et proponere causas appellacionis et grauaminum quare appellat. Si vero coram patriotis appellatur per reuisionem, tunc idem terminus prefixus non preiudicet, donec consilium et congregacio patriotarum fieret, ita tamen quod talis appellacio fiat in patria Vallesii et non extra, vt inferius describitur.

(Art. 13.) **De tentis.** Item statutum est, quod nullus debet facere tentam nisi pro se et suis heredibus absque fraude, et post tentam factam tenere debet rem tractam per annum et diem et iurare si requiritur quod faciat sine fraude.

(Art. 14.) **De concambiis.** Item statutum est et ordinatum, quod quando fiant concambia inter duos contrahentes de duobus bonis immobilibus, tunc ibi non est tenta, nisi pretium vel summa augmenti³) quod datur in tali concambio sit maius et maioris valoris quam res et bona concambii.

(Art. 15.) **De dote⁴.** Item statutum et ordinatum est, quod quando aliqua mulier superuiuit eius maritum et ad

¹) und ob sy utzit entzue solicher gueter irs mans oder der man sins wibs usbeschlossen ir narung, ob sy sich entsagen oder entpfacht solich libding mit der tat, mag sy darnach sich nit entsagen und äinig sin irs mans gueteren libding noch dargegen ouch der man der gueteren sins wibs, behalten alweg eezunft und recht, wo und ob keins der dingen halb gemacht werent.

²) Von den wegrungen oder fürzügen; appellare fürziechen; appellans der fürziecher.

³) das nachgelt.

⁴) Von hielich guet oder dote das etlich morgengab nement und doch nit uf disen synn hyr ist ufgesetzt worden.

dictum maritum eius peruenissent¹⁾ aliqua bona eiusdem mulieris, etiamsi non sint assignata seu posata²⁾, heredes mariti tenentur sibi ad restitutionem ipsorum bonorum dicte mulieris assignatorum vel non assignatorum, nisi illa bona dicte mulieris de consensu eius essent vendita vel aliter alienata.

(Art. 16.) **De eodem.** Item statutum et ordinatum est, quod si aliquis vir habeat bona ligia et talliabilia vel iurisdictione subiecta vel etiam de franco vel allodio³⁾, et habeat assignare bona vel dotem vxoris sue, quod ille vir primo posare debet ipsam dotem vel bona super bonis et rebus de allodio vel liberis, si sufficienter de eisdem habeat; sin autem, possit assignare super bonis suis que essent de feudo ligio vel talliabili vel sub iure cesarie, nec propterea mulier nec sui heredes ipsam dotem vel bona perdere possint aut debeant.

(Art. 17.) **De accusacione.** Statutum est, quod si accusans non fuerit legitimus vel idoneus vel si sit vilis persona vel infamis siue per prius inimicus mortalis accusati, tunc idem accusatus debet absolui de eadem accusacione vel crimine accusato.

(Art. 18.) **De eodem.** Item statutum est, quod ille vel illi qui accusant admitti non debent, nisi se subiiciant ad penam tallionis, hoc est quod si accusator in probatione eorum que proponeret defecerit, quod ipse tali pena puniatur quali puniretur accusatus, si accusacio vera esset et probata; sed qui accusant et infamant aliquem nec se ad penam tallionis submittere volunt, quod illi tales primo debent restaurare honorem infamati dementiendo se⁴⁾ in ecclesia parochiali, dum populi multitudo adesset, ad taxationem iudicis vel eius consiliariorum⁵⁾ iuxta cause qualitatem et grauitudinem diffamacionis, et pro lege domini vel iudicis dare teneatur talis diffamator iuxta qualitatem cause et ordinationem iuratorum iudicis.

(Art. 19.) **De iuramento.** Item statutum est, quod quando aliquis offert aliquod iuramentum se facturum in iu-

1) Valeria und Ernen: superfuerint statt peruenissent.

2) und sich begäbe das etlich ir gueter zu dem man werend komen, darumb er sim wib kein satzung gethon hette.

3) gueter einer ledingen mannschaft oder rentschaft oder dem keiserlichen rechten verbunden, ouch von ein fryen grund.

4) mit hinderzüg solicher red, das ist das er sich sol heissen liegen solicher red.

5) Valeria und Ernen: iudicis et consulum.

dicio vel defert ipsum iuramentum alteri parti seu aduerse¹⁾, et tunc sibi alia pars remittit eidem parti deferenti ipsum iuramentum, tunc ipsa pars primo offerens iuramentum debet illud iuramentum sibi remissum et delatum facere sub pena perdicionis cause super qua iuramentum delatum extitit.

(Art. 20.) **De successiōibus.** Item statutum est, quod si sit aliquis qui habeat bona paterna et materna hereditaria moriens intestatus sine liberis a suo corpore procreatis et superstitibus relictis, bona paterna perueniant²⁾ proximioribus suis ex parte patris et bona materna proximioribus maternis, quamuis illi duo proximi non sint in pari gradu illius mortui³⁾, quia omnis hereditas eo casu reuerti debet ad latus et lineam vnde processit, et si ex parte patris non reperirentur parentes vel consanguinei, illa hereditas debet venire parentibus maternis et eodem modo econtra.

(Art. 21.) **De eodem.** Item statutum est, quod si vnus pater habens plures filios de pluribus vxoribus, licet de vna plures et de alia pauciores, decedat intestatus, dicti sui filii debent quilibet pro equali porcione succedere, ac si vnus patris et matris fuissent, et econtra si aliqua mulier habens plures liberos de pluribus maritis, licet de vno plures et de alio pauciores, intestata decedat, dicti sui filii omnes sibi succedere debent equis porcionibus, et similiter in omnibus successiōibus et casibus hereditariis heredes et successores cuiuslibet filii equaliter succedant⁴⁾.

(Art. 22.) **De eodem.** Item statutum est, quod si postumus, si fuerit masculus, habet XL^a dies a conceptione in vtero matris vel vltra, tempore quo successio aliqua euenerit, potest capere successiōem ac si esset natus; si vero femina fuerit et habet sexaginta dies conceptionis in vtero matris, capit etiam successiōem vt supra. Intelligendo tamen si tales postumi post natiuitatem non fuerint baptizati, tunc successio peruenire debet personis quibus peruenisset ac si tales postumi non fuissent.

¹⁾ oder setzt den eid hin ze thuen an sinen widerteil, das ist, das er im ein eid teilt nach unser sprach.

²⁾ Valeria und Ernen: veniunt.

³⁾ in glichem lyd der freundschaft des menschen so gestorben ist.

⁴⁾ Valeria und Ernen: ita quod in omnibus successiōibus heredes omnium liberorum similiter succedant et heredes eorundem. Uebersetzung: und des glich in allen erbfällen sollend die erben und nachkomen eins yeglichen suns glichlich erben.

(Art. 23.) **De feriis.** Item statutum, quod sunt ferie obseruande in Regaliis¹⁾ modo infrascripto, videlicet a vigilia sancti Thome apostoli vsque ad festum sancti Hyllarii, et a vigilia ramis palmarum vsque ad diem lune post octauas pasche, a vigilia sancti festi pentechostes vsque ad diem lune post octauas eiusdem festi²⁾, a vigilia sancti Johannis Baptiste vsque ad crastinum beate Marie Magdalene, et in vindemiis³⁾ secundum cursum vindemiarum, que ferie non preiudicant partibus in commissione pignorum et processibus vt supra⁴⁾.

(Art. 24.) **De vxore debente.** Item statutum est, quod vir superuiuens vxorem hereditariam ipse non tenetur soluere debita vxoris sue defuncte, si ipse recuset vsufructum bonorum eiusdem vxoris, nisi neglectum fuerit soluere per ipsos coniuges aliqui redditus, seruicia vel retente per eosdem debita⁵⁾ tempore dum simul stabant, et etiam si ipsi coniuges fecissent aliqua debita insimul cum aliqua persona, illas retentas et illa debita contracta debet soluere dictus vir, etiam si recuset vsufructum.

(Art. 25.) **De iuuamine iudicum.** Item statutum est, quod dominus noster Sedunensis episcopus, qui nunc est vel qui pro tempore futuro fuerit constitutus, balliui, vicedomini⁶⁾, castellani, maiores, salteri, preceptores⁷⁾ ceterique iudices vniuersi et singuli presentes et futuri et eorum consules et iurati tocius patrie Vallesii et incole earundem communitatum⁸⁾ nunc et in futurum pro tempore constituti teneantur alter alteri iudici, si et quando fuerit opportunum et fuerint debite requisiti vel exhortati⁹⁾, dare fauorem, auxilium, consilium et fortitudinem possetenus ad bonam iusticiam et rationem

¹⁾ Valeria : Regalia.

²⁾ Valeria und Ernen : vsque ad octauas pentechostes.

³⁾ in den wimmen.

⁴⁾ Valeria und Ernen : vindemiarum, in quo tempore non preiudicetur pignoribus vt supra. Uebersetzung : weliche zit der ferien bringt kein schaden den teylen pfender zu verfallen, ouch in den processen als ob stat.

⁵⁾ Valeria und Ernen : coniuges aliqne retente vel redditus per eosdem debite. Uebersetzung : versumbt hetten zu bezalen etlich gült, dienst und versessnus so sy schuldig werent.

⁶⁾ vitztumen, das nach unser sprach vogt genembt wirt.

⁷⁾ gebieter.

⁸⁾ et inc. ear. comm. fehlt in Valeria und Ernen.

⁹⁾ Valeria : citati statt exhortati.

administrandam sumptibus partis in causis seu negotiis subcumbentis.

(Art. 26.) **De prouisione aduocati.** Item statutum est, quod vniuersi et singuli iudices et officarii alii iusticiarii¹⁾, cuiuscunque status²⁾ sint, teneantur ambabus partibus scilicet reo et actori, si fuerint requisiti, prouidere³⁾ de consiliario et aduocato de quocunque postulauerint sue iurisdictioni subdito sumptibus moderatis petentis, et quicunque modo predicto fuerit requisitus pro aduocato et consiliario, teneatur sub pena periurii et banno sexaginta solidorum dare illi, cui fuerit prouisus et deputatus per iudicem, dare consilium et patrocinium in peragendo pröbiter iuxta facultatem conscientie sue moderatis sumptibus petentis, nisi legitima causa eum excuset; hoc adiuncto quod nullus teneatur in causis ciuilibus et planis⁴⁾ contra suos propinquos vsque ad secundum gradum consanguinitatis⁵⁾, et in causis criminalibus⁶⁾ non teneatur dare consilium nec patrocinium contra eius proximos seu consanguineos vsque ad quartum gradum.

Item statutum, quod tertia pars bannorum ex premissa causa incurrendorum applicanda sit alto domino, alia tertia pars iudici, reliqua tertia pars consiliariis similiter et iuratis⁷⁾.

Item ordinatum est, quod predicti aduocati habere debeant pro qualibet assignacione simplici duas ambrosanas, pro qualibet assignacione peremptoria seu extrosoria quatuor ambrosanas⁸⁾.

(Art. 27.) **De pena minancium.** Item statutum est, quod quicunque minatus fuerit iudici in iudicio pro tribunali sedenti aut alicui aduocato seu alia verba contra honorem iudicis seu aduocati proferret, quod incidat in penam seu bannum sexaginta solidorum, qui lx^a solidi applicentur vt superius expressum est, et vltra premissa iniuriam seu contumeliam passo septem sol. Mauris.

(Art. 28.) **De pena.** Item statutum est, quod quicunque intrauerit seu manum posuerit super bonis tam mobilibus quam immobilibus sine cognicione, de quibus bonis alter esset

1) richter, amtblüt und rechtvertiger.

2) Valeria: cuiuscunque modi.

3) bewaren und fürsehen.

4) in schlechten weltlichen sachen.

5) bis an den andren staffel der nechschafft.

6) in lasterlichen sachen.

7) Valeria und Ernen: consiliariis eiusdem iudicis.

8) fier plaphart.

in possessione videlicet lite pendente, quod ipso facto perdat ius suum, si quod sibi pertinuisset vel pertineat per prius in eisdem bonis, et quicumque intrauerit aliqua alia bona mobilia vel immobilia lite non pendente in iudicio sine cognitione, teneatur ante omnia ad restitutionem eiusdem rei illi cui abstulit, et domino seu iudici, ad cuius clamam peruenit, eius iura videlicet tres solidos vltra clamam tocimens quociens premissa fecerint.

(Art. 29.) **De pena iterum.** Item statutum est, quod quocienscunque fuerint duo vel plures guerram inuicem agitantes, et iudex quicumque sit eosdem cauere fecerit et eisdem inhibuerit ne vltius inuicem guerram faciant, sed quod mediante iusticia contententur, quod ille qui post hoc iudicis mandato vilipenso adhuc guerram faceret seu iudicis mandata violauerit verbo vel opere, quod ipse solo facto incidat penam sexaginta librarum Maur. cum obolo aureo¹⁾, et similiter quicumque agressus fuerit sub tecto aliquem propriye habitacionis fumigato vulgariter russigen raffen, incidit eandem penam, et qui non haberet in bonis, vt posset sexaginta libras cum obolo aureo dare, per manus seu pedis mutilacionem puniatur.

(Art. 30.) **De eodem.** Item statutum est, quod si inter duos accideret casus emende alicuius vulneracionis vel quouis modo lesionis vnus alteri faciende et alter altero esset ditior, quod ditior non tenetur magis emendare seu maiorem emendam facere pauperi pro eius lesione sustenta quam pauper diuiti facere posset, si casus emende contigisset faciendi per pauperem diuiti; et qui inceperit questionem seu litem incitauerit, condempnari debet ad omnia banna et penas inde committendas per quemcunque eorum.

(Art. 31.) **De tutelis in iudicio.** Item statutum est, quod pupillis liberis et orphanis debet tutor²⁾ dari vsque ad etatem XIII annorum et femellis vsque ad etatem XII annorum,³⁾ et finito dicto termino loco tutele detur gubernator⁴⁾ bonorum dictis liberis vsque ad etatem viginti quinque annorum, simul tamen et semel constituendo si requiritur, qui tutor et gubernator faciat iuramentum debitum et consuetum super regimine ei commisso, ita tamen quod infra dictos viginti quinque annos nichil possint distrahere in ipsorum preiudicium

1) ein guldinen helbling.

2) vogt.

3) in das XII jar, das ist, so sy nubles zu tütsch manbar werdent.

4) schaffner oder regierer zue geben an stat des vogts.

de bonis et proprietatibus immobilibus absque licencia dictorum tutorum vel curatorum, nisi duntaxat pro ipsorum euidenti vtilitate aut necessitate; cui tutori ordinatum est quinque solidi pro quolibet anno nomine salarii et expense quas in negociis liberorum sustineret; et debet quolibet anno reddere computum et rationem de dicta tutela vel regimine amicis vel iudici, si requiratur saltem.

(Art. 32.) **De tempore detencionis captiuorum.** Item statutum est, quod quandocunque aliqui captiui per iudices capiuntur vel detinentur ob diffamacionem aliquam vel inculpacionem alicuius persone siue ex eorum voluntate captiuos se ponant penes iudicem, et iudex ex suo officio facit publice proclamare de quatuordena ad quatuordenam vsque ad terciam quatuordenam assignando qualibet quatuordena predicta omnibus et singulis personis captiuum inculpate volentibus de quocunque crimine, predictorum trium terminorum aliquis inculpans non prosequetur eius intentum, dictus inculpatus seu diffamatus lapsis dictis tribus terminis peremptorie¹⁾ debet absolui et licenciari a diffamacione predicta sub protestacione iniuriarum et dampnorum sibi illatarum.

(Art. 33.) **De eodem.** Item statutum est, quod nulla persona pro quocunque crimine debet captiuari nec detineri, nisi clama vel cognicio processerit specialis superinde. Saluo tamen in detencione captiuorum, si fur aut malefactor repertus vel consecutus fuerit per aliquem in actu maleficii, eo casu sine sententia detineri posset.²⁾

(Art. 34.) **De prescripcione.**³⁾ Item statutum est, quod quicunque laycus nobilis vel ignobilis steterit in pacifica possessione⁴⁾ aliquorum bonorum mobilium per decem annos continuos, et quicunque steterit in pacifica possessione⁴⁾ per triginta annos continuos bonorum immobilium, quod illa talis continua et pacifica possessio sibi taliter prescripta sit⁵⁾, quod nullus exinde ipsum inquietare possit, nisi prescripcio interempta fuerit per petitiones de eisdem bonis factas coram iudice competenti, de quo constaret legitime.

(Art. 35.) **De eodem.** Item statutum et ordinatum est de prescripcione domini nostri Sedunensis seu eius mense

¹⁾ ustraglich.

²⁾ Valeria: eo casu fieri posset.

³⁾ Von der gewert.

⁴⁾ in rüewiger gewert.

⁵⁾ denn sol solcher besitzer bewert in massen erschiessen.

episcopalis Sedunensis, quod vbi persteterit ipse vel eius predecessores in possessione pacifica alicuius possessionis vel quorumcunque reddituum vel seruiciorum perpetuorum per spacium quinquaginta annorum continue, quod illa talis pacifica possessio sibi taliter prescripta sit, quod exinde inquietari non possit, nisi interempta fuerit vt supra; et econuerso eadem prescripcio obseruanda est de vassallis¹⁾ seu hominibus ecclesie Sedunensis erga mensam episcopalem; similiter ordinatum est de prescripcione almeniarum et siluarum ac rerum communium inter communitatem et aliam communitatem vel singulares personas communitatis. Item de prescripcione aliarum ecclesiarum et personarum ecclesiasticarum quicumque steterit in possessione pacifica alicuius rei hereditarie vt supra per quadraginta annos, quod similiter illa talis prescripcio sibi proficiat, vt proxime supra dictum est. Et econtra feudatarii vel subditi ecclesie erga ecclesias, prebendas vel personas ecclesiasticas.

(Art. 36.) **De violacione stratarum.** Item ordinatum est, quod quicumque homo cuiuscunque status existat violauerit super strata publica seu regia vel offenderit aliquem in persona vel in bonis, quod ille talis violator sit deuolutus in pena et banno per dominum et patriotas statutis videlicet corporis et eris.

(Art. 37.) **De successioneibus.** Item statutum est, quod quicumque homo vel persona legitima decedat, quod bona eius perueniant ad eius liberos legitimos; si vero non habeat liberos legitimos, eius bona paterna et acquisita ac bona mobilia perueniant eius patri et bona materna matri, si viuant; si vero non habeat patrem nec matrem, tunc eius bona perueniant eius fratribus et sororibus si habeat; si vero non habeat fratres nec sorores, tunc eius bona proximioribus suis nepotibus vel consanguineis tam ascendendo quam descendendo perueniant. Si vero proximi sui ascendendo sibi attingerent in pari gradu, quilibet gradus accipiat equalem porcionem vsque ad quartum gradum. Hoc adiuncto quod si aliqua successio euenerit aliquibus fratribus qui haberent nepotes ex fratre suo vel sorore hereditaria,²⁾ quod dicti nepotes, licet non essent tam propinqui defuncto sicut auunculi, quod nichilominus sint loco sui patris et etiam accipiant in dicta successione prout eorum pater vel mater accepisset si viueret. Et equo modo intelligendum est de sororibus non maritatis cum dote et etiam in gradibus similiter ab eis descendentibus.

¹⁾ dem vasallo das ist dem edlen lehenman.

²⁾ einer erpen schwesteren sune.

(Art. 38.) **De mensura et ponderibus.** Item statutum est, quod nullus dominus vel officarius debeat augmentare vel minuere mensuras vini, bladi, salis et aliarum rerum nec pondera sine requisicione vel consensu communitatis loci vbi facere vellet predicta.

(Art. 39.) **De renunciacione rerum in manu iudicis.** Item statutum et ordinatum est, quod quando aliqua persona sua bona quecunque resignat et relinquit in manibus iudicis vel curie iudiciarie, tunc debet dictus iudex de eisdem bonis prius et ante omnia satisfacere creditoribus suis de predictis bonis et de expensis iudicis; vltimo si aliqua supererunt, illa autem debent dari pueris superstitibus dicti relinquents.

(Art. 40.) **De sigillis.** Item statutum est, quod dominus noster Sedunensis pro tempore constitutus, eius officialis neque decanus non debeant neque eis liceat sua sigilla tenere vel teneri permittere in aliqua parte patrie Vallesii nisi in ciuitate Sedunensi, nisi ipsis aut eorum alteri transitum vel residenciam per alia loca facere contingeret, et nemini liceat quemquam viua voce citare nisi in ciuitate Sedunensi et pro absolucionibus impetrandis et alibi in locis in quibus dominus episcopus vel eius officialis vel decanus haberent residenciam et pro causis spiritualibus siue condecantibus ut supra.

(Art. 41.) **De garentia.**¹⁾ Item statutum est, quod si aliquis hominum venderet alteri aliqua bona immobilia vel hereditaria, et aliquis tercius superuenerit cui iuridice dinocerentur pertinere, sic quod venditor ipsa bona garentire non posset eidem emptori, sed quod illa bona permanere dinocerentur illi tercius cuius reperientur esse, tunc ipse venditor in tali casu teneatur ad restitutionem precii recepti a dicto emptore occasione dicte vendicionis vna cum expensis et emenda operis et melioracionis facte per ipsum emptorem super dictis bonis.

(Art. 42.) **De successione bastardorum.** Item statutum est, quod quando aliqua successio vel bona perueniunt de bastardis ad filios et personas legitimas, tunc illa successio et bona semper debent sequi legitimos et proximiores in gradu legitimo, non obstante quod venerunt primo de linea bastarda, et quod liberi legitimi bastardorum succedant ac si sint filii legitimorum, et econtra. Saluis semper conditionibus donacionum huiusmodi personis bastardis factarum.

(Art. 43.) **De appellacione.** Item est ordinatum, quod

¹⁾ Von werschaft.

nullus potest nec debet appellare aliquam causam per ipsum inceptam coram aliquo iudice vel officario temporali, quousque sit per illum diffinita ipsa causa per sententiam diffinitivam et expedita, nisi possit allegare legitimam causam et excusacionem aut grauamen, quare ipsam causam trahat vel prouocet de ipso iudice antequam sit lata diffinitiva sententia per ipsum iudicem coram quo inchoata fuerit, et similiter dominus et balliuus non debent dare mandata contra hoc faciendā, sed causa post latam sententiam patriotarum debet habere finem.

(Art. 44.) **De eodem.** Item statutum est, quod nullus possit aut debeat aliquam sententiam latam in patria Vallesii super causa tamen temporali et prophana appellare aut trahere ad curiam Taranthasiensem aut alibi alio loco extra patriam Vallesii sub pena lx^a librarum Mauris. committenda per ipsum appellantem et prouocantem applicanda, scilicet viginti libris domino Sedunensi, reliquas viginti libras communitati loci vbi appellacio fieret, residuas viginti libras Maur. parti appellate vel ree. Et si non habeat bona talis appellans ad satisfaciendum tali pene lx^a librarum, debet idem appellans esse deuolutus domino et patrie in pugno et perdicione cause.

(Art. 45.) **De remocione metarum.** Item statutum, quod si aliquis tolleret vel mutaret lapides vel metas terminorum¹⁾ alterius possessionis sine voluntate et scitu partis vbi mutaretur vel cuius interest, sit deuolutus domino suo in lx^a libris Maur. cum obolo aureo vel perdicione dextri pigni, si dictas lx^a libras non haberet; eadem pena statuta est personis nouos terminos imponentibus sine voluntate et consensu quorum interest.

(Art. 46.) **De grusis emendis.**²⁾ Item statutum est, quod nulli hominum dicte patrie liceat vendere, emere nec assumere actiones aliquas, querelas, grusas seu querimonias³⁾ contra aliquam personam, nisi tales actiones et querele essent in claro et per curiam discusse, aut si pars, contra quam assumerentur, consentiret in empcionem et vendicionem seu assumcionem aliquarum querelarum; cause vero que essent odiose nullo modo alicui liceat vendere, emere aut assumere, posito etiam quod de eiusdem rei consensu clare constaret, et si assumerentur vel venderentur, quod nullo modo tales

¹⁾ marchstein oder marchzeichen.

²⁾ Valeria und Ernen: Non liceat alicui emere querelas et querimonia aliena. Das keiner sol an sich legen frömbd ansprache und gruessen.

³⁾ ansprachen, gruess oder klow.

vendiciones vel assumptiones roborem obtineant nec audiantur in iudicio.

(Art. 47.) **De ludo.** Item statutum, quod nulli liceat petere ab aliquo bona vel rem ludo acquisitam vel lucrata, et si quis peteret a iudice, minime sit audiendus, sed potius repellendus.

(Art. 48.) **De eodem.** Item statutum est, quod per presentes inhibetur vniuersis tam hospitibus quam tabernariis et aliis quibuscunque, quod nullus constituat se fideiussorem nec aliquam promissionem vel iuramentum faciat de soluendo, dando aut restituendo alicui lusori aliqua bona vel rem ludo lucrata siue acquisita, et hoc sub pena lx^a solidorum iudici in cuius iurisdictione talia fierent applicanda. Et quoad sciendum talia iudices possunt dare iuramenta illis, de quibus suspicio talium haberetur. Similiter ordinatum est sub eadem pena de firmanciis seu assercionibus vulgariter wetten sicut de ludis.

(Art. 49.) **De tenta.** Item statutum est, quod si aliquis velit rem venditam per tentam trahere, habet terminum XIII dierum postquam sciuit vendicionem, et si sit extra patriam vel nesciat vel habeat iustam causam ignorancie, habet annum et diem de consuetudine et postquam peruenerit ad eius noticiam.

(Art. 50.) **De delicto mariti.** Item ordinatum est, quod propter delictum mariti vxor non potest nec debet perdere nec amittere dotem suam ad eius virum prouentam, nisi ipsa fuerit ipsi delicto consentiens per maritum perpetrato, et econtra maritus pro delicto vxoris.

(Art. 51.) **De successione.** Item statutum est super tali causa, si est vnus pater habens filios legitimos et filias plures, ordinat pater quod omnes filie pro certa dote maritentur et quittaciones faciant pro dote,¹⁾ et ipsemet in eius vita maritet vnam vel duas, que etiam quittant bona paterna et materna salua legitima successione,²⁾ deinde moritur pater tercia filia remanente ad maritandum,³⁾ que etiam nondum quittauit, licet pater ordinauerit ipsam debere quittare post mortem patris; moriuntur duo filii⁴⁾ vel omnes sine liberis legitimis, quod tunc equis porcionibus due que quittauerunt

¹⁾ umb ein bestimbt hielich guet werden verwennt und azug thuen oder ledig spruch.

²⁾ behalten elichen nachfal.

³⁾ belibt die drit tochter zue verwenten.

⁴⁾ sy solt atzug thuen nach vaters tod, in dem sterbent zwen sun.

et sunt maritate cum dote vt supra succedant suis fratribus cum alia sorore que nondum quittauit, hoc adiuncto quod ipse due filie remittant vel reponant earum dotes cum certis bonis successionis suorum fratrum diuidendas equis porcionibus cum alia filia earum sorore que nondum quittauit. Si vero pater ordinasset filias suas quittacionem facere debere pro summa dotis sicut alie vel aliis filiabus constituisset, et filios vel liberos filiorum relinquisset, tunc ipsa filia vel filie si plures forent etiam stare debent ordinacioni patris que rationabilis esset.

(Art. 52.) **De vsufructu.** Item ordinatum est, quod si aliquis vir habens vxorem cum bonis dotalibus maritatum, que liberos habet de pluribus maritis, et ipsa moritur relictis liberis, maritus potest vti medietate bonorum seu dotis et augmenti dotis ac aliorum bonorum immobilium, et cum omnibus bonis mobilibus accipiant liberi aliam medietatem quilibet equa porcione, et defuncto dicto marito ipsi liberi iterum habeant aliam medietatem bonorum immobilium qua maritus vsus est et tam dotis quam dotis augmenti ac omnium mobilium.¹⁾

(Art. 53.) **De raptu virginum.** Item statutum est, quod nemini cuiuscunque status vel condicionis sit liceat aliquas virgines mares vel femellas rapere, seducere vel subtrahere sine voluntate et consensu ac consilio parentum et amicorum talium virginum, et hoc sub pena corporis et eris per tales raptores committenda videlicet domino et parti lese aut offense.

(Art. 54.) **De captiuacione.** Item statutum est, quod nemini hominum liceat quouis colore causa vel occasione quamcunque personam vtriusque sexus captiuare, detinere vel abducere ex aliqua causa nisi de mandato iudicis competentis,²⁾ vel si non esset iudex competens iurisdictionem aut dominium habens super illis quos captiuaret, et hoc sub pena corporis et eris, nisi forte talis captiuandus esset vagabundus et fugitiuus vel repertus in maleficio vt supra³⁾, propter cuius fugam non posset sequi iusticia, eo casu posset detineri, sed debet consignari iudici loci in quo fuerit captus infra viginti quatuor horas sub eadem pena.

(Art. 55.) **De pignoracione.** Item si aliquis clamam

¹⁾ Valeria immobilium.

²⁾ eins zimlichen richters.

³⁾ Statt vt supra haben Valeria und Ernen: sicut si fur vel malefactor repertus et consecutus fuerit per aliquem in actu maleficii, eo casu fieri posset.

facit de alio et reus confiteatur debitum, incontinenti¹⁾ reus absque alia dilacione debet pignorari de petitione actoris, necnon si iudex literaliter informetur de petitione actoris.

(Art. 56.) **De casibus extrosoriis.**²⁾ Item sciendum est quod sunt septem casus qui extrosorii dicuntur, sciatis post caucionem prestatam, et faciunt se scire³⁾ infra tres dies, quando capitur ius; primus casus est omnis spoliatio, secundus casus est omnis casus argenti debiti confessati, causa vendicionis possessionis, tercius est omnis casus appellacionis, quartus est omnis casus tente et matrimonii, quintus casus est dicendi contra litteras, instrumenta vel passamenta, sextus casus est omnis contradictionis terrarum vel proprietatum, septimus est omnis casus aduene et itinerantis seu extranei transeuntis.

(Art. 57.) **De testimonio iudicis.** Item statutum est et ordinatum, quod iudex potest recordari et testificari illud quod extitit actum coram ipso ad requestam vnius partis, et credendum est sibi iudici, nisi sit locumtenens iudicis, illi non est credendum nisi sicut vni simplici testi, quia non iuravit et non dat vigorem in causa, nisi sicut alius simplex, si partes non consenciant.

(Art. 58.) **De purgacione inuestiturarum.**⁴⁾ Item ordinatum est, quod si concedatur primum decretum actori contra reum de petitione possessionis rei immobilis, reus habet terminum infra annum et diem de dando fideiussionem pro purgando primum decretum, et de re mobili vel alterius debiti quadraginta dies, et facta taxatione et solucione expensarum legitime debitarum reus potest intrare causam. Et est sciendum, quod proprietas vocatur census, vsagia, redditus, seruicia, placita terre et res hereditarie.⁵⁾

(Art. 59.) **De probacionibus.** Item sciendum est, quod omnia iura que capiuntur post principale ius dictum, omnes

¹⁾ mit der fert.

²⁾ Von den usvällen.

³⁾ Wyssent das da sind siben fäll dy usstraglich oder extrosorii zue latin, in tütsch aber ussfäll mügent genembt werden nach der gegebenen trostung, und thuent sich zue erkunden und zue wissen.

⁴⁾ Von der reinung der bwerden.

⁵⁾ Valeria und Ernen: seruicia placitorum et terrarum ac rerum hereditariarum. Uebersetzung: dienst, plett oder geding des erdrichs und der erblichen dingen.

casus probacionum debent¹⁾ fieri infra tres assignaciones et sunt omnes extrosorii et passamenti.

Item nullus potest nec debet capere nec scire facere²⁾ aliquem de probando suam petitionem per diem festum, et si quis hoc fecerit, non valet eius probacio, ymo refutanda est, et est sciendum, quod omnes exceptiones dilatorie³⁾ que proponuntur ante principale ius dictum vel post alias allegaciones que fiunt in causis, debent fieri videlicet hodie vel cras aut posteras infra tres dies.

(Art. 60.) **De successioneibus.** Item statutum, quod quando filius se gerit pro herede patris sui vel alterius persone, incontinenti quando se gessit pro herede, de consuetudine patrie omnes res facte per illum de quo se fert pro herede confirmet, et laudet omnes vendiciones et alios contractus, nec vnquam potest vlllo modo ire in contrarium. Et econtra si filius vel alius non vellet se gerere pro herede et renunciauerit seu refutauerit hereditatem, nunquam potest aliquid magis inde petere de dictis bonis vel super dictis bonis, quia incontinenti quod filius vel heres institutus renunciat, omnis quittance que fit per illum qui renunciauit hereditati, est valida, et nunquam potest plus petere de dicta hereditate vel sic repudiare. Saluis tamen sibi suisque heredibus aliis casibus successioneum, que sibi aliunde succedere et euenire possent vel prius successerint.

(Art. 61.) **De comparicione.** Item statutum est, quod quando actor non comparet die peremptoria seu extrosoria,⁴⁾ reus potest et debet petere et habere expensas suas pro dicta die et dominus vel iudex debet sibi pignus dare ab actore, et econtra si actor compareat et non reus, ipse expense actoris in finem litis stent.

(Art. 62.) **De contradictione.** Item statutum fuit, quod si aliquis contradicit alteri ne vadat vel veniat super sua possessione, et contradictus vadat et incurrit interdictum sibi factum sine caucione prestita, ipse incurrit penam septem solidorum Maurisiensium contradictori applicandam, et data caucione iudici pertransire potest vsque ad principale ius dictum.

¹⁾ Valeria und Ernen: ius dictum de omni causa probata debent. Uebersetzung: alle recht die genomen werdent nach dem das recht über die houbtsach gegangen ist, dann sollent all fäll der wisung beschehen.

²⁾ thuen zue verkünden.

³⁾ all uflentzend usnemungen.

⁴⁾ an sim entlichen bestimbten tag.

(Art. 63.) **De vsufructuario.** Item statutum est, si aliquis vir vsufructuarius vel mulier vsufructuaria habeat redditum alicuius rei sub spe reempcionis et vsufructuario nomine, oportet quod debitor qui ipsum redimat ab illo vel ab illa qui vtitur dicta peccunia ad tempus suum, notificet proprietariis quod finito vsufructu heredes vsufructuarii teneantur restituere pecuniam recuperatam pro huiusmodi reempcione dictis proprietariis, quia est proprietas, et pro eisdem cauere debent ipsam reddendi finito vsufructu.

(Art. 64.) **De donacione.** Item statutum est, quod nullus potest plus dare quam terciam partem hereditatis sue vna cum omnibus acquisitis et bonis mobilibus, nec valeat donacio vltra hoc facta. Et si aliquis veniret in patriam qui esset de patria et nullam haberet hereditatem et faceret postea quod ipse acquireret et efficeretur diues per suam scienciam, illud quod acquirit appellatur et appellari potest hereditas, et non posset dare de eadem nisi terciam partem.

(Art. 65.) **De dote.** Item statutum est, quod mulier maritata in dotem nullo modo capere potest successionem proueniendam de hospicio vnde ipsa exiuit, excepta legali successione videlicet quando nullus plus est de linea illa vel tronco qui accipiat nisi ipsa vel sibi similis, et sic similiter vsufructuarii non capiunt in legali successione illius cuius bonis vtuntur.

(Art. 66.) **De diuisione duorum fratrum.** Item sciatis, quod si sint duo fratres extranei¹⁾ qui veniunt Sedunum vel alibi in patria commoraturi et nichil habuerint in bonis, de quibus est vnus diues effectus per suum laborem, alius vero nichil habet, sciatis quod ille qui nichil habet potest petere partagium alteri fratri diuiti casu quo alias non diuiserint, exceptis tribus casibus, primo si diues acquisiuerit bona in guerra vel in facto armorum, secundo si aliquis princeps vel dominus sibi dederit in feudum pro mercede aliqua bona, tercio si haberet de facto ecclesie sicut beneficiatus vel tenens ab eadem in feudum, quod ex hoc bona acquisiuerit.

(Art. 67.) **De feudo.** Item statutum est, quod si aliqua persona teneat in feudum planum²⁾ vnam possessionem et illa possessio vendatur et racione dicte vendicionis vel morte tenentis vel illius cui debetur seruicium vel de morte illorum teneatur recognoscere placitum et seruicium illi cui

¹⁾ Valeria und Ernen: fratres de patria extranea.

²⁾ in schlechter lechenschaft.

debetur, et si tunc non sit¹⁾ recognitum infra xl^a dies, ille cui debetur potest contradicere, ne aliquis vadat vel veniat in eodem feudo, et facta dicta contradictione dominus potest fructus possessionis capere sine mandato alicuius domini vel persone.

(Art. 68.) **De feudo.** Item statutum est, quod si sit aliquis qui sit homo ligius alicuius, et ipse moritur relictis liberis legitimis heredibus promittere volentibus homagium domino, bene possunt resignare²⁾ et reliqua feuda plana que tenent obtinere, nisi fuerit homagium talliabile ad misericordiam vel sub iure cesarie.

(Art. 69.) **De concambio.** Item statutum est, quod si per aliquam possessionis permutacionem nec domini nec cure nec canonie nec alterius³⁾ rei non debetur placitum, quousque veniat ille a quo recognitum est seruicium, et si ille qui est debens seruicium vendidit alteri possessionem super qua debetur seruicium, tunc ille qui emit debet placitum et debet recognoscere.

(Art. 70.) **De tenta.** Item statutum est, quod si aliquis tanquam proximior trahat per tentam aliquam possessionem et veniat alius qui sit proximior illo, ipse debet eam habere tanquam proximus in gradu et debet ire ad illum qui eam emit debetque sibi dicere, quod eam vult habere pro tenta, quod proximior est illius qui eam vendidit et consanguineus suus, debet sibi presentare quantitatem pecunie quam sibi dedit de vendicione infra tempus vt supra statutum est, et caucionem de missionibus et expensis dare si que facte sunt per empcionem, et si non vult recipere presentacionem, debet ipsum trahere in causam et euocare coram suo iudice et contradicere vendicionem et sibi inhibere, quod non vadat supra nec veniat videlicet super dicta vendicione vendita.

(Art. 71.) **De personis quibus non preiudicat.** Item sciatis, quod processus nec contumacia nec sententia neque passamentum que fiunt contra certas personas nil valent, et in continenti quando requiritur iudex de reuocando processus

¹⁾ Valeria und Ernen: sciatis si non sit.

²⁾ Valeria und Ernen: refutare.

³⁾ Valeria und Ernen: per aliquam possessionem permutacionis nec domini nec cure canonicè vel alterius. Uebersetzung: wenn ein guet verändert oder verwechselt wirt, das darumb sich kein plet (das zue latin placitum stat und etlich uslegent geding) nit usrichten sol weder dem herren einer pfar noch prebent in dem thuem (das canonicè stat).

ipse debet eos reuocare si sit certus. Hoc est sciendum contra pupillos, si careant tutore, contra hominem infirmum, contra hominem qui est in gwerra vel habet inimicicias propter quas venire non audet, contra hominem incarceratum, item contra hominem qui inportune venire non posset propter malum tempus, item contra hominem cuius vxor infantauit, item contra hominem qui est coactus per dominum suum ad aliquem locum ire, item contra hominem illa die vxorem accipientem vel desponsantem, item contra hominem cui mortuus est consanguineus vsque ad quartum gradum, item contra vxorem maritatum vsque quo vir suus ei dederit potestatem standi in iudicio.

(Art. 72.) **De vsufructu sub homagio.** Item statutum est, quod mulier potest vti de bonis viri sui, posito quod sit de feudo homagii ligii talliabilis ad misericordiam vel alterius homagii, nec potest dominus feudi sibi auferre mobilia ipsis vti debentibus et facere suffertam¹⁾ domino de homagio si per dominum prius requiratur.

(Art. 73.) **De contradictione instrumentorum.** Item statutum est, quod omnia instrumenta que contradicuntur in curia alti domini non valent in productione vllius cause, quousque sit declarata contradictio vel terminata causa, quare contradictum est instrumentum.

(Art. 74.) **De accensacione feudi.** Item statutum est, quod ille qui tenet de feudo alicuius homagii ligii aliquid, ipse potest bene accensare ad redditum annualem²⁾ sine laude domini ad suam vitam vsque ad viginti et nouem annos.

(Art. 75.) **De successione feudi.** Item statutum est, quod si sit mulier vel liberi seu alia persona cui perueniat aliqua successio bonorum alicuius homagii ligii, que non possit facere homagium, dominus feudi ob hoc non potest neque debet remouere bona homagii homini, ymo oportet quod dominus capiat racionabilem suffertam secundum valorem feudi et quantitatem seu qualitatem dicti feudi.

(Art. 76.) **De spoliacione possessionis.** Item statutum est, quod nullus aliquo modo potest neque debet per aliquem dominum ignotum priuari sua possessione.

(Art. 77.) **De seruicio.** Item statutum est, quod quando aliquis petit alicui seruicium et ille respondet se ignorare quod sibi debeat, casu quo ipse modo debito satisfaciatur sibi, quod per huiusmodi negacionem feudum non est commissum.

¹⁾ übertrag.

²⁾ umb zins jārlichen hinweg oder zue lehen lassen.

(Art. 78.) **De fideiussione.** Item statutum est, quod si sit aliquis qui non possit cauere per personam de clama contra eum facta, si vult iurare de satisfaciendo iuri curie et stando iuri parendoque curie seu mandato eiusdem, hoc est dictum quod si faciat suum debitum requirendi personam que sibi esset fideiussor, possit cauere per iuramentum suum et per bona sua, que in scriptis domino suo debet presentare et dare in eius manibus manu notarii scripta, et non potest nec debet cogi per dominum de ponendo in scriptis nisi vsque ad quantitatem petitionis de ipso vel¹⁾ sibi facte in clama de ipso facta et debet primo ponere mobilia.

(Art. 79.) **De assignacione.** Item statutum est, quod quando dominus vel iudex diem assignat alicui persone forensi, debet dies assignari ita longa quod forensis possit ire ad domum suam et ibidem morari vna die completa et alia die reuenire ad iudicium, aliter dominus vel iudex faciat ius parti petenti secundum suam informacionem.

(Art. 80.) **De natura que sint mobilia.** Item ordinatum est, quod fenum non seccatum seu falcatum seu bladum non metitum vel vinum non vindemiatum non est res mobilis dum est in terra, excepto si sit maturum tempore recollecture²⁾. Item torcular³⁾ est res mobilis et horreum, spicarium seu granarium, et rascardus (rastardus) nemorei, nisi habeat casale edificatum desubtus⁴⁾.

(Art. 81.) **De diuisione fratrum.** Item sciatis, quod si sunt tres fratres, de quibus vnus capit partagium suum hereditatis, alii vero nichil diuidunt, et ille qui recepit partem suam quittauit hereditatem excepta legali successione⁵⁾, et contingit quod vnus de aliis duobus fratribus moritur, sciatis quod ille qui diuisit cum aliis tantum habeat de successione fratris sublatis sicut alius qui non diuisit, non obstante quacunque quittance.

(Art. 82.) **De responsore⁶⁾.** Item ordinatum est, quod si sit aliquis qui sit redditor vel auentarius alicuius seruicii habens plures branchias⁷⁾, in vendicione vel permutacione

¹⁾ de ipso vel fehlt in Valeria.

²⁾ in ziten so man die rowb in leyd.

³⁾ ein dryel.

⁴⁾ ouch ein spicher und stadel von holtz, es were dan ein hofstat darunder oder sunst etwas darunder erbuen.

⁵⁾ fürbehalten elichen usfall.

⁶⁾ Vom ergeber oder antwurter.

⁷⁾ ein ergeber etlichs gültls oder diensts, der hette vyl mitgeteylen.

factis per branchias non debet placitum nec domino nec responsori nisi in morte domini vel responsoris.

(Art. 83.) **De clama violencie.** Item ordinatum est, quod si aliquis facit clamam de alio, petendo quod sibi fecerit violenciam scindendo arbores suas vel aliud, per quam violenciam bannum est domino incursum, si reperiatur veritas et partes ad inuicem concordent, antequam coram iudice compareant in iudicio, et debet ille qui fecit clamam soluere ipsam clamam, qui clamauit iniuste; sciatis quod super hoc dominus non habeat vltterius inquirere si bannum sit debitum vel non, sed tacere debet soluta sibi clama.

(Art. 84.) **De recuperanda possessione.** Item ordinatum est, quod si sit aliquis qui capiat possessionem de vna re hereditaria et successione per mortem alicuius vel donationem, et veniat alius antequam sint transacti XIII^m dies, ille qui vadit versus dominum vel iudicem requirendo eum quod ipsum inducat in possessionem, dicendo quod habeat ius super dictam possessionem, et caueat de iuristando et de restituendo si quid iniuste raperet vel peteret, dominus vel iudex per dictam caucionem prestitam debet ipsum ponere in possessionem cum alio et non debet alium priuare, et ita si essent plures; et si ille qui petit possessionem per dominum vel iudicem, venerit per XIII dies et habet seu fecerit contradictum alteri qui prius fecit vel qui prius cepit possessionem predictam, antequam XIII essent transacti, quod ipse videat ne veniat super dictam possessionem, vel alias contradixerit, et faciat fidem de contradicto domino vel iudici et caueat predicto modo requirendo dominum quod ponat eum in possessione, sciatis quod recepta informacione contradictionis et caucionis dominus vel iudex debet ipsum ponere in possessione cum alio primo possessore et ipso existente in possessione dominus vel iudex debet ipsos assignare ad certam diem ad allegandum possessionem, et ille qui melius habebit ius, dominus debet ipsum reinuestire et alium remouere cognicione prehabita.

(Art. 85.) **De donacione.** Item ordinatum est, quod si aliquis donat alicui aliquam rem sub condicione¹⁾ si moriatur sine legitimis heredibus a corpore suo procreatis vel procreandis, quod donacio ad eum reuertatur et suis heredibus illius qui fecit donacionem, et si ille cui facta est donacio moritur sine heredibus²⁾ legitimis et habeat vxorem que velit

¹⁾ under zunften.

²⁾ Valeria: sine liberis. Uebersetzung: an eliche kind.

vti bonis dicte donacionis, sciatis quod ipsa non potest vti nec debet, ymo debent reuerti secundum statutum et ordinationem ipsius donatoris.

(Art. 86.) **De censu.** Item ordinatum est, quod si aliquis accensat vnam domum vel aliam possessionem et prestatam vel locatam rem ad certum tempus, et infra illud tempus vendat perpetue, non obstante prestacione vel locacione ipse potest eam reapprehendere et rehabere ille qui eam prestauit vel locauit vel ille qui eam emit de precepto venditoris predicti.

(Art. 87.) **De homagio.** Item statutum est, quod si est vnus homo ligius qui teneat certum feudum homagii ligii, qui homo moritur, dominus cuius est homo non potest aliis suis bonis quidquam petere dicendo quod vigore homagii alia bona debeant esse sua, que non sunt de homagio, excepto quod si alia ratione non pertineant, sicut¹⁾ garentia heredum et proximorum, quare tunc possunt ipsam capere soluendo credita super aliis bonis non feudalibus. Item sciatis, quod super feudo homagii ligii potest assignari dos vxoris persoluendo prius vsagia domino dicti feudi.

(Art. 88.) **De clama.** Item statutum est, quod quando est facta clama, dominus vel iudex non assignet eos ad purgandum dictam clamam²⁾ infra quadraginta dies post annum et diem vel post expirationem officii sui partes non postea tenentur ad clamam soluendam.

(Art. 89.) **De proprietate.** Item statutum est, quod omnes cause seu casus proprietatis debent deduci³⁾ et determinari per consuetudinem et curias temporales, et si aliquis peteret vni alteri per aliam curiam spirituales vnam questionem de facto proprietatis, et ille contra quem peteretur allegaret dicendo quod remitteretur ad consuetudines et super hoc peteret interloqui, relaxaretur de iure ciuili vel temporali.

(Art. 90.) **De donacione causa mortis.** Item statutum est, quod maritus non potest dare vel ordinare per testamentum de bonis suis mobilibus in preiudicium vxoris sue, si velit vti eisdem, nisi dederit in eius plena vita, et eciam de omnibus aliis bonis suis interim dum durat vsufructus,

¹⁾ Valeria und Ernen; sibi non pertineant, sint. Dagegen die Uebersetzung: vorbehalten wo solche güeter sunst im zue gehörten, als von wegen etlicher werschaft der erben.

²⁾ der richter dem clagt nit nach gat.

³⁾ gefertigt werden.

excepto quod bene potest dare pro sua anima sancte matri ecclesie aliquid.

(Art. 91.) **De donacione dotis.** Item statutum est, quod si homo dat filie sue pro sua dote de sua terra vsque ad quantitatem viginti librarum et cum hoc dat in argento decem libras, illa dos prima erit hereditas, sed si quantitas pecunie plus ascenderet quam terra non valeret, quod appellaretur dos, et cum¹⁾ eque ascenderet vna summa sicut alia, tunc vocaretur dos et manet iure dotis.

(Art. 92.) **De acquisitis per vsufructum.** Item ordinatum est, quod si mulier que vtitur bonis viri facit acquisitum vtendo, medietas acquisitorum sibi et suis heredibus remanet, alia vero medietas heredibus viri finito vsufructu perueniat.

(Art. 93.) **De vsufructu.** Item ordinatum est, quod si aliquis caperet vnam vxorem vtentem bonis viri²⁾ que fuerit maritata in dotem, et ipsa moriretur, heredes non caperent in bonis dicte vxoris nisi mobilia que ipsa haberet et medietatem acquisitorum que ipsa fecisset.

(Art. 94.) **De pena patibuli.** Item sciatis, quod si aliquis disparet³⁾ vel destituat furcas domini vel alia instrumenta suppliciorum domini vel communitatum vel dispendat sine licencia domini aliquem, debet vnum bannum sexaginta librarum et debetur banniri et expelli a patria.

(Art. 95.) **De tabernaria.**⁴⁾ Item ordinatum est, quod si sit vna tabernaria que vendiderit vnam vegetem vini vni burgensi, ipsa tabernaria incontinenti debet ire reddere computum, et si dominus non vellet recipere computum, dicens quod vas plus teneat, et illud velit facere mensurare, sciatis quod burgensis⁵⁾ in presentia tabernarie debet trahere fundum de vase quinque dies post venditam tabernam et mensurare feces,⁶⁾ hoc facto burgensis debet facere implere aqua suis sumptibus, et similiter debent personam legalem eligere, que mensuret vas legaliter pro vtraque parte.

(Art. 96.) **De successione.** Item sciatis quod si sint duo fratres et due sorores maritate per dictos earum fratres

1) Valeria und Ernen: et si tantum.

2) irs vordren mannes guet.

3) Valeria: disponat.

4) Von der tafernerin.

5) Valeria: burgenses . . . debent; auch nachher so. Ebenso der Plural in der Uebersetzung.

6) di birhef, das nach unser tütsch fetsch heist.

in dotem, quarum sororum vna moritur, contra quam habebant successione filius alterius vel liberi fratrum aliorum, sciatis quod liberi fratrum qui de consuetudine dotem capiunt nec liberi ab eisdem descendentes interim quod aliquis superest de linea fratrum vel tronco vsque ad quartum gradum ascendendo vel descendendo nil capiunt.

(Art. 97.) **De homagio.** Item sciatis, quod si homoligius vel talliabilis domini¹⁾ moritur et heredes non veniant infra quadraginta dies, si sit simplex homagium agricole vel rusticum, et si sit quod²⁾ infra annum et diem versus dominum non perueniant ad faciendum homagium vel suffertam si fieri debeat, ipsum homagium commissum est domino feudi et dominus debet facere proclamare post dictum terminum per tres dies dominicos de XIII diebus ad XIII dies, et si sit aliquis volens dicere vel allegare, quare dominus non debeat capere possessionem sui feudi sibi commissi, quod veniat et compareat tercia die sibi prefixa, hoc facto si nemo veniat infra dictum tempus trium dierum, dominus debet facere sibi adiudicare per cognitionem res sui homagii pro commissis sue curie, quam debet ponere apprehensam³⁾ per dominum;⁴⁾ post dictas cridas vel proclamaciones infra viginti nouem dies vel infra quatuordenam, dicendo quod successio bonorum dicti homagii debeat sibi peruenire per proximitatem, allegando quod non erat presens in patria et nesciuit quod dicta successio deberet sibi pertinere, nisi a XIII diebus citra, et de hoc faciat fidem per suum sacramentum vel presentare de faciendo fidem homagium de eodem homagio, sciatis quod dominus debet sibi pro faciendo sibi homagium et deseruendo seu soluendo missiones que fuissent facte remittere homagium et reinuestire.

(Art. 98.) **De notariis.**⁵⁾ Item statutum est, quod vnaqueque persona vtriusque sexus ipsius patrie Vallesii sit et esse debeat in sua libertate suos contractus conscribi facere per quemcunque notarium vel cancellarium habilem et ydoneum ad libitum sue voluntatis, et in hoc non sit compellendus

¹⁾ der teylhaft ist des herren.

²⁾ Wahrscheinlich sollte es heissen: et si sit nobile. Die Uebersetzung lautet: und die erben nit koment innerthalb vierzehen tagen, wan es ein schlechte manschaft ist eines agchermans oder puren, und wen es ein edle manschaft were, inderthalb jar und tag.

³⁾ Valeria: quas debet ponere et apprehensare.

⁴⁾ Hier fehlt wohl: et si veniat aliquis. Die Uebersetzung hat: und wenn nach den obgemelten ufrueffungen oder verkündungen jemant käme.

⁵⁾ Von den cartneren oder notariis.

coram aliquo singulari conscribere. Tali conditione quod registra et leuaciones¹⁾ notariorum publicorum non dentur per commissionem alicui extra desenum nisi notario in deseno existenti, ne contractus perpetui personarum in talibus disperdantur, nec etiam alicui presbitero vel extraneo contingat perpetuos contractus leuare sine licencia domini et patriotarum, excepto in causa necessitatis et in articulo mortis; qui vero notarii et cancellarii recipere debent eorum mercedem secundum statutum et taxam antiquam moderate, et si moderanda sit, fieri debet cum sano consilio domini et personarum ad hoc ydonearum.

(Art. 99.) **De repente morientibus.** Item statutum est, vnaqueuis persona vtriusque sexus bone fame et fidei catholice repente moriens mediante consilio curati sui dari debet ecclesiastice sepulture absque alia impetracione super hoc facienda; sed si fuerit vsurarius, prius debet cauere in manibus dicti curati ydonee de satisfaciendo querulantibus²⁾ ad instanciam domini et iudicis competentis, ita quod dicti curati teneantur dare ipsam caucionem domino in scriptis.

(Art. 100.) **De expensis domini.** Item statutum est, quod dominus noster episcopus Sedunensis debeat et teneatur soluere de bonis mense episcopalis Sedunensis expensas et onera euenientia occasione defensionis iurium sue patrie et ecclesie, et hoc moderate secundum ratam ecclesiam tangentem et secundum qualitatem et meritum cause.

(Art. 101.) **De donacione.** Item statutum est, quod vnaqueuis donacio rite data secundum consuetudinem patrie vt supra liberis naturalibus seu spuriis valere debet sub conuencionibus et conditionibus vt datur, nec dominus episcopus aut alii domini premissa infringere aut contrafacere debent contra eandem donacionem factam modo quo donatur.

(Art. 102.) **De vsurariis.** Item statutum et ordinatum est, quod nec dominus noster Sedunensis nec alter quicumque dominus spiritualis vel temporalis in patria Vallesii debeat post mortem alicuius hominis vel persone vsurarie apprehendere vel occupare bona eiusdem nomine confiscacionis, nisi tantum sicut ex officio pastoralis facere teneatur ad compellendum heredes satisfaciendi querulantibus seu emendam petentibus semper ad euidentiam sancte matris ecclesie sine fraude.

(Art. 103.) **De interdicto.**³⁾ Super supplicatione facta

¹⁾ habunge.

²⁾ den klowberen.

³⁾ Vom zess oder interdict.

ex parte communitatum predictarum statutum est, quod dominus noster Sedunensis non debeat ponere ecclesiasticum interdictum in aliqua ecclesia vel parrochia pro causa temporali vel debito aliquo, excepto casu si aliquis patriota vel alius querulosus compareret coram prefato domino Sedunensi, se non posse habere iusticiam a iudice vel officario aliquo in patria contra aliquem eius subditum vel eius bona, qui iudex vel officarius adhuc mandatis domini obedire non curaret, dominus Sedunensis potest talem iudicem vel officarium suspendere de officio et sibi inhibere officium, et si ipse talis iudex fortassis propter defectum, quod sui iurati et consules sibi auxilium vel iuuamen non prestarent, vel communitas aut singulares persone iudici auxilium dare nollent, si requirerentur, tunc ob defectum iusticie dominus potest in tali ecclesia vel parrochia ponere interdictum.

(Art. 104.) **De consiliis tenendis.** Item statutum et ordinatum est, quod quater in anno debent conuocari probi et discreti viri desenorum patrie pro causis et negociis patriotarum ac causis litigiosis decidendis et discuciendis, et ipsi tales conuocati iurare debent super sacris Dei euangeliiis secundum eorum consciencias omni fraude dolo precio amore fauore semotis iuste iudicare, qui etiam sub precio et mercede competenti debent iudicio sisti et iudicium communiter adimpleri iuuare et nullum aliud munus secretum inde accipere, quod causam iuris sinistrare posset; quod si quis ipsorum fecerit, inde perpetue sit expulsus a iudicio et tanquam periurus et infamis puniendus.

(Art. 105.) **De captiuis.** Item quod non liceat nec contingat aliquam personam inculpatam de aliquo crimine vel causa in futurum capiendam de suo iudice vel deseno deducere et absentare, nisi specialis causa euidens in hoc incumberet alto domino facere; ita tamen quod nulla causa temporalis duci debeat ad spiritualitatem, et de cognicione patriotarum hoc fieret.

(Art. 106.) **De conseruacione personarum ad iusticiam.** Statutum et ordinatum est, quod vnaqueuis persona ipsius patrie vel cuiuscunque loci existat, que inculparetur de aliquo crimine vel querela alicuius persone et velit cauere ydonee de iuri stando in manus domini et patriotarum siue balliui aut alterius cuiuscunque iudicis singularis¹⁾, tunc illa talis persona pro iure sue defensionis admittatur et gratanter

¹⁾ Valeria: specialis.

suscipiatur per dominum et patriotas, sic quod in corpore et ere sit secure tuenda vel tuendus vsque ad ius ac secundum merita vel demerita secundum patrie consuetudinem punienda vel puniendus iusticia mediante, ita et taliter quod talis homo vel persona ipsa caucione data vel debite exhibita contra suos aduersarios, communitatem ac plebis vniuersitatem a violenciis et operibus facti tueatur ad iusticiam per eundem dominum et homines communitatum patrie Vallesii ac singulos officarios dicte patrie.

(Art. 107.) **De donacione.** Item statutum et ordinatum est, quod nulla persona patrie Vallesii vir nec mulier possit se et omnia sua bona dare vel resignare alicui alteri persone cuiuscunque status existat, excepto tali casu, si aliquis ex decrepitu vel ignorancia se et bona sua regere non possit, et tamen eius proximi parentes et amici vel heredes successuri hoc non prouiderent, ipso casu illa talis donacio persone et omnium bonorum fieri potest sub tali condictione, quod ipso casu ille vel illi, qui sui fuissent heredes successuri, debent habere si velint tentam eiusdem donacionis pro faciendo illud quod donatarius seu ille qui stipulauit donacionem promiserit, sic quod talis simplex vel debilis de suis bonis pro tanto vt se extendi possent ydonee prouideatur.

(Art. 108.) **De mercimoniis.**¹⁾ Item statutum est, quod omnes et singuli mercatores et pecularii et speciarii²⁾ ac hospites, pistores et pistrices debent vendere et habere bonum valorem et res validas et ipsorum mercimonia cuiuscunque maneriei sint vendere secundum valorem rei quam vendant, et in eisdem dare et facere bonam mensuram et nullam inuvalidam rem nec mercanciam vendere pro valida, sed secundum estimacionem valoris rei videlicet bonum pro bono et inuvalidum pro inuvalido, non ducendo in hoc dolum nec fraudem. Et in casu quo in contrarium fecerint, quod puniantur iuxta videre et sentenciam iudicis, iuratorum et communitatis tocians quociens contra predictum statutum fecerint.

(Art. 109.) **De submercatoribus.**³⁾ Item statutum est, quod nullus mercator vel submercator vulgariter koyffler⁴⁾ in nullo foro publico debeat aut sibi licitum sit emere in preiudicium communitatis aliquas res nec mercimonia nomine

¹⁾ Von der feyle oder köwfleren.

²⁾ krämer und spetzler.

³⁾ Von den fürköwfleren.

⁴⁾ Valeria: vorkoyffer. Ernen: fürkoyffler.

vel colore alicuius submercimonii vel fraudis, sed communitatem in qualibet die fori permittere emere et se prouidere, sed deinde finito foro vnusquisque possit emere quascunque res vel denariatas secundum eius voluntatem.

(Art. 110.) **De penis horum statutorum.** Item statutum et ordinatum est per dictos patriotas communitatum predictarum, quod omnia vniuersa et singula capitula suprascripta, cuiuscunque condicionis conuencionis vel cause sint, perpetualiter obseruentur et obseruari debeant et teneantur, et hoc sub penis et bannis in singularibus articulis contentis et descriptis, et de quibus specialis pena non esset imposita, saltem in generali sub pena et bannis sexaginta solidorum Maur. generaliter omnibus capitulis imponentes cuique persone scienter contrafacienti tocies quociens contra premissa facere presumpserit, ac cause perdicionis, applicandorum iudici vel communitati, vbi talia perpetrarentur, aut singularibus quarteriis seu compre loci, si communitas premissa recuperare recusaret vel negligeret; ipsis tamen casibus semper in suo statu permansuris et durantibus in vigore, saluo saniori consilio, si in aliquo singulari articulo predictae communitates augere, mediare vel diminuere deliberabunt mutuo consensu et non aliter.

Acta, lecta, approbata et ratificata fuerunt omnia vniuersa et singula superius descripta per desenos et nuncios suprascriptos cum plena potestate ad hoc destinatos in numero prescripto apud Narres in predicto prato castri saxi die XXVIII^a mensis ianuarii anno Domini millesimo cccc^o quadragesimo sexto.

Omnibus premissis superius descriptis peractis reuerendus in Christo pater et dominus dominus Guillermus tercius de Rarognia episcopus Sedunensis prefectus et comes Vallesii sibi articulariter perlectis ad humilem et deuotam supplicationem et preces ipsarum communitatum patrie Vallesii seu nunciorum earundem vt supra congregatorum tam nomine suo menseque et ecclesie sue Sedunensis ipsos articulos et statuta premissa omnia et singula ratificauit et approbavit in quantum melius potuit ad vitam suam tantum siue vita eius durante, non in hoc preiudicando post eius decessum iuribus ecclesie et mense episcopalis Sedunensis nec eius honori aut iuramento prestito de iuribus ecclesie conseruandis, sed ex speciali gracia et paternali atque pastoralis dilectione et protectione.

In quorum omnium et singulorum premissorum robur et euidens testimonium sigilla prelibati domini nostri Sedu-

nensis et singulorum predictorum desenorum in perpetuam rei memoriam presenti littere seu pagine duxerunt apponenda.

Actum quoad ratificacionem prelibati domini nostri Sedunensis infra stupam castri saxi de Narres die et anno prescriptis.

Item est statutum et ordinatum, quod quicumque patriota volens facere clamam in manus domini secundum temporalitatem et consuetudinem Sedun. tanquam comitis et prefecti ipsius patrie Vallesii, quod hoc facere possit, sic tamen quod reus, contra quem clama facta fuerit vel fiat, debeat assignari per dominum vel per nuncium curie vel per officiarium loci habitacionis eiusdem rei, et non ponere banna nec penas nisi secundum temporalitatem et consuetudinem patrie, sub tali condicione, quod prefatus dominus noster vel aliquis eius locum tenens non audeat nec debeat discutere vel diffinire causam nisi secundum temporalitatem et consuetudinem patrie. Et quando participare velit consilio alicuius in tali sententia, conuocet costumarios seu expertes in consuetudine. Et qui talem sententiam cupiat reuideri, quod remittatur ad generale consilium patriotarum, et si necesse fuerit, prius posset costumarios conuocare et per illorum sententiam causa finem habere debet.

Nr. 33.

Landrecht des Cardinals Schiner.

1511—1514.

(Handschriften: 1. Copie auf dem Staatsarchiv zu Sitten, Pap. 2. Unvollständige Copie, früher im Eigenthum des H. Ant. v. Riedmatten zu Sitten, jetzt im Archiv der Bourgeoisie Sitten, mit Zusätzen des Bischofs Adrian I., welche in Cursivschrift hier abgedruckt sind. Bei denjenigen Artikeln, welche im Landrechte von 1571 ihrem wesentlichen Inhalte nach aufgenommen sind, werden gleich hier die redactionellen Abweichungen angegeben, so dass dann der Abdruck des Landrechts von 1571 auf diese Artikel einfach verweisen kann.)

In nomine Domini nostri Jesu Christi et non aliter ad omnia consilia omnesque actus Justinianus Imperator progrediendum esse statuit. Illius namque inuocatione pretermissa nihil rectum, nihil denique memoria dignum agitur.

Antiquas patrie Vallesii leges multis tumultibus et armis olim comparatas, partim confusas partim vero diminutas et propter non vsum abolitas correctione dignas, Nos Mattheus miseratione diuina tituli Sancte Potentiane sacrosancte Romane Ecclesie presbyter Cardinalis Sedunensis, qui illi patrie tanquam episcopus prefectus et comes tam in spiritualibus quam temporalibus diuino nutu presidemus siue preeesse dignoscimur, corrigere et emendare ac in luculentam et debitam consonantiam erigere, abolitas et superfluas rescindere, e medio tollere et reiicere, obumbratas illuminare, diminutas supplere cupientes omnem nostram curam ad tam difficile opus extendimus, sperantes hoc recte perfici posse, si prudentum consilio armorum strepitu quiescente et cessante id ageretur et fieret.

Conuocatis igitur ex quolibet deſeno prudentioribus et patrie ritus, vsus, priuilegia et consuetudines ad vnguem vsque callentibus, opus immensum et laboriosum celesti fauore aggressi sumus et tandem annuente Deo prefatorum consilio id ipsum perfecimus. Innumeras propterea gratias et laudes Domino nostro Jesu Christo debemus, et (Msc. 2: vt) ea que necessario corrigenda esse multis retro principibus patrie antecessoribus nostris visa sunt, queque interea nullus eorum ad effectum perducere ausus est, Dei omnipotentis auxilio per nos communi omnium patriotarum vtilitati donantur. Has itaque patrie leges et iura summa prouidentia Dei nutu per nos conscripta et composita patriote omnes summa ope et alacri animo accipite, vt per eas recto tramite incedentes tranquille et pacifice possitis gubernari et moderari.

Et quoniam omnium actionum instituendarum principium ab ea parte proficiscitur, qua quis in ius vocatur, ideo de citatione initium sumere necessarium duximus.

(Art. 1.) **De citatione siue in ius vocando.**

Actor volens reum iudicialiter conuenire, poterit hoc facere coram Reuerendissimo domino seu quocunque eius officiale vel iudice ordinario loci, ita quod si coram Reu^{mo} vel officiale seu balliuo reum conuenerit seu in ius vocauerit, prima die et hora assignationis in causis arduis et grauioribus porrigat petitionem suam in scriptis, cui reus termino (Msc. 2: tempore) congruo sibi assignato respondere tenetur et est astrictus; in causis autem breuioribus et minoribus poterit petitio verbo facta per iudicem admitti et in memoriali iuxta consuetudinem antiquam inseri. Reus vero nisi responderit in tertia assignatione inclusiue et litem legitime

contestatus fuerit, condempnetur in expensis, et tunc actori iuxta titulum petitionis sue legitimum fiat rei petite adiudicatio. Casu quo actor in tertia assignatione titulum suum per scripturas et documenta publica siue instrumenta verificare seu petitionem suam iustificare non posset, sed personarum attestationibus indigeret, quod tunc in tertia assignatione siue termino admittatur actor ad probandum, et in eodem termino censeatur litis contestatio legitime facta et petitio habeatur pro negata. Casu quo autem iuxta alterius statuti infra ponendi tenorem sententia in contumaciam lata veniret reuocanda, quod nichilominus petitio et testium depositiones remaneant in suo robore, salua facultate dicendi contra personas testium et eorum dicta.

(Art. 2.) **De personis quibus non preiudicatur, seu melius, quas in ius vocare non licet.**

Processus contumacie vel alii actus iudiciales, videlicet contra pupillos,¹⁾ orphanos et viduas carentes tutore vel curatore, contra infirmum, contra illum qui per dominum suum siue patrias mittitur siue destinatur ad bellum vel pro aliis eorum negotiis peragendis,²⁾ contra aliquem qui non ex causa criminis vel delicti, sed propter inimicitias aliquas particulares secure non posset morari in patria vel comparere in iudicio, contra hominem extra patriam detentum, contra eum qui ob tempestatem vel periculum niuium seu aquarum comparere nequiret, contra eum cuius vxor eo die parturit, contra eum qui tali die vxorem desponsauit, contra eum cuius parentes, frater, vxor,³⁾ filius vel consanguineus cuius est heres vel cuius cure specialiter afficeretur, eo die obiisset, contra mulierem etiam maritatam, cuius maritus nondum illi potestatem dedisset standi in iudicio, facti vel habiti seu decreti, personis supradictis et singulariter singulis non preiudicant.⁴⁾

Adiunctio ex statutis quondam Reu^{mi} Adriani: Hoc adiuncto quod infirmus terminum habeat sex hebdomadatum, in quo si non conualeat, sibi de tutore provideatur vel procuratore, alias elapsis

¹⁾ Stat. 1571: ... iudiciales non præiudicant pupillis; dann durch den ganzen Artikel immer der Dativ statt contra mit Accus.

²⁾ Stat. 1571: mitteretur ad bellum seu alio destinaretur pro negotiis reipublicæ.

³⁾ Stat. 1571: parentes, vxor, frater, soror.

⁴⁾ facti vel habiti — non præiudicant fehlt in Stat. 1571.

*dictis sex septimanis contra eum procedatur prout alios quibus preiudicatur.*¹⁾

Sed neque acta illa pro eo tempore quo talia acciderint seu euenerint in iudicio facta et habita stantibus premissis vel eorum aliquo tantum preiudicant.²⁾ Cetera autem acta prius legitime facta firma persistent et preiudicant.³⁾ Sed neque actori propterea aliquid currat in terminis precisis iustitie puta decretis, cui tunc alia assignatione data siue admissa proueniat prout alias de iure.⁴⁾

(Art. 3.) **De feriis.**

Ferie ordinarie statute et obseruari solite in Regalia sunt a vigilia Sancti Thome vsque ad festum Sancti Hyllarii; a vigilia Ramispalmarum (*Adrianus: a media quadragesima*)⁵⁾ vsque ad octauas Pasche; tribus diebus Rogationum ante festum Ascensionis Domini; a vigilia Pentecostes vsque ad diem lune octauarum eiusdem festi inclusiue;⁶⁾ a vigilia Sancti Johannis Baptiste vsque in crastinum Sancte Marie Magdalene; et in festo Sathanico (*Adrianus: in carnispriuiio*) a dominica Esto mihi⁷⁾ vsque ad diem Cinerum exclusiue.⁸⁾ *Adrianus: Et a festo Exaltationis S. Crucis vsque ad Dedicationem Vallerie, que est 21^a mensis octobris.*⁹⁾ Et in vindemiis, que cum aliquando maturiores, aliquando tardiores eueniant, relinquuntur exigentie maturitatis earum vt¹⁰⁾ tunc indicentur.¹¹⁾ Que ferie partibus in commissione pignorum, termino probationum, processuum, appellationum et testium non preiudicant.

(Art. 4.) **De dilationibus.** *Adrianus: seu verius de terminis assignationum.*

Partibus coram quibuscunque iudicibus litigantibus, si super rebus et bonis immobilibus seu proprietatibus aut con-

¹⁾ Der Adrianische Zusatz auch in Stat. 1571.

²⁾ Stat. 1571: His vero supra mentionatis personis acta in iudicio facta, dum præmissa acciderint, minime præiudicant.

³⁾ et præiudicant fehlt in Stat. 1571.

⁴⁾ Stat. 1571: cui tunc alia assignatio de iure admittenda veniat.

⁵⁾ Stat. 1571: a dominica Judica. ⁶⁾ Stat. 1571: exclusiue.

⁷⁾ Stat. 1571: Mariæ Magd., et a dominica Carnispriuii.

⁸⁾ Stat. 1571: inclusiue.

⁹⁾ Der Zusatz Adrians in Stat. 1571 durch den Satz in Anm. 11 berücksichtigt.

¹⁰⁾ Stat. 1571: et.

¹¹⁾ Stat. 1571 fügt bei: et durabunt vsque ad dedicationem ecclesiæ Valeriæ, quæ est vigesima prima mensis octobris.

cernentibus honorem personarum moueatur lis vel questio, prefigatur siue assignetur pro qualibet assignatione terminus XIII dierum. In aliis vero causis iudex iuxta ritum curie sue hactenus seruari solitum partibus terminum prefigat et assignet.

Adrianus: Hoc adiuncto quod in causis se vertentibus Seduni in Curis seu coram domino balliuo, siue sit pro rebus immobilibus, mobilibus seu honorem concernentibus, assignetur dies ad quatuordecim dies, saluis cuiuslibet deseni consuetudinibus.

(Art. 5.) **De iuramento calumnie.**

Et ne iudicium fiat illusorium, partes in principio, medio et fine litis actore vel reo petente tenentur reciproce prestare iuramentum de calumnia, quod continet in se has clausulas: videlicet quod credat se habere bonum ius et iuste prosequi causam, vel defendere, et quod nullo doloso vel iniquo medio vtetur ad consequendum quod petit vel defendendum quod petitur, *iuretque pars principalis et non eius procurator.* Vnde versus:

Illud iuretur quod lis sibi iusta videtur,
Et si queretur, verum non inficietur.
Nil promittetur nec falsa probatio detur,
Vt lis tardetur dilatio nulla petetur.

Adrianus: Atque vt iurans quid iuret agnoscat, ad illi eiusdem iuramenti continentiam declarandam est astrictus.

(Art. 6.) **De clamis.**

Iudex vel officarius aut minister legitimus cuiuscunque iudicis si clama coram se et in manibus suis deponatur, recepta clama faciat partes legitime et ydonee cauere de pena et expensis. Et si quis ydoneam cautionem prestare non valeret, facta diligentia debita de ydonea cautione inuenienda, caueat per iuramentum et eius bona, *Adrianus: videlicet iudici apparente, quod sibi legitima competat actio, alias non, ne quis friuole vexetur.* Et sic cautione iuratoria, ita quod illius aduersarius non compellatur ad aliam cautionem quam iuratoriam, vt inter partes sit aequalitas et non claudicet iudicium.

(Art. 7.) **De prosecutione clamarum.**

Penes iudices electiuos, quia officii sui exercitium siue ministerium vnus anni curriculo completur, deposite clame, iudex faciat easdem infra annum et sex hebdomadas de post purgare; quod si neglexerit decedit a iure exigendi penas

vel banna. Sufficit autem si ad purgationem clame alteram partium vtputa querulantem siue clamantem prosecutus fuerit, nec tenetur coniunctim vtrasque partes prosequi. Sufficit etiam quod alteram partium vt clamam purget requisierit et iudicialiter interpellauerit, quantumuis clama in integrum in dicto termino purgata non sit. Quod si vtrumque pretermiserit, tam clamans, clamatus, quam fideiussores seu persone per quas cauebunt liberi sunt ab impetitione vel solutione pene ipsius clame.

(Art. 8.) **De clamis minoribus.**

Id ipsum fiat eadem lege et terminis in clamis minoribus, alioquin iudex decedit ab exigentia banni seu perceptione pene, pariter et partes decidunt a iure prosequendi clamam.

(Art. 9.) **De prohibita personarum sequestratione.**

Nullus patriotarum potest seu debet alterum habentem bona propria vel domicilium seu palos sepis in patria arrestare vel sequestrare, cum iustitia mediante contra eum et eius bona experiri valeat. Quando autem nulla debitoris bona apparent vel comperiri possent, aut de fuga suspectus foret, poterit debitor personaliter arrestari et sequestrari. Permittitur tamen non immerito vt per patriotas Vallesii extraneorum et forensium res et bona penes iustitiam sequestrentur, quo facilius eis pro actione et debitis suis satisfiat. Saluis tamen in hoc federibus et capitulis que dominus episcopus et patriote simul cum aliquibus vicinis habent, que salua sunt et ante omnia seruentur.

(Art. 10.) **De fideiussoribus.**

Fideiussor propria lege obligationis et modo obligandi sese percutit et patitur. Creditor pretendens fideiussoris obligationem prius principalem quam fideiussorem conueniat, et quod minus de debito in principali comperit in toto vel in parte, consequitur hoc ex ipso fideiussore. *Adrianus: Principalem vero et fideiussorem se constituens tamquam principalis debitor soluere tenetur.*

Nemini liceat pro mutuo pecuniarum vel pro mercibus emendis pacto vel conuentione taliter se subiicere vel in simili casu pro alio fideiubere, vt tam principalis quam fideiussor personalem faciant soli vel associati tot sociis, equis vel famulis extra patriam ad locum determinatum consignationem vel permanentiam in loco assignato, donec persoluat

debitum siue vsuram, sub pena XX librarum pro quolibet principali et pro qualibet vice, qua taliter se submitteret.

(Art. 11.) **De pignoribus capiendis et expediendis.**

(§ 1.) Ante omnia et semper quando pignora capienda veniunt, capiantur pignora de bonis mobilibus, et illis deficientibus procedatur ad immobilia. Debent autem pignora esse tanti valoris, quod sufficiant pro summa principali siue capitali et tertio de pluri ac expensis desuper fiendis. Que quidem pignora postquam ministerio iudicis ad hoc adhiberi soliti contrectata et actori deputata fuerint, cum cautione idonea per reum prestita penes eum inconsumpta manere ad spacium XXII dierum computandorum a die facte impignorationis debent, quibus decursis et non prius tertia pars de pluri principali summe accrescit. Quod si infra alios XV dies, intra quos eadem pignora inconsumpta etiam apud reum vt prius remanere debeant, debitor capitale, tertium de pluri et expensas factas soluerit, pignora libera sibi remaneant. Sed si hoc non fecerit, extunc minister iustitie vel ipse iudex ad instantiam actoris plus danti siue offerenti ea vendat, vel creditori legitime taxata in solutum tradat pro capitali, tertio de pluri et expensis inclusiuę. Quod si pignora huiusmodi capitalis, tertii de pluri et expensarum factarum summam excederent siue plus valerent, seruata lege iudicis residuum debitori relinquatur siue tradatur. Quod si creditor in fraudem siue offensam aliorum creditorum predicta pignora lapsis supradictis terminis taxari et expediri non faceret, quod extunc ad preualentiam pignorum vltra sortem principalem priori creditori debitam aliis creditoribus maneat liber recursus et actio. Saluis in premissis cuiuslibet deseni vsibus et consuetudinibus.

(§ 2.) Quod si debitum fuerit pro paratis et promptis pecuniis, tunc ad instantiam creditoris iudex pro iustitia requisitus per se vel publicum familiarem debitori intimet et precipiat, quatenus infra X dies a die intimationis siue executionis precepti immediate sequentes creditori debitas pecunias numeret, vna cum expensis legitime factis. Quo termino transacto et non satisfacto creditori per debitorem de debito promptarum pecuniarum, illico et omni alia mora postposita iudex vel familiaris publicus iudicis compellat debitorem medio suo iuramento quod in primis pecunias auri vel argenti (saluis X solidis patrię monete) reuelet. Et si qua pecunia vltra decem solidos penes debitorem inuenta fuerit, creditori per iudicem vel ministrum in solutum detur. Quod

si nullam pecuniam vel ad debiti solutionem minus sufficientem habuerit, eiusdem iuramenti prestiti vigore iudex debitorem astringat ad reuelationem, exhibitionem et demonstrationem aliorum bonorum mobilium, et semper ante alia illorum que sunt auri vel argenti aut metalli, deinde reliqua mobilia, ex quibus citius pecunia numerata eorundem venditione haberi possit, et in defectum mobilium exhibeat et nominet meliora immobilia bona. Creditori autem relinquatur electio, vt eligat et eliciat illa bona, ex quibus sperat debitum principale cum expensis consequi, que sibi faciat iudicis ministerio expediri. Iudex autem vel familiaris eius adhibitis vel accitis sibi discretis et probis hominibus, pignus vel pignora electa per creditorem medio iuramento taxari faciat secundum communem valorem pignorum pro sorte principali, tertio de pluri et expensis. Et si debitor eodem die taxationis summam principalem et expensarum exsoluerit siue numerauerit, pignora sibi absque solutione tertii de pluri libera sint et remaneant. Transacto autem die taxationis creditor sine vltiori expectatione siue dilatione pignora tam mobilia quam immobilia huiusmodi pro summa principali, tertio de pluri et expensis sibi reseruare vel cui voluerit vendere, de ipsisque tamquam de propriis suis bonis disponere poterit.

(Art. 12.) **De spolio et restitutione spoliatorum.**

Nemo sine cause cognitione¹⁾ spolietur, neque etiam tenetur spoliatus litigare. Si quis itaque ante litis ingressum alium spoliauerit bonis, spoliatus ante omnia est restituendus, et spoliator cadit in penam lx solidorum totiens quotiens iudici applicandam²⁾.

Lite pendente inter partes pro certis bonis mobilibus vel immobilibus, de quibus vna partium ante litis ingressum siue motionem fuit in possessione, si aliter³⁾ collitigans de facto et sine iudicis decreto huiusmodi bona seu res, super quibus lis mota est seu pendet, apprehendit partem possessione spoliando, decedit a iure, si quid sibi competeret vel pertinuisset in his rebus⁴⁾.

¹⁾ Stat. 1571: Nemo iure incognito.

²⁾ Stat. 1571: poenam trium librarum iudici et decem solidorum parti offensae soluendam, totiens quotiens id fecerit applicandam.

³⁾ Stat. 1571: alter.

⁴⁾ Stat. 1571: pertinuisset super re contentiosa.

(Art. 13.) De non assumendis vel vendendis querelis.

Lite pendente nemo querelas, actiones vel querimonias, etiam consentiente parte, vendat, emat vel assumat, *Adrianus: nec in toto nec in parte aliquid in se assumendo*, cum sint nimis odiose; vendens autem vel emens siue assumens querelas, actiones vel (vt patrio vtamur vocabulo) grusas, perdit totam causam et cadit a iure et proprietate rei, pro qua fiunt (Msc. 2: sunt) querele, actiones et litis pendentie.

(Art. 14.) De testimonio iudicis.

Iudex quicumque fuerit requirentibus partibus vel altera ipsarum¹⁾ cuius interfuerit de actitatis et gestis per se vel coram se in exercitio officii vel iudicii sui²⁾ de eo quod testatus fuerit venit credendus. Locumtenens autem, nisi simile iuramentum, quale iudex cuius est locumtenens prestat, iurauerit, habetur tamquam simplex testis; si autem iurasset, eiusdem credulitatis est eius testimonium sicut iudicis.

(Art. 15.) De testimonio parentum.

In causa sanguinis, corporis vel honoris parentes, consanguinei vel affines vsque ad quartum gradum inclusiue non astringuntur³⁾ ad perhibendum testimonium neque ad prestandum aduocationis patrocinium, seu etiam ad assessoris officium in sententia ferenda seu alias fungendum. De vxore ad maritum et econtra idem est iudicium et statutum.

In causis autem criminum heresis, prodicionis aut inuasionis principis vel patrie iuris communis seruetur dispositio.

(Art. 16.) De iuramenti delatione.

Deferens alteri iuramentum in iudicio pro quacunque actione, si is cui detulit sibi referat, nisi iuret perdit actionem vel causam, pro qua deferebatur iuramentum, et soluat iudici tres libras.

(Art. 17.) De confessis.

Quia regula iuris: Confessus pro iudicato et conuicto habetur⁴⁾, ideoque si quis sponte coram iudice debitum con-

¹⁾ Msc. 2 fügt bei: vel altero; die Stat. von 1571 haben diesen Zusatz nicht.

²⁾ Stat. 1571: in exercitio sui officii.

³⁾ Stat. 1571: tenentur.

⁴⁾ Stat. 1571: Quia confessus pro conuicto habetur.

fessus fuerit, iudex iuxta qualitatem siue naturam debiti ad instantiam partis¹⁾ expeditam iustitiam administrare et executionem facere debet et tenetur. Pariformiter si de duobus, quorum alter de altero clamam fecerit, vnus se submisit de banno vel pena clame, aut delictum, pro quo alter in eum clamam deposuit, confitetur, extunc statim et confestim dominus vel²⁾ iudex penam vel mulctam ab eodem exigere potest.

(Art. 18.) **De prescriptionibus aut redemptione instrumentorum.**

Notarius vel cancellarius nisi actus coram se habitos vel instrumenta siue chartas³⁾ infra XV annos⁴⁾ a die leuationis siue⁵⁾ stipulationis eorundem redimi fecerit seu procurauerit, lapsis eisdem annis nequeat illos ad quorum opus leuata sunt compellere ad pretium redemptionis eorundem sine bona partium voluntate et non eis inuitis⁶⁾.

(Art. 19.) **De prescriptionibus immobilium rerum.**

Possessor alicuius possessionis vel rei immobilis, qui triginta annis continuis et nullatenus interruptis in earundem rerum immobilium possessione pacifica absque eo quod iudicialiter interim de eisdem rebus interpellatus seu in iudicium sit tractus vel vocatus stetit, ipsas res, possessiones et bona immobilia huiusmodi prescribit et exinde non auditur volens eum desuper impetere, sed eisdem tamquam suis veris et propriis bonis gaudeat, vtatur et fruatur⁷⁾.

(Art. 20.) **De prescriptione rerum mobilium.**

Quicumque decem continuis annis absque interruptione pacifice res vel bona mobilia possederit, illa prescribit, nec auditur volens talia bona mobilia impetere, seclusam namque sibi habet in illis quamcunque actionem.

Si quis per X annorum continuorum spatium petere siue exigere debitum neglexerit, cadit a iure petendi et debitor prescribit contra et aduersus creditorem spatio decem an-

1) Stat. 1571: parti instanti. 2) dominus vel fehlt in Stat. 1571.

3) Stat. 1571: siue chartas fehlt.

4) Stat. 1571: infra decem annos.

5) Stat. 1571: leuationis siue fehlt.

6) Stat. 1571: partium voluntate. Simili lege notarius ad expeditionem et computus redditionem talium instrumentorum infra decem annos non exactorum inuitus minime teneatur.

7) Stat. 1571 fügt bei: si quidem fuerit bonæ fidei possessor.

norum, vt prefertur, quatenus debitorem propterea infra dictum tempus iudicialiter non interpellasset. Nam si conuenisset in iudicio intra dictum tempus, esset interrupta prescriptio, et debitor illa se iuuare non posset¹⁾. *Adrianus: Ac si debitor principalis tueri se prescriptione velit, si ad id petitus fuerit, tenetur in manus²⁾ iudicis, coram quo lis est, corporale prestare iuramentum, quod non credat parti petenti aliquid se debere, sed potius debitum solutum esse. Quod si huiusmodi iuramentum prestare noluerit, non proderit ei prescriptio, sed tenebitur ad debiti solutionem, et hoc de principali debitore viuento intelligitur.*

Vsufructuariis autem³⁾ prescriptionis ius in nullo penitus suffragatur.

(Art. 21.) **De prescriptione rerum ecclesiasticarum.**⁴⁾

Quiuis patriota, accola vel alienus res et bona immobilia prescriptioni subiacta et ad ecclesiam pertinentia spatio quadraginta annorum continuorum et non prius contra ecclesiam et pias causas prescribit. † Contra mensam episcopalem autem non nisi spatio quinquaginta annorum prescribit. Sola autem Romana Ecclesia gaudet centenaria prescriptione, ita quod nullus contra illam prescribat, nisi centum annorum curriculo⁵⁾. Ecclesia autem contra priuatos res immobiles spatio XXX annorum prescribit. † Sed contra communitatem prescriptione quadragenaria, hoc est⁶⁾ annorum quadraginta vtitur, et e conuerso. Communitas contra communitatem aliam seu etiam singulares et priuatas personas secundum patrie vsum non prescribit nisi spatio quinquaginta annorum, et e conuerso vnus contra alterum. Salua semper in quacunque prescriptione legitima interruptione.

In Adriani Statutis haec supra signis † inclusa clausula non comprehenditur.

¹⁾ Stat. 1571 fügen bei: Et est sciendum, quod census et redditus, qui stant sub summa redimibili vel non redimibili, ecclesiae vel aliis debiti, sub specie rerum mobilium censentur.

²⁾ Stat. 1571: manibus.

³⁾ Stat. 1571: Possessoribus autem malae fidei, qui nolunt ab initio agnoscere credereque, se rem illam iuste et sancte possidere, atque usufructuariis.

⁴⁾ Stat. 1571 fügen bei: et communitatum.

⁵⁾ Stat. 1571: sola autem — curriculo fehlt. Das Uebrige zwischen den beiden † ist aufgenommen.

⁶⁾ Stat. 1571: quadragenaria, hoc est fehlt.

(Art. 22.) **De processibus.**

Licitum est cuicunque¹⁾ patriotarum processus et proclamata in res, possessiones et bona sua vel in quibus ius habere pretendit causa proprietatis vel rei seruande auctoritate Domini episcopi siue eius generalis vel alterius loci iudicis ducere et ordine Regalie Sedunensis ad finem perducere.

(Art. 23.) **De ordine ducendi processus et proclamata.**

(§ 1.) Volens processus et proclamata ducere debet in illa ecclesia parrochiali, vbi talia bona, res vel possessiones situata sunt, palam et publice inhiberi et proclamari facere ac coram iudice, cuius auctoritate processus vel denuntiationes fiunt, ad certum terminum contradictores assignare. Et dato primo ac seruato termino XIII dierum nullo contradictore comparente, accusata contumacia debet iterum et secundo repetere huiusmodi processus, inhibitiones vel proclamata. Et data alia simili assignatione, et similiter non comparente contradictore, ac contumacia secundo accusata, vt prefertur, tertio huiusmodi repetat et assignet. Ita tamen quod ab assignatione ad assignationem currant semper XIII dies. Quibus terminis trinis, vt prefertur, seruatis, et non comparente contradictore, actor per iudicem ponitur, inducitur et instituitur in possessionem rei, possessionis vel bonorum denuntiatorum ex primo decreto. *Adrianus: et manu capere actu infra sex hebdomadas proxime sequentes a die date sententie primi decreti (si pre niuibz fieri possit, alias interim nihil sibi preiudicet), quo citius pristinus possessor possessionis denuntiate huiusmodi processus et obtentum decretum percipiat sentiatque.*

(§ 2.) Post hoc decurso integro anno et die, qui pro sex hebdomadis computatur et intelligitur, *Adrianus: inclusiue a die sententie primi decreti computando*, iteratis proxime sequenti dominica post decursum anni et diei spatium in ecclesia prefata vnica publica intimatione et peremptoria assignatione, *Adrianus: scilicet ad dies quatuordecim, ni obstant ferie, si vero eadem dominica in feriis fuerit, et ferie ille adhuc ultra XIII dies durent, fiat assignatio ad primam diem iuridicam; quod si in processibus hic ordo obseruatus non fuerit, inefficaces inualidique sunt existimandi.* Quibus autem omnibus ita seruatis, ex secundo decreto per eundem iudicem immittitur actor in possessionem realem, actuaalem, perpetuam et pacificam, quam etiam *Adrianus: illico et immediate infra dictum terminum eo*

¹⁾ Stat. 1571: vnicuique.

ipso actualiter apprehendere poterit, et extunc talia bona tamquam sua vera propria et hereditaria sint et computentur¹⁾ absque omni sibi in eisdem inferenda molestia. Ferie autem premissum ordinem neque turbare vel impedire neque ei in aliquo preiudicare debent.

Der letzte Satz fällt in der Adrianischen Redaction wohl weg.

(Art. 24.) **De contradictione seu potius interdicto.**

Si publico edicto proposito in ecclesia ad vocem preconis publice²⁾ interdictum seu prohibitum fuerit, ne quis certis bonis in specie nominatis et nominatim expressis abutatur traducendo aquas, ligna vel alia huiusmodi, vel vt nemo iter faciat per ea, siue animalia ducat et agat, quisquis huius edicti transgressor extiterit, tenetur parti offense ad penam septem solidorum (*dafür Adrian: penam decem solidorum et iudici tres libras bannorum facta clama, alias non*) et vltra ad satisfactionem damni.³⁾ Si autem ex opposito causam habens contradictionis⁴⁾ cauerit in manus iudicis, potest vsque ad ius dictum sine offensa partis vel iudicis perseuerare in translatione vel transitu.

(Art. 25.) **De contradictione instrumentorum.**

Instrumenta publica non prius quam falsa et adulterina per iudicis decretum vel sententiam declarata et reprobata fuerint, pro inualidis habeantur, sed valida persistent et permaneant.

(Art. 26.) **De latis in contumaciam reuocandis.**

Sententie siue decreta in contumaciam partis lata, fulminata et obtenta, si reus a die late sententie infra anni et diei curriculum comparuerit, satisfacto de expensis audiatur, reuocatis sententiis, et hoc in actionibus realibus. *Non in Adr. (wohl eher auf das Folgende bezüglich).* Si quis autem ex legitima probabili et honesta causa a patria forte absens aliquam iustam et legitimam ignorantie causam, quod scilicet in contumaciam lata ad eius notitiam infra dictum tempus supra prefixum peruenire non potuerint, deducere poterit,

¹⁾ Stat. 1571: reputentur.

²⁾ Stat. 1571: Si publ. ed. prop. publice in ecclesia vel locis cridarum voce præconis.

³⁾ Stat. 1571: poenam decem solidorum et ad satisfactionem damni, atque iudici loci tres libras bannorum, facta clama, alias non.

⁴⁾ Stat. 1571: oppositionis.

iudex cognito prius legitime de causis omnibus etiam post lapsum anni et diei predictorum spatium reffectis etiam (vt prius dictum est) expensis tales admittere et audire (debet oder potest, fehlt).¹⁾

(Art. 27.) **De appellationibus.**

(§ 1.) Pro re profana tam ciuili quam criminali etiam ciuilitate quam criminaliter intentata nullus patriotarum alium tam in prima quam in aliis instantiis etiam a cuiuscunque officialis vel iudicis lata sententia vel grauamine appellando vel prouocando ad quamcunque curiam siue iudicium extra patriam citet vel conueniat sub penis amissionis et perditionis iuris, actionis et proprietatis rei vel cause, de qua esset questio siue differentia. Et tota actio seu proprietas peruenit parti extra patriam citate et conuente; et insuper citans soluere debet bannum sexaginta librarum, quarum quadraginta cedant principi patrie, viginti vero communitati vel hominibus loci, vbi bona vel persone inter quas seu pro quibus lis vertitur, consistunt et morantur. Contra exteros et alienos patriota hoc statuto non plus astringitur quam viceuersa alius alligatur seu constringitur.

(§ 2.) Licitum est et permittitur cuilibet in quacunque causa ciuili vel profana a cuiuscunque iudicis coram quo lis intentata fuit lata sententia siue interlocutoria siue diffinitiuia seu etiam grauamine ad audientiam principis vel ad eius ad hoc deputatum vicarium aut ballium immediate appellare.

† Postquam episcopus princeps patrie suam tulerit sententiam in causa ciuili et profana (cum nullum in temporalibus recognoscat superiorem), ab eius sententia appellare non licet. Aduertat igitur princeps, vt si causa in prima instantia coram se vertente et incipiente, aut in secunda instantia via appellationis ad se deuoluta cognouerit aut ratione personarum vel importantie negotii seu rerum, propter quas instantia vel appellatio pendet, quod partes sint verisimiliter appellature vel prouocature sub inuocatione vltioris consilii siue ciuium siue patriotarum, quod eo casu remittat decisionem negotii

¹⁾ Dieser Satz lautet in Stat. 1571: Si quis autem pro negotiis reipublicæ vel alia honesta probabili et legitima causa a patria absens, vt propterea talis sententia in eius contumaciam lata infra dictum tempus supra præfixum ad eius notitiam peruenire non potuerit, illi ignorantibus post lapsum anni et diei spatium adhuc alius consimilis terminus anni et diei peremptorie admittatur.

vel cause, siue primitus coram se incepte vel in secunda instantia ad se deuolute, ad vicarium appellationum, ne partes precipitet. Vbi autem aliqua causa coram balliuo aut eius locumtenente siue officiale Sedunensi in prima instantia intentata fuerit, in secunda instantia ad vicarium appellationum, vt non precipitentur partes, ratione tertie instantie deuoluatur. Vicarius itaque principis erit auditor causarum in secunda instantia, et si consilio vel assessoribus indiguerit, ante omnia precaueat ne minoris auctoritatis vel numeri personas adhibeat quam adhibiti fuerunt seu interuenerunt in prima instantia. In tertia vero instantia, id est in secunda appellatione persona principis interueniat, et petentibus partibus vel altera earum vt princeps pro consilio vocet ex patriotis septem desensorum, princeps conuocabit ex prudentioribus, et vbi numerus desensorum et specialis electio personarum non peteretur, in numero equali et non ex vno deseno plures quam ex alio admittantur.

(§ 3.) Lata autem sententia per principem seruetur et tenet ac executioni mandatur, omni appellatione et exceptione remota. Hoc tamen addito quod si balliuus causam in secunda instantia audierit, deuoluatur in tertia instantia ad principem, et non ad aliquem alium, quodque nulli a diffinitiuo tertio appellare liceat. †

Hec supra signis † inclusa in Adriani statutis mutantur in hanc formam: Item a balliuo seu eius locumtenente causa appellari debet coram principe patrie et non coram officiali aut vicario et a sententia principis iterum coram patriotis, manente nihilominus principe iudice in eadem causa per modum reuisionis. Lata autem sententia per principem et dominos patriotas seruetur et tenet ac executioni mandatur, omni appellatione et exceptione remota.

(§ 4.) Et ne tribunalia desensorum paruipendantur, vbi aliquod decretum per iudices locorum patrie a Morgia superius factum, interpositum seu latum fuerit, et partes non acquieverint, illud nequaquam pro sententia habeatur, sed liceat tunc iudici partibus petentibus vel altera earundem conuocare iuratos loci, quorum consilio interueniente et voto quod decretum fuerit siue diffinitiuo siue interloquendo pro sententia reputetur et habeatur, et ab eo poterit appellari. In prosecutione decreti siue consilio iuratorum interpositi ad sententiam siue conuocationem iuratorum seruentur consuetudines et vsus locorum.

Adriani additio: Item (prout iure scripto cautum est) pars appellans in grauaminibus suis ultra prius in causa allegata addere nouas allegationes non debet, nisi prius se in expensis factis

submitat et soluat easdem, quo facto admittitur ad allegationes ulteriores in suo iure.

(Art. 28.) **De processu appellationum seu verius temporibus earum.**

Volens appellare a sententia diffinitiva seu interlocutoria¹⁾ vel a quocunque grauamine, infra X dies a die late sententie immediate sequentes *Adrianus: siue sit in feriis siue non, et infra eosdem decem dies parti aduerse appellationem intimare et nominare iudicem coram quo appellauerit hoc faciat;*²⁾ et inde infra alios triginta dies iuridicos continuos similiter immediate sequentes producat grauamina, insinuet parti et procedat; que si neglexerit, appellatio remanet deserta. Saluis feriarum temporibus que in hoc nihil occupant neque preiudicant. (*Dieser letzte Satz wohl in der Adrianischen Redaction weggefallen.*)

Vbi autem infra XL dies ad prosequendum appellationem (vt prefertur) prefixos pars appellans appellationem prosecuta fuisset et nihil aliud superesset quam quod patriote conuocentur, tunc si partes expensis parcere voluerint, expectabitur proximum consilium siue proxima patriotarum congregatio, et manebit appellatio in suo robore absque fatalium siue termini decursu.

(Art. 29.) **De expensis.**

Victus victori condempnetur in expensis. *Adrianus: Actor autem expensas per reum super eo ante litis contestationem obtentas in principio litis soluere tenetur, contestata vero lite vtriusque partis expense lege equali stare debent ad finem litis.*

(Art. 30.) **De tutelis siue tutoribus ad iudicia dandis.**

(§ 1.) Vt pupillis et viduis prouideatur de tutore siue curatore³⁾, ne iudicium defectu tutoris⁴⁾ irritum fiat aut petitores frustrentur actione sua, vbi instantia vertitur⁵⁾ in iudicio contra pupillos, orphanos, viduas, mulieres etiam maritatas, infirmos vel alias impotentes aut inhabiles personas, constituto de hoc iudici, quantum tales personas concernere

¹⁾ Stat. 1571 fügen bei: quæ vim diffinitivæ sapiat (deutscher Text: von einer entlichen urtheil oder des ästen welche den haupthandel hinnimpt).

²⁾ Die Stat. von 1571 setzen den Zusatz Adrians hierher mit der Ergänzung: tenetur.

³⁾ Stat. 1571: haben diesen Eingang nicht.

⁴⁾ Stat. 1571: ne ob defectum tutorum vel curatorum iudicium.

⁵⁾ Stat. 1571: fit.

poterit¹⁾, instantiam illam suspendat ad terminum sex hebdomadarum, et eo interim immediate opportune remediis²⁾ et mandatis iuridicis intendat, vt talibus personis de tutoribus vel curatoribus debite prouideatur. Quo collapsio³⁾ termino procedat et iustitiam faciat, premissis hoc est⁴⁾ defectu tutele non obstantibus.⁵⁾

(§ 2.) Clericus vel ecclesiastica persona tutoris vel curatoris nomine vel pro re aliena se ingerens subiaceat eisdem conditionibus, quibus res vel persona, pro quibus se ingerit, ex sui natura alias subiaceret, quemadmodum tutor et curator secularis.

(§ 3.) *Adrianus: Quicumque etiam a viginti annis supra ad sui ipsius petitionem de tutore prouidetur, tenetur eius tutor post assumptam tutelam proxime sequenti dominica publice in parochiali ecclesia eius tute filii tempore solito eius tutelam intimari facere, ne quis ob hoc decipiatur; quod si non fecerit, nullum contractum eius tute filii reuocare poterit.*

(Art. 31.) **Que persone tutela vel cura indigeant.**

Mulieres semper in quacunque etate constitute in iudicio in ciuilibus et profanis causis per se et absque tutore siue curatore nequeunt comparere. Sunt namque in iudicio ad comparandum per se penitus inhabiles. Masculus autem vsque ad viginti quatuor annos completos sit sub tutore vel curatore, et si que interea absque tutoris vel curatoris auctoritate in sui ipsius graue preiudicium vel damnum egerit, emendetur per tutorem vel curatorem. Qui etiam prestabit iuramentum solitum videlicet de promouendo honorem et commodum, de euitando damna pupilli ac faciendo inuentarium rerum mobilium et immobilium, si expedire videbitur; qui interpellatus pro singulo anno rationem reddere tenetur, et quinque solidos nomine salarii et solutionem expensarum et missionum, quas in negotiis pupilli sustinisset, percipiet. Nolentibus autem proximis consanguineis interuenire ad computum, eundem reddere poterit in manibus iudicis et liber erit.

Adrianus: Item non licet vlli tutori vendere nec quouis modo alienare aliqua pupilli bona immobilia absque consilio, laude et

¹⁾ Stat. 1571: quantum — poterit fehlt.

²⁾ Stat. 1571: et interim remediis.

³⁾ Stat. 1571: elapso.

⁴⁾ Stat. 1571: faciat, etiam.

⁵⁾ Stat. 1571: obstante.

voluntate suorum reconciliatorum vel proximorum consanguineorum et absque evidenti necessitate, alias ipsa venditio inualida censebitur.

(Art. 32.) **De testamentaria tutela.**

Tutor testamentarius sine alia prestatione iuramenti in manibus iudicis siue alibi dicto (Msc. 2: docto) legitime de testamento et deputatione (Msc. 2: et de tutatione) testamentali de se facta per testamentum pro legitimo tutore stet et habeatur. *Adr. Juramentum nihilominus vti tutor prestet tute- filiis.* Cui propinquiores et prudentiores ex parentibus defuncti ad minus duo sint astricti ad tutoris requisitionem auxilium, iuuamen et consilium prestare, ita quod eorum opera et consilio in negotiis maioribus et grauioribus vtatur et requisitus faciat legitimum computum singulis annis. Sic tamen quod donec et quousque benefecerit et recte guber- nauerit, a tutela nullatenus reiiciatur siue repellatur. Quod si testamentarius tutor tutelam refutaret et onus subire re- cusaret, iudex sub assignatione mercedis infra deputande illum ad hoc arctet, constringat et compellat.

(Art. 33.) **Quis onus tutele subire astringatur.**

(§ 1.) Pupillis et personis tutela indigentibus proximiores in gradu (nisi contra eos vel cum eis per diuisiones vel lites altercandum venit)¹⁾, si ad hoc alias reperiuntur sufficientes et ydonei, deputentur in tutores²⁾, et deinde vel successiue prudentiores vel legaliores³⁾, etiam si remotiores in gradu forent, cogantur onus tutele subire. Et primitus assumantur ex paterna descendencia⁴⁾, ex qua si non reperiantur ydonei, vel si contra eos tutela petatur, ex propinquitate materna melior adiiciatur, eligatur et deputetur, et sic successiue iudex loci adhibita diligentia et interposita auctoritate iudicii illos cogat; nec admittat si consanguineus⁵⁾ in presentia sua renun- tiat omni hereditati et successioni sibi proueniende, aut quod remotior sit in gradu, aut quod non sit ex paterno stipite. Pariformiter poterunt astringi affines iuxta graduum condes- cendentiam.

(§ 2.) Vbi autem inter consanguineos vel affines vtriusque

¹⁾ Stat. 1571: nisi — venit fehlt, ersetzt durch Zusatz Anm. 2.

²⁾ Stat. 1571 fügt bei: nisi cum eis ad diuidendum aliquid vel liti- gandum habeant.

³⁾ Stat. 1571: et ex eisdem amicis prudentiores et legaliores.

⁴⁾ Stat. 1571: ex linea paterna. ⁵⁾ Stat. 1571: si tutor electus.

descendentie ex defectu propinquitatis vel insufficientia personarum, aut si sufficientes adessent eo quod cum illis et contra eos esset facienda diuisio vel contentio, tutor minime reperiretur, eo tunc casu stante persona pupillaris aliquem non affinem vel consanguineum, sed extraneum exposcat. Quem iudex vel officarius desuper requisitus sub nominatione et deputatione salarii X librarum Maur. onus subire cogat, nec se deinde excusare valeat. Pro salario autem affinium et propinquorum quid detur superius declaratum est in constitutione incipiente: Mulieres semper etc. (Art. 31.)

(Art. 34.) **Qui testamenta facere possint.**

Persona que in vltimis diebus eius discretionis fuerit, vt omnia sacramenta ecclesiastica sibi ministrentur, si preter illam religiosam admonitionem si quid pro salute anime sue dare velit sibi factam motu proprio sine petitione vel dolosa instructione sciuerit de bonis suis testari et disponere (dummodo non excedat conditiones in potestate donandi admissas) libere testari poterit, et tenebit testamentum, non obstante quod toto tempore vite sue sub curatore et actore constitutus fuerit. *Adrianus: Et quod licet testamentum legitime iuxta patrie statuta conditum eam continens clausulam in robore permaneat, donec et quousque per testatorem reuocetur.*

(Art. 35.) **De illis qui se et bona sua reddunt siue dedunt ad se nutriendum siue defendendum.**

Quia sepe fit vt simplices et defectuosi in sensu vel in persona vel inualetudinarii aut senes aliqua bona in actu vel habitu possidentes, propterea quod eorum releuationem, conseruationem siue nutritionem plerumque proximi negligunt, vel in aliis necessariis siue penosis eorundem actibus et negotiis indempnitati eorum non consulunt, quodque illorum vite, victui et amictui siue vestitui non intenditur, se et sua bona reddere et dedere cogantur, conueniens et opportunum videtur (vt precaueantur fraudes et doli vtque sine defectu vel neglectu et absque culpa proximi sua expectatione successionis et consecutione bonorum non fraudulentur), quod ad huiusmodi sui ipsius deditioem aut curator iuratus aut iudex competens ad hoc interueniat. Qui ponderatis necessitate et circumstantiis siue qualitatibus persone volentis se reddere siue eorum qui sui proximi vel affines existant, inde pro honestiori et commodiori nutritura conseruationeque persone redditioni interueniat, et altero eorum legitime interueniente, seruatisque premissis, teneat deditio siue redditio, conditioni-

busque et qualitatibus premissis examinatis ceteris paribus consanguineis cedat deditio. Sin autem, ei qui rectius (Msc. 2: ei directius) necessitati et cure reddentis subuenerit, proueniat et sine interventu alterius premissorum non teneat deditio. Proximiores tamen dedentis heredes vel hi ad quos alias ipsius dedentis hereditas peruentura sit, tenta libere vti poterunt iuxta earundem tentarum naturam et dispositionem.

Verum quia plerumque sunt simplices persone sensu vel loquela adeo defectuosi, vt deditioem facere, offerre vel iudicem interpellare propterea nesciant, qui etiam quantumuis competenter in bonis habent et abundant, relinquuntur siue deseruntur et exponuntur per suos mendicitati, eo casu relinquuntur imo iniungitur iudicibus siue officariis locorum, vbi talia accidunt, quod ex officio suo prouideatur indempnitati et releuationi vagabilitatis siue egestatis illorum, dando eis curatorem aut alias prouidendo, et tunc teneat iudicis prouisio.

(Art. 36.) **De donationibus inter viuos.**

(§ 1.) Permittitur et relinquitur¹⁾ cuique patriote, quod in plena vita eius et eo compote rationis et sanitatis²⁾ possit et valeat sicut vendere et alienare, ita et donare et dare³⁾ bona sua mobilia vel immobilia in toto vel in parte cui vel quibus velit iuxta libitum sue voluntatis, dummodo de eisdem bonis ita datis vel donatis se possessorio vel proprietate exuat et realiter priuet atque in donatarios possessionem effectualiter transferat et penes eos permanere permittat.⁴⁾ *Adrianus: Saluo quod de donis⁵⁾ in contractibus matrimonialibus datis non opus est se in vita deuestire, et nihilominus tamen in eius testamento dare poterit et legare tertiam partem iuxta patrie statuta.⁶⁾* Donationes legitime facte vt permittitur⁷⁾ pro tanto et rata earum preiudicant vsufructuariis.⁸⁾

(§ 2.) Mulier⁹⁾ maritata siue coniugata sine consensu

1) Stat. 1571: et relinquitur fehlt.

2) Stat. 1571: dum est sanitatis et rationis compos.

3) Stat. 1571: et dare fehlt.

4) Stat. 1571: dummodo de bonis donatis se pure et effectualiter deuestiat, de illisque recedat et nullam perinde a donatione habeat emolumentum speciem, nec huiusmodi donationem ex aliqua cautela faciat, sed solo fauore donatarii.

5) Stat. 1571: bonis.

6) Stat. 1571: et nihilominus — statuta fehlt.

7) Stat. 1571: quæ donationes inter viuos factæ.

8) Stat. 1571 fügen bei: vt supra dictum est.

9) Stat. 1571: Mulier vero.

mariti¹⁾ non potest cuicumque voluerit iuxta facultatem et consuetudinem infrascriptam²⁾ (nisi die connubiorum³⁾, videlicet ea die qua matrimonium in facie sancte matris Ecclesie solempnizabitur, et in testamento siue eius vltima voluntate) de bonis suis disponere, dare vel donare. Accedente autem voluntate mariti, fraude ac dolo semotis, ac dummodo directe vel indirecte donatio ad opus ac ad vtilitatem mariti⁴⁾ non cedat, tenet cuicumque donatio facta.⁵⁾ Mulier autem soluta, vidua vel non maritata, etiam legitime etatis et rationis compos, non nisi in testamento de bonis suis donare vel disponere potest, et tunc non vltra priuilegium de potestate donandi suprascriptum (M. 2: infrascriptum).⁶⁾ Extra vero testamentum habito tutore vel curatore, et illius legitimo consensu accedente, dummodo⁷⁾ directe vel indirecte, fraude et dolo semotis, ad opus siue vtilitatem tutoris non cedat, si donationem fecerit, tenet et valet.⁸⁾

(Art. 37.) **De donatione causa mortis.**

Quilibet patriota vtriusque sexus tam legitimus quam illegitimus qui fuerit rationis compos et extra annos puberes constitutus, de bonis suis immobilibus *Adrianus: quibuscunque tam acquisitis quam* hereditariis potest donare vel disponere de tertia parte cum eorum onere et honore. *Adrianus: sepulturam septimumque et tricesimum onera intelligendo.* Et vltorius de omnibus bonis suis mobilibus sine dependentia alicuius oneris, insuper et de omnibus bonis suis acquisitis, sed de eis simul cum onere et honore. Salua tamen in omnibus predictis conditione seruii resultante ratione personarum, bonorum seu locorum. *Adr. Ita quod donationes testamentarie indemnes sint compromissionibus in contractibus matrimonialibus factis, in quibus neminem defraudare licet. Item omnes alie donationes tam ad pias causas facte quam alias ordinentur ex donatione tertie partis.*

1) Stat. 1571: sui mariti.

2) Stat. 1571: suprascriptam.

3) Landr. 1571 deutsche Redaction: dan allein im brautstuol.

4) Stat. 1571: mariti vel suorum.

5) Stat. 1571: cedat, ipsa donatio habebit locum.

6) Stat. 1571: superius descriptum.

7) Stat. 1571: Extra vero testamentum potest donationem facere interueniente legitimo consensu sui tutoris iurati et suorum reconsiliatorum, dummodo talis donatio.

8) Stat. 1571: tutoris vel reconsiliatoris aut suorum non cedat.

(Art. 38.) **Declaratio prioris.**

Si bona immobilia industria vel labore acquisita vel per quemcunque lucrata^a tanti valeant quanti bona hereditaria in valore vel ipsa hereditaria bona excedant, etiam si omnia essent acquisita, tunc et de illis et de omnibus acquisitis tamquam hereditariis non nisi tertia pars donari vel dari potest. *Adrianus: Nec tunc potest de illis donare nisi tertiam partem cum onere et honore. Et quicumque in suo testamento legauerit tertiam partem dicendo et exprimendo secundum patrie statuta, etiam non apposito cum onere et honore, nihilominus id intelligatur et habeatur censeaturque pro valido.* Vbi autem aliquis non nisi mobilia haberet bona, eo tunc illa censeantur hereditaria.

(Art. 39.) **De distinctione donationis pure et conditionate.**

Spuriis, illegitimis et bastardis quibuscunque non relinquentibus legitimos ex se genitos heredes, de consuetudine Regalie Ecclesie et mense episcopalis Sedunensis in bonis omnibus fiscus succedit. Fiscus ergo in illis solis bonis ipsorum bastardorum, que sua fuerunt et de quibus libere disponere et que consumere, minuere, vendere et alienare potuissent, succedat.

Adriani Statuta:

(Art. 39^a.) **De donatione conditionata.**

Omnis donatio rite secundum statuta patrie facta liberis illegitimis¹⁾ sub conditionibus videlicet quod si illi quibus donatio datur ab humanis decedentes nullos legitimos ab eorum corpore procreatos relinquunt heredes, quod tunc donatio veris legitimisque heredibus²⁾ donatoris a quo data sunt reuertantur, tenet et valet.

(Art. 40.) **Que sunt immobilia bona.**

Preter bona immobilia in terris et pratis, fundis et his similibus immobilia quoque censeantur domus, granaria, et (vt patrio vtamur vocabulo) spicaria³⁾ et rastardi, que alias (quod⁴⁾ pedibus suffulciri et in aerem pedibus suppositis construi solent propter mures) inter mobilia deputabantur,⁵⁾ horrea,

¹⁾ Stat. 1571 fügen bei: aut cuius personæ.

²⁾ Stat. 1571: donatio legitimis hæredibus.

³⁾ Stat. 1571: granaria, spicarii. Deutsche Red.: Spicher und Stadel.

⁴⁾ Stat. 1571: eo quod.

⁵⁾ Stat. 1571: numerabantur.

aree, *Adr. torcularia*,¹⁾ et alia similia, siue desubtus sint canape,²⁾ penaria, stabula siue non, singula singulis referendo.³⁾ Similiter arbores et reliqui fructus seminales vti stipes siue palea innixa radicibus vel alias erecta simul condependent hostia,⁴⁾ insuper et alia similia que edificiis, muris, parietibus coherent et affixa sunt siue condependent,⁵⁾ necnon redditus perpetui siue ad tempus et⁶⁾ redimibiles, si sint annui,⁷⁾ inter immobilia computantur.

(Art. 41.) **De mobilibus bonis.**

Fructus⁸⁾ secti aut collecti siue messi seu arbores abscisse seu auulse et sic de residuis lignis, radice et stipite ad inuicem, vel eo quod supra terram superextat ab eo quod infra terram est remotis et separatis⁹⁾ et disiunctis; domus vten-silia, mense, stanna¹⁰⁾, cuprea, metallinea, lignea vasa, lanea, lineae, pecunie et debita siue credita inter mobilia computantur. Insuper pecora, pecudes et animalia vniuersa et reliqua que nec solo nec edificiis coherent mobilia censentur.

(Art. 42.) **De vsufructu, id est decedente altero coniugatorum, viro vel muliere, quid superstes in et de bonis defuncti habeat siue percipiat.**

(§ 1.) Si in contractu matrimonii vel postea interueniente consensu vtrorumque seu tractatu parentum, amicorum, tutorum siue aliorum proborum pacta et conuentiones inita, facta et conclusa fuerint, stetur per omnia talibus pactis et conuentionibus et sint eis pro lege vt sonant. Vbi autem nulla pacta vel conuentiones interuenerunt aut nihil super vsufructu in eisdem pactis expressum comperiat, recurratur ad obseruantiam et constitutionem infrascriptam.

(§ 2.) Coniunx igitur vir vel mulier superstes aut ha-

¹⁾ Stat. 1571 haben auch torcularia.

²⁾ Stat. 1571: canape fehlt.

³⁾ Deutsche Red. der Stat. 1571: auch tryell, scheyren, und andre dergleichen sie seien mit kellern oder stöllen underbuwen oder nit.

⁴⁾ Stat. 1571: fructus seminales innixi radicibus.

⁵⁾ Deutsche Red. der Stat. 1571: wie man gemeinlich redt, was nuot und nagel hat.

⁶⁾ Stat. 1571: et fehlt.

⁷⁾ Stat. 1571 fügen bei: et super bonis immobilibus assignati.

⁸⁾ Stat. 1571: Fœnum non falcatum, bladum non metitum, vinum non vindemiatum, si sint matura et jam recolligenda, fructus etc.

⁹⁾ Stat. 1571: residuis lignis a stipite vel eo quod infra terram est separatis.

¹⁰⁾ Stat. 1571: mensæ, aurea, argentea, stagnea.

buit moram vel domicilium cum defuncto consorte ab aqua Raspilie superius per totam patriam aut inferius vsque ad aquam Morgie; si superius, medietatem bonorum, si inferius, omnium bonorum habet vsufructum.

(§ 3.) Superstes itaque habet electionem vtendi vsufructu et se tenendi ad illum. Volens igitur vti huiusmodi vsufructu, tenetur *Adrianus: eidem satisfaciendo sufficienter coram iudice cauere*, suam voluntatem infra sex hebdomadas a morte defuncti numerandas legitime notificare et insinuare heredibus, quod velit vti vsufructu bonorum ad vitam suam. Ab aqua itaque superius potest gaudere et frui dimidio bonorum omnium, ab aqua vero inferius vtetur vsufructu omnium et singulorum bonorum mobilium et immobilium. Persolvere tamen tenetur medio tempore vsufructuationis onera consueta persolui ab eisdem bonis. Quod si infra prefixum tempus sex hebdomadarum non insinuaret heredibus suam voluntatem vsufructuandi, decidit ex post ab eo iure vsufructuandi, maxime inuitis heredibus defuncti coniugis.

(§ 4.) Nequeat autem vsufructuarius de bonis defuncti quicquam perdere, distrahere vel alienare etiam tempore deliberationis sex hebdomadarum sub pena amittendi vsufructum et restitutionis siue restaurationis rei vel rerum subtractarum vel consumptarum, salvo victu suo et familie domus.

(§ 5.) Debet autem vsufructuarius iuxta bonorum quibus vtitur omnium vel medietatis ratam (vt supra distinguitur a Raspilia aqua superius vel inferius) debita et vsagia quecunque etiam inclusis expensis quas fieri contigerit in peractione depositionis siue sepulture aut septimi vel tricesimi, atque mortuarium (nisi aliter legitime per testatorem siue defunctum in eius testamento ordinaretur) persolvere.

(§ 6.) Vsufructuarius quoque sub pena perditionis vsufructus bona quibus vtitur seruet in debito statu, proprietate, cultura et honore, manutenendo edificiorum tecta, arbores fructiferas non amputando, predia quoque debite conseruando.

(§ 7.) Debet quoque de huiusmodi bonis fieri inuentarium, et mobilia que sunt vsu peritura, taxari, vt cuncta post obitum vsufructuarii veris heredibus defuncti restituantur, ipsique heredes, deficiente vsufructuario, in integrum succedere possint et valeant *Adrianus: reseruatibus comestibilibus que taxari non debent*.

(§ 8.) Vbi autem ab aqua Raspilia inferius communes liberi legitimi superstites fuerint, eo tunc secundum modum et distinctionem premissam coniunx superstes solummodo me-

dietatem bonorum defuncti pro vsufructu vita sua durante habebit.

(§ 9.) Et si contingeret aliquem censum redimibilem, qui in huiusmodi vsufructu foret, redimi, poterit coniunx superstes vsufructu capitalis summe, qua census redemptus fuit, secundum superiorem distinctionem ad ipsius vitam vti et frui, data tamen cautione ydonea de restituenda summa capitali veris heredibus finito huiusmodi vsufructu. In vsufructu bonorum sub homagio dominus feudi facta sibi notitia de voluntate vsufructuandi misericorditer agat.

(Art. 43.) **De posatione.**

Vir bona mulieris poset ac seuret super bonis liberis et non affectis conditione homagii ligii vel que talliabilia sint ad misericordiam domini aut alteri simili seruituti subiecta. Et in defectu bonorum liberorum siue francorum, vbi securationem super talibus feudalibus vel affectis seruituti bonis posare oporteat, id faciat de scitu et voluntate domini feudi.

(Art. 44.) **De conseruatione et posatione bonorum dotalium siue hereditariorum mulierum.**

† Maritus recipiens vel recuperans vxoris sue bona debet illa posare super suis bonis immobilibus, et quidem super talibus immobilibus bonis, que valeant vltra equiualentiam summe principalis tertium de pluri ad minus. †

Asteriscis † inclusa in Adriani statutis sic sonant: Si maritus recipit vel recuperat quecunque vxoris sue bona siue pecuniarum summas, siquidem talia bona fuerint mobilia, alia tamen quam archalia (et sub paterno vocabulo trosello comprehensa) et alia quam clinodia, que in digitis mulierum permanent et ad corporis ornatum vel vestitionem pertinent, debent taxari legitime. Que sic taxata iuxta debitum valorem maritus accipiens posare debet super suis bonis immobilibus et quidem super talibus immobilibus bonis que valeant vltra equiualentiam summe principalis tertium de pluri ad minus.

Que quidem immobilia bona, super quibus vxoris bona posata reperiuntur, ipsa mulier retinebit et possidebit in casu mortis sui mariti et eis gaudebit ac fructus percipiet et percipere debet, donec et quousque sibi plene et integre satisfactum fuerit de tota summa principali per eius maritum recepta; illo etiam quod forte maritus illius successiue et non semel sed in diuersis terminis et temporibus eadem percipisset, in nullo obstante. Id ipsum permittitur mulieri in euentum, quo ob culpam et defectum mariti sui cum eodem

marito cohabitare seu morari nequiret. Vbi autem mulier haberet bona immobilia, maritus absque illius bona voluntate et libero consensu talia bona neque vendere neque permutare neque alio quouis modo alienare valeat; sed si mulier vi, metu, fraude et dolo cessantibus sponte et libere alienationi consentiret, debet pretium exinde proueniens in acquisitum aliorum bonorum immobilium ad vtilitatem ipsius mulieris conuerti, que bona similiter non nisi de mulieris libero consensu diminui vel consumi queant.

(Art. 45.) **De cedentibus bonis propriis.**

Quia plerique cauillationibus, fraudibus vel cautelis pleni aut alias agendo improuide adeo se debitis onerant, vt propriis bonis cedant et creditores sepe perdant et damnificent, constituitur quod volentes bonis cedere, vbicunque locorum per totam patriam a Morgia superius domicilium vel moram habuerint, in ciuitate Sedunensi et in tribunalibus domini episcopi more solito cedant. Officialis autem siue iudex citatione siue intimatione in parrochia qua cedens moram trahit et in duabus illi propinquioribus in ecclesia publice diebus dominicis vel festiuis creditoribus coram se ad certum diem et horam comparituris visuris fieri cessionem bonorum etc. facta, et ita successiue tribus vicibus insinuatione et assignatione facta, ipsum cedentem admittat, bona vero ipsius per iudices locorum vbi fuerint situata distribui et expediri mandet *Adrianus: creditoribus, cuiilibet iuxta ratam crediti.* In cuius cedentis penam accedit, quod extunc efficitur infamis, et pro signo procingitur sibi cinctura vel zona, qua precingitur in proximo ante vmbilicum, que pars zone clauo affigitur ad portam castri Maiorie, et deinde dissolutis caligis nudis posterioribus tertia vice contingere et sedere debet super lapide prope portam posito et constituto. Et vltra hoc iurare debet, cum et quando ad pinguiorem fortunam peruenerit aut si ad eum per successionem seu alias bona deuenirent seu per eum acquirerentur vltra valorem solidorum decem monete patrie, creditoribus successiue exsoluere velit et possit ab eo exigere debitum, nec prius possit succedere, nisi vt inferius (*Art. 53*) exprimitur in titulo de cedentibus hereditati seu eam repudiantibus. Illa tamen pena, vt etiam ibidem exprimitur, in filios non debet continuari.

(Art. 46.) **De iuuamine iudicum.**

Iudices siue officiales quicunque per totam patriam constituti seruato ordine inferioris ad superiorem, paris ad parem

legitima requisitione vel insinuatione facta sibi in rebus iustitie vel ad inuicem patrocinium vel iuuamen subministrent et impendant pro viribus et toto posse. Patriota intra alterius iudicis quam sui proprii ordinarii limites seu terminos constitutus se a iurisdictione proprii et competentis iudicis absentando forte ob id quod in propria iurisdictione rixam vel lites mouerit vel ad iudicium vocatus non cauerit vel fideiusserit, aut si ex legitima propinquitate tutor vel curator fuerit deputatus siue electus et tutelam recusauerit, assumere poterit et debet officium (Msc. 2: officio) iudicis loci in cuius est iurisdictione, non obstante quod incompetens sit iudex ad huiusmodi subeunda compelli et arctari.

(Art. 47.) **De assignationibus et terminis iudicii.**

Forensis et qui intra patriam domicilium non habet (nisi sit ex causa vel titulo proprietatis, quo casu stet ritibus patrie) petens iudicium expeditum sibi fieri, de triduo in triduum audiatur, assignetur et administretur sibi iustitia. Quod si actio importaret et honorem et penam corporis, tunc similiter stabit ritibus patrie de quatuordecim in quatuordecim dies.

(Art. 48.) **De locumtenentibus.**

Nullus locumtenens cuiuscunque iudicis vel officialis preterquam principis alium locumtenentem subdelegare queat.

(Art. 49.) **De ministris iudicum et iustitie non illudendis.**

Preconi, salthero vel cuicunque familiari etiam si pro exercitio sui officii aliquem ad collare alligaret vel cooperaretur capture vel torture siue aliis huiusmodi iustitie necessariis ministeriis, si quis¹⁾ propterea detraxerit seu illuserit vel in eum insultauerit ac sibi pro conuicio siue obprobrio impropertauerit, potest talis minister, preco vel saltherus de huiusmodi insultore vel impropertatore²⁾ querelam facere iniuriosam, cui insultans vltra penam iudicis que erit trium librarum ad honoris et expensarum emendam tenetur.

(Art. 50.) **De notariis.**

Notario quacunque auctoritate creato, siue fuerit patriota, accola (Msc. 2: aduena) vel alienus, nullatenus liceat vllos

¹⁾ Stat. 1571: si quis ei.

²⁾ Deutsche Red. v. Stat. 1571: Fürzüecher oder Verwüßer.

actus publicos iudiciales vel contractuum leuare vel stipulare sub pena inualidorum actuum vel contractuum ac periurii, nisi se prius domino episcopo siue principi patrie presentet ac de legalitate persone sue ac sufficientia officii notariatus probatus et examinatus fuerit et iuramentum prestiterit episcopo Sedunensi pro tempore existenti et ecclesie Sedunensi per notarios prestari solitum, et inter alia de non transportando prothocolla vel registra extra patriam. Itidem seruetur circa cancellarios et cancellarias que sunt capituli. Capitulum tamen ceteris paribus patriotas alienis vel accolis preferat. *Adrianus: Heredes notariorum prothocolla et registra per eosdem relictam non abducant ex deseno vbi morabantur, sed in eodem permaneant indistracta, et tenetur iudex deseni ad hoc animaduertere, vt registra non perdantur.*

(Art. 51.) **De his qui se interponunt vt rixantes separentur et diuidantur.**

Quoniam nisi quis rixe tempore presens¹⁾ personam vel vices²⁾ suas interposuerit, more patrie pro vili et leui homine habetur et reputatur, ideoque conuenit³⁾ vt indemnitati illius consulatur, ea propter si vnus vel plures duobus vel pluribus se adinuicem armis inuadentibus causa separandi illos et precauendi homicidia, mutilationes vel alia damna se interposuerit et pro pace exigenda vel interponenda vulneratus vel lesus (vt frequenter accidit) fuerit, permittitur et licitum est vulnerato in simili actu etiam non perquisito quis ei vulnus et damnum intulerit, quemcunque ex rixantibus quem maluerit, dummodo se offendentem ignoret, iudicialiter impetere, et vltra assecutionem expensarum damni et doloris decem libras ab eodem vel ab eisdem rixantibus exigere. (*In Adr. hae decem libr. omittuntur.*) Reseruato nihilominus parti quam pro indemnitate conuenit, recursu pro eisdem contra corrixantem, motorem, inuasorem vel causam damni dantem.

(Art. 52.) **De successionibus.**

(§ 1.) Succedens in bonis cuiuscunque defuncti rata grata habere debet quecunque gesta per defunctum, ita quod hereditas cuiuscunque decedentis transeat in heredem cum omni onere et honore ac commodo et incommodo, conseruando singula per defunctum gesta, vt prefertur.

¹⁾ Stat. 1571: quis in rixa.

²⁾ Stat. 1571: vires.

³⁾ Stat. 1571: ideoque par est.

(§ 2.) Heres autem legitimus si repudiare voluerit hereditatem seu dubitauerit an eandem acceptare seu adire debeat aut velit, tenetur post sepultum cadauer siue funus infra XXIIII horarum spatium (*Adr. infra spatium trium dierum*) hoc ipsi iudici loci intimare et eundem adducere ad conficiendum inuentarium, et extunc etiam infra dictas XXIIII horas non debet se sine iudicis mandato de illis bonis intromittere; quod nisi fecerit et bona ipsa infra dictas etiam XXIIII horas propria auctoritate apprehenderit seu de huiusmodi bonis intromiserit (saluo simplici victu pro vsu familie et ministerio animalium quo ad pasturam), habeatur eo ipso pro herede et debet supportare quecunque onera defuncti.

(§ 3.) Preterea heres adhuc in dubio constitutus an se pro herede gerere velit facto inuentario, prestita in manibus iudicis vel officarii qui inuentarium fecit sufficienti et ydonea cautione quantum valere poterunt huiusmodi bona, poterit eadem ad opus proprium, si suis loco et tempore se pro herede gerere voluerit, siue ad opus quorum intererit, si hereditatem repudiauerit, conseruare penes se et in sua potestate. Quod si ydonee cauere non posset aut nollet seu neglexerit, eotunc vel iudex ipse per se vel per interpositam tertiam fide et facultatibus ydoneam personam talia bona conseruet, vt reuoluto et decurso termino ratio legitima reddatur, siue heres siue iudex siue tertia persona ea conseruauerit, seruata tamen semper iudicis quo ad expensas indemnitate.

Dubitans an se pro herede gerere velit vt prefertur habet terminum deliberandi a die obitus computando vnus anni et diei, que dies pro sex septimanis vel hebdomadis computatur.

Repudians hereditatem siue abstinens se ab eadem iurare debet et tenetur in manibus iudicis, quod se ab hereditate huiusmodi abstinet absque aliqua malitia, dolo et fraude ac sinistra machinatione.

(§ 4.) Iudex autem herede vt supra dubitante statim facto inuentario faciet in tribus proximioribus ecclesiis parochialibus proclamare et denuntiare ac in populi multitudine publicare, quod de aditione talis hereditatis dubitatur, ac trina monitione prefigendo pro quolibet termino spatium XIII dierum omnes ac singulos creditores ac sua interesse putantes monere peremptorie, vt coram eo compareant et credita sua siue eorum interesse explicent, notificent et declarent ac iustificent, ita quod si tunc in vltimo monitionis termino non comparauerint, deinceps nullatenus admittantur seu audiantur.

Eo tamen semper saluo videlicet quod si quis post lap-

sum huiusmodi terminum monitionis tertium compareret, asserendo mediò eius iuramento obitum ac huiusmodi proclamata ad sui notitiam non deuenisse, nihilominus audiendus erit. Et tunc debent per iudicem ceteri creditores siue consanguinei vel affines, ad quos hereditas forsitan defertur vel deueniret, vel quorum interest, citari ad videndum talem admitti et huiusmodi creditum verificari. Ita tamen quod hoc fiat intra spatium anni a die obitus, non autem postea, vt sint residue sex hebdomade heredi ad deliberandum libere et expedite. Quo termino lapso et herede non subeunte onus vel se non declarante quod subire velit, iudex talia bona creditoribus expediat, saluis tamen ante omnia suis legitimis expensis. Si quid autem ex hereditate superabundauerit, cedat heredi; sin minus, econtra. Iudex insuper si heredes sint eius conditionis vt indigeant tutore siue curatore, illico eis de tutoribus, actoribus et curatoribus prouideat, ne ex eorum defectu quicumque premissorum irritetur.

(Art. 53.) **De conditione in successione eorum qui refutant successione parentum vel alterius eorum.**

Quia sepe fit quod filius, filia siue heres nulla habita ratione quod esse et nutrituram ex parentibus habent, et minus quam decet solliciti sint circa maiorum suorum decedentium honorem, sepe pauca et modica onera pro honore parentum subire siue supportare recusantes hereditati cedunt in parentum vilipendium, in penam igitur eorundem instituitur, vt ad tales nulla vel successio vel hereditas ex ea parte vel linea qua cesserunt hereditati prius deueniat et deuoluatur, quam ex sic deuolutis vel deuoluendis successione, hereditate et bonis satisfactum fuerit creditoribus, qui propter priorem cessionem siue repudiationem integre creditum suum consecuti non fuerunt. Eo tamen casu creditores ipsi ex bonis posterius deuoluende successione accipere debent in solutum quantum ipsis deficit de summa capitali duntaxat sine aliquo grauamine tertii de pluri.

Post hoc, videlicet persolutis creditoribus, liceat tali cedenti siue repudianti percipere ad se deuoluendas et deferendas successiones, quibus prius se ipsum cedendo priuauit; sic etiam si quid residui compertum fuerit, hoc etiam percipiat.

Et ne defuncti nepos pro paterno defectu puniatur pena non percipiende hereditatis, huiusmodi pena ob repudiationem future successione in odium repudiantium inducta solummodo duret seu durare habet circa et erga personas renuntiantes

donec vixerint. Itaque in eorum heredes nullatenus transeat. Quod si vnus, duo vel plures filii vel filie extarent, et vnus vel plures repudiarent hereditatem, alter vero acceptaret, eo tunc acceptans paternam hereditatem succedit in quibuscunque bonis siue successionibus prouenientibus ex illa linea, ita quod acceptante et adeunte hereditatem viuente refutantes et repudiantes in huiusmodi bonis nullatenus succedere valeant.

(Art. 54.) **De successioneibus.**

Insectando vsun et obseruantiam patrie Vallesii et maiorum vestigiis inherendo instituitur, quod decedente quacunque persona habente paterna et materna hereditaria bona nullis legitimis liberis a se procreatis superstitibus siue relictis, vtraque bona respectiue cedant proximioribus eis videlicet a cuius patris vel matris latere ad decedentem deuenerunt, videlicet paterna paternis et materna maternis, etiamsi alter eorum propinquiore esset gradu defuncto coniunctus, quia redeunt vnde processerunt.

Vbi autem sic decedens vltra sibi prouenta ex parentum successione alia superlucratus fuisset, talia bona paternis et non maternis heredibus cedant et cedere debeant.

(Art. 55.) **In subscriptis casibus relinquitur libera voluntas disponendi de bonis in testamento iuxta liberam voluntatem testatoris.**

Si quis parentibus vel alteri eorum manus friuolas vel violentas iniecerit et intulerit; si grauem et inhonestam iniuriam ingesserit; si eos in criminalibus causis que non sunt aduersus principem et patriam (nam eo casu quin parentes contra principem aut patriam machinarentur et mala agerent, accusatio parentum non causat iniuriam) accusauerit; si parentum vite veneno vel alio modo insidiauerit; si thorum paternum commiscendo se nouerce vel concubine illius publice violauerit; si parentibus in carcere vel alias in angustiis et grauibus necessitatibus detentis et constitutis, iuuamen vel fideiussionem, vt liberationem vel absolutionem consequantur, negauerit (Aduerte filias ratione inhabilitatis et impotentie sexus in hac parte, videlicet quo ad fideiussionem nullatenus comprehendi); si scandalose viuere et criminosis ac publicis flagitiis, commerciis et societatibus se immerserit et ad monita parentum respiscere noluerit; aut si filia vel neptis parentibus sibi in dotem secundum vires substantie sue prestare et matrimonio copulare volentibus et ille non consenserint,

sed luxuriosam vitam degere elegerint; licitum est parentibus et permittitur eis facultas disponendi de bonis suis in integrum, in punitionem ingratis proli, utque obsequiosi redantur liberi in parentes, scientes bonos donis et malos penis affici posse.

(Art. 56.) **De successione liberorum ex diuersis vxoribus vnoque parente genitis.**

Pari equaque portione liberi legitimi ex vno patre et diuersis matribus procreati succedunt in bonis paternis, et e conuerso equa portione succedunt vnius mulieris ex diuersis maritis vel patribus geniti (etiamsi ab vno vel ab vna plures, ab alio vel alia vnus vel plures vel pauciores processerunt liberi) in bonis maternis. Eodem modo succedunt in aliis ad se deuoluendis bonis siue hereditatibus, seruatis lineis et gradibus vt superius exprimitur.

(Art. 57.) **De successione posthumorum.**

Posthumus conceptus in vtero matris die obitus patris, siue masculus siue femina, habetur pro nato. Ita quod donec emerit in lucem siue genitus fuerit et baptisma suscepit, bona sibi successura seruentur intacta et inconsumpta. Quod si pater fecerit testamentum et masculus fuerit, succedat cum masculis in ordine patris, si femella cum femellis eodem ordine. Et si solus vel sola sit ac pater ab intestato decesserit, succedat legitime patri. Casu vero quo baptizatus non fuerit, habetur pro non nato, et hereditas deuoluitur ad illos, qui alias abintestato successissent, si posthumus non fuisset. Seruatis tamen in hoc maternis iuribus quo ad partum et puerperium.

(Art. 58.) **De successione filiorum bastardorum.**

Liberi legitimi bastardorum succedunt in bonis omnibus parentum suorum et vnus in alterius bonis et sic successiue in bonis descendendum in linea recta.

(Art. 59.) **De successione legitimorum filiorum bastardorum.**

Decedentibus liberis legitimis bastardorum non superstitis legitimis liberis, fratribus, sororibus, neptibus vel nepotibus, et sic de aliis ab eisdem parentibus legitime descendens in bonis ad huiusmodi liberos ab eorum consanguineis vel progenitoribus donatione prouentis succedunt propinquiores in gradu ex ea linea descendentes, vnde talia bona ad se deuenerunt. In reliquis vero succedit fiscus.

Adrianus: admittuntur in omnibus bonis excluso fisco.

(Art. 60.) **De successione nepotum bastardorum.**

Liberi siue nepotes legitimi ex legitimis liberis bastardorum geniti siue procreati quia altera vice in coniugio legitimo concepti sunt, propter legitimam genituram macula bastardilis habetur pro purgata, succedunt (etiam auo vel auia bastardis *Adrianus: patre et matre* viuentibus) in pari gradu in omnibus bonis iuxta gradus et lineas descendentie sue et percipiunt hereditates sicuti ceteri filii legitimorum, proinde ac si numquam bastardilis macula interuenisset.

(Art. 61.) **De successione bonorum feudaliū.**

Quia valde durum videtur, quod decedente homine ligio feudatario relictis liberis, fratribus vel sororibus feudi participibus nondum sexu vel etate qualificatis ad prestandum iuramentum vel subeundum onus hominis ligii, liberi, fratres vel sorores predicti propterea feudo priuentur in duplicem penam, suorum videlicet amissionis bonorum et quia obiit pater vel frater ipsis pupillis relictis, dominus ergo feudi sub honesta et competenti sufferta constituenda iuxta qualitatem feudi non aufert feudum a talibus liberis vno vel pluribus, donec sexu vel etate succeuerint et legitimum homagium prestare potuerint.

(Art. 62.) **Pro declaratione successionis bonorum expeditorum nomine dotis.**

Quoniam natura et obseruantia successionis mulierum siue filiarum presertim dotis nomine expeditarum hactenus talis erat siue fuit, vt cui pater dotem dedisset vni vel pluribus filie seu filiabus et reliquis nondum certum quid nomine dotis constituisset, quod tunc tales filie vna vel plures siue expedite siue expediende stabant ordinationi parentum nec succedebant in illis nullis aliis bonis paternis, maternis, fratrum vel nepotum et eorum descendentium vel aliis quibuscunque successionibus vsque ad quartum gradum; illam declarantes statuimus quod vbi vna vel plures filia vel filie que dotem percepissent et desuper quittance fecissent, aliam vnam vel plures superstites sorores innuptas vel nomine dotis minime expeditas haberent, fratribus earum omnibus sine legitimis liberis heredibus defunctis poterunt eotunc eandem dotem perceptam restituere siue conferre et addere hereditati que percipienda venit aut et successit et cum reliquis vna vel pluribus sororibus equa portione succedere et

conduidere; et insuper vt litium tollantur antfractus, prohibemus, ne quis exnunc in antea filiam, neptem vel sororem sub nomine dotis expeditam ad quittandum de aliis quam paternis aut maternis successionibus siue bonis astringere vel compellere audeat seu presumat, vt casu quo de aliis bonis siue successionibus aliunde prouenientibus deinceps quittantiam fecerit, illa quo ad bona aliunde quam a patre vel matre prouenientia pro non facta habeatur et sit cassa vel irrita ac nullius roboris vel momenti.

(Art. 63.) **De modo succedendi directe.**

Liberi legitimi succedunt parentibus, premortuis autem liberis legitimis succedunt illis sicut superius legitur nepotes et neptes; liberis autem decedentibus absque heredibus a suo corpore procreatis, superstitibus parentibus, mater succedit libero siue liberis in bonis si que mutuo vel dono dedit, in reliquis vero pater succedit. Deficientibus autem parentibus et propriis liberis ac nepotibus seu neptibus succedunt fratres et sorores legitimi; deficientibus liberis, parentibus, fratribus siue sororibus bona iuxta descendentiam graduum et linearum proueniunt proximioribus agnatis siue consanguineis tam ascendendo quam descendendo vsque ad quartum gradum inclusiue, quo deficiente succedit fiscus vel mensa episcopalis non obstante quod essent proximi consanguinei ab alio latere siue linea quam ab ea qua bona proueniunt. Compertis autem pluribus in equali gradu propinquitatis ex descendentia eiusdem lateris vel linea iuxta equalitatem gradus vel consanguinitatis equalem capiant portionem.

(Art. 64.) **Declaratio precedentis.**

Et ne ex continentia proximi capituli, quod varii possent esse modi intelligendi, confusio oriatur et proueniat, subinsertur declaratio eiusdem. Nam si aliquis habeat duos, tres vel plures filios siue filias et eo viuento alter liberorum nullam prolem, alius liberos simpliciter procreauit, tertius vel quartus liberos et nepotes habet, ante suos parentes ab humanis decederet siue eius filius relictis nepotibus, eo casu accidente nepotes non obstante morte patris vel aui sui vel vtrorumque in bonis proauis postea decedentis equalem portionem atque hereditatem cum fratribus patris vel aui siue cum eo qui nullam prolem accepit vel cum alio qui filium vel liberos in secundo gradu genuit percipiant.

Huius declarationis causa est, quod ad eorum auum seu patrem nihil de bonis proauis, ab aui viuentis ad illos auum

et patrem proauo abauo viuento defunctos peruenit vel superuenire potuit preoccupatis vel vno vel alio seu vtroque morte naturali; extra autem eundem casum prenotatum abauo premortuo tunc secundus gradus id est liberi ex fratre vel sorore cum patruo vel matertera de fratre vel sorore patris vel matris equaliter succedunt, ita tamen quod si plures essent liberi, non plus capiant quam caperet eorum pater vel mater, si viuerent, in cuius locum assumuntur et succedunt, et sic in hoc et in superiori casu sit successio in stirpes et non in capita. In reliquis vero casibus succedunt proximiores in gradu vsque ad quartum inclusiue ex pari portione in gradus semper seruata linea descendentie pari portione succedunt, et quicquid dictum est de abauo et patre, similiter intelligatur de abauia, auia et matre.

(Art. 65.) **De fratrum diuisione.**

(§ 1.) Duobus fratribus vel¹⁾ sororibus post mortem parentum indiuisis permanentibus, si vnus lucretur et alius consumat, quando postea ad diuisionem venire volunt, equa portione diuidant, et hoc si vno pane vixerint et sub vno²⁾ tecto siue domicilio inuicem permanserint. Si vero aliquis vnus vel plures ex eis per se et³⁾ ad partem commorando aliqua bona lucratus fuerit siue lucrati fuerint, percipiant equam portionem in bonis communibus sine appositione seu collatione bonorum per se lucratorum, ita quod portionem capiant cum commodo et incommodo et pro illa rata onus et vtilitatem subeant.

(§ 2.) Vbi autem vnus vel plures adhuc in vita parentum ad partem aliquid superlucratus foret, siue in guerra siue in facto armorum seu ex munere principis seu infeudatione bonorum ab eodem siue donatione alicuius amici vel beneuoli aut ex vsufructu bonorum defuncti consortis, talia bona sibi habeat precipua et etiam⁴⁾ percipiat defunctis parentibus portionem sibi legitime prouenientem.

(§ 3.) Hoc quoque addito, vt si postquam extra domum et curam parentum se recepisset, parentes cum residuis liberis aliqua bona superlucrati fuerint, talia bona sint similiter precipua et cedant illis filiis dumtaxat qui cum parentibus

¹⁾ Stat. 1571: vel pluribus seu.

²⁾ Stat. 1571: sub eodem. Deutsche Red.: wan sach ist, dass sie eins muoss und brodts seindt, und under ein tach zuo hauss seindt.

³⁾ Stat. 1571: per se et fehlt.

⁴⁾ Stat. 1571: et nihilominus.

remanserint, et non illis qui recesserint vt prefertur, salua tamen in hiis donatiua parentum voluntate.

(§ 4.) Vbi¹⁾ aliquis ad partem habitans siue emancipatus damna et debita pro lucro contraheret, non tenentur parentes vel residui liberi ad talem supportationem; percipiat tamen portionem in parentum bonis sibi legitime debitam, saluis post eius recessum superlucratis et antipodiis.

(Art. 66.) **De apprehendenda possessione hereditatis.**

Heres legitimus et coheredes pares in titulo vel gradu immediate et ante omnia assequantur²⁾ ponantur et inducantur in possessionem bonorum successorum vniuersorum,³⁾ hoc addito quod heres vbi appareat de donatione decedentis alicui donatario facta precipue de rebus et bonis mobilibus inconfuse et sine determinatione summe vel rei donate, ne donatarius adtrectatione rerum per heredem vel quemcunque alium rebus fraudari aut priuari possit, talia bona contingere vel apprehendere nequeat, sed ad donatarium illico peruenire permittat. Quod si causam contradictionis habuerit et pretenderit, in manibus iudicis huiusmodi bona intacta conseruentur, donec equitatis discussio interuenerit; et in hoc casu heredi, quod⁴⁾ ante omnia in vniuersorum bonorum possessione poni debeat, statutum nullatenus suffragetur.

(Art. 67.) **De acquirendo rerum dominio.**

Bona immobilia per cuiuscunque conditionis personas patrie empta seu alias iure hereditario vel alio quouis modo ad easdem personas deuoluta transeunt semper cum suo honore et onere, commodo et incommodo pro bono publico conseruando.

(Art. 68.) **De tentis.**

Natura tentarum cepit ab obseruantia consuetudinis patrie et tenet quando consanguineus vel affinis rem immobilem vendit vel alienat, tunc enim proximus in gradu tempore debito vt inferius specificando seu prefigendo⁵⁾ persoluto vel supposito⁶⁾ simili pretio et seruata conditione venditionis rem venditam sibi attrahit eque prouenit.⁷⁾

¹⁾ Stat. 1571: Vbi autem.

²⁾ Stat. 1571: assequantur fehlt.

³⁾ Stat. 1571 fügen bei: vsufructui tamen indemniter.

⁴⁾ Stat. 1571: qui.

⁵⁾ Stat. 1571: in gradu infra tempus præfigendum.

⁶⁾ Stat. 1571: vel supposito fehlt. ⁷⁾ Stat. 1571: eque prouenit fehlt.

(Art. 69.) **De termino tentarum.**

Volens vti tenta in re vendita post factam et publicatam venditionem infra terminum XIII dierum a die habite notitie venditionis eiusdem computandarum, ita quod de venditionis et publicationis notitia habita stetur iuramento illius, qui tenta vti vult, illam faciat comparendo vel coram principe vel ipso vel officiale aut coram balliuo seu castellano vel maiore deseni loci aut vicario alterius predictorum secumque ferendo et conducendo aurum et argentum, triticum et sili-ginem saltim quod sit qualitas eorundem, petendo, secundum libertatem vel vsum patrie per ipsum iudicem se ad tentam talis rei per proximum consanguineum suum vendite admitti, ibique sistat fideiussorem et solutorem ydoneum de satisfaciendo pretio siue pecunia numerata ac seruandis pactis in huiusmodi venditione habitis et factis ac etiam de expensis legitime factis et faciendis, ita tamen quod infra dictos XIII dies emptori, quod tenta vti velit, in propriam personam si commode haberi possit, alioquin ad domum eius solite habitationis notificet ipsumque coram eodem iudice assignet siue conueniat legitime, vt manifestet pretium et pacta venditionis, contradicturumque tente si sua interesse putauerit, et recepturum per eum exposita. Sic etiam quod tenta vtens post manifestationem per emptorem medio eius iuramento factam eidem emptori infra decem dies a manifestationis die immediate sequentes satisfaciat de omnibus et singulis per eum expositis.

Quia de pacto alieno probabilis est ignorantia, contingit etiam quod tentam habens non moretur in eodem loco siue in eadem parrochia seu deseno, in quo seu in qua habitat venditor, vel quia est extra patriam, ideoque in hiis et similibus casibus pro generali termino tente faciende propter iustam causam ignorantie vt prefertur prefigitur terminus vnus anni et sex hebdomadarum incipiendo a tempore venditionis et eius publicationis inter notos et vicinos, de post vero tentam habens repellitur.

(Art. 70.) **Cui mediate vel immediate accidit tenta.**

(§ 1.) Semper propinquior in gradu consanguinitatis, maxime ea linea et trunco vnde bona proueniunt, prior admittitur in tenta, permissio quod si propinquior neglexerit, alius immediate propior admittatur, et sic successiue in posteris gradibus seruata lege descendentie pari natura et conditione vt superius de successiombus et percipientibus

hereditatem ponitur. *Adrianus: Hoc addito quod vbi consanguinei in ea linea vnde illa succedunt non fecerint tentam, quod proximiores in alia linea possint tentam facere.*

(§ 2.) Accedens vigore tente in omnibus et per omnia inter contrahentes emptorem et venditorem facta, numerata, exposita et conuenta vna cum expensis legitime desuper factis vsque in diem facte tente facere, supportare, adimplere et persolvere debet et tenetur.

(§ 3.) Quod si emptor sine interpellatione officii iudicis vt premittitur habenti et facienti tentam cedat, pariter tenet et valet cessio. Emptore autem pertinaciter renitente, completis et obseruatis omnibus, vt premittitur, requisitis ad naturam tente, inhibeat emptori per iudicem, et propterea subiaceat dampnis et expensis propter indebitam renitentiam et protectionem passis et incursis.

(§ 4.) Vt caueatur quod fraus et dolus absit in tentis, tentarius retinere sibi debet bona vigore tente habita et acquisita per diem et annum; quod nisi fecerit, redeant ad primum emptorem sine strepitu et contradictione.

(§ 5.) Petente etiam et requirente emptore iuret sine renitentia tentarius, quod ad opus proprium ac sine fraude, dolo ac circumuentione et sinistra machinatione tentam faciat, bonaque habere et consequi pro se et suis heredibus et non aliter consequi velit et desideret.

(§ 6.) Id ipsum seruetur vbi aliquis nomine vxoris, filiorum vel pupillorum tentam faciet, proprietates etiam eis cedit. Releuent tamen tales maritum, patrem, tutorem vel curatorem in eo quod eorum nomine de proprio persoluissent indempnes.

(§ 7.) Et quia plerumque in solutum dantur denariate res, videlicet equi, bestie vel alie res mobiles maioris (Msc. 2: minoris) valoris quam summa pretii, pro qua tribuantur, ascendit, que si in toto vel in parte medio tempore alienate fuerint, vt nequeant primo emptori restitui, conuenit tales res denariatas per deputatos ministerio iudicis, qui talium notitiam habuerint, taxari ipsumque pretium resultans per tentarium loco earum rerum emptori persolui.

(§ 8.) Si vero in solutum emptor deputauerit et dederit aliquas summas pecuniarum suorum debitorum, de quibus finam fecisset, si terminus in fina contentus nondum transisset, ita quod in toto summa finata recuperata non fuerit, finam et summam restantem emptor reassumat; vbi vero aliqua pars ex summa predicta persoluta foret et inueniretur, tentarius eandem sub eisdem conditione et natura restituat.

(Art. 71.) De redimibilium tenta.

(§ 1.) Etiam bona immobilia, redditus vel census perpetui vel sub spe redemptionis perpetue vel sub designatione termini vel numeri annorum vendita vel obligata pro certa summa et pretio pecuniarum cadunt sub natura et conditione tente vt superius exprimitur, perinde ac si interuenisset venditio, obligatio vel alienatio in perpetuum.

(§ 2.) Vbi autem in alienationibus vel venditionibus interuenit concambium siue permutatio, ita quod loco alienatorum data bona immobilia alia equiualeant totum pretium aut maiorem partem vel saltem medietatem pretii eorundem bonorum alienatorum, etiamsi residuum pretii sit sub annotatione pecunie summe vel summarum alterius medietatis persoluede, tenta non habet locum.

(§ 3.) Quod si aliquis in redditu, homagio vel alia simili conditione obligaretur et se ipsum vel redditum vel aliquod simile redimat, nulla tenta cedit propterea proximioribus venditoris consanguineis vel affinibus.

(Art. 72.) De vxore debente.

Si mulier que perceperat hereditaria bona ab humanis decesserit marito superstite relicto et renuntiante usufructui eorundem bonorum vxoris necnon iuri vel vsui, non tenetur ad supportandum debita ipsius vxoris; saluo si ipsis simul commorantibus aliquos redditus, seruitia vel retentas debita vel debitas non persoluissent, vel si ipsi coniuges coniunctim contraxissent debita cum aliqua persona, non obstante renuntiatione usufructus tenetur maritus talia persoluere. Hoc addito si mulier cum viro participasset, vel heredes eius participarent in inuicem acquisitis, ad eorum ratam debita contracta pariter persoluant.

(Art. 73.) De locatione.

Si quis rem alicui pro annuo censu, puta possessionem, fundum vel domum vel aliud huiusmodi sub determinatione et prefinitione certi temporis locauerit, et nondum completo locationis tempore perpetuo vendiderit siue alienauerit vel vite cesserit, eius heredes vel ipsemet rem locatam poterunt non obstante pacto ad tempus reapprehendere et in venditorem¹⁾ possessionem traducere et transferre, restituta prius locatario, qui rem in locationem acceperat, pecunia pro anticipatione census et melioramentorum exposita.

¹⁾ Stat. 1571: emptorem.

(Art. 74.) **De rescindenda venditione vel emenda receptorum.**

Si quis contrahendo vltra tertium iusti pretii circumuentus vel deceptus fuerit, rescinditur contractus, dummodo infra annum et sex hebdomadas lesus edoceat de circumuentione et deceptione.

(Art. 75.) **De garentia bonorum id est de euictione.**

Licet quiuis teneatur pro rebus siue bonis per se venditis vel alienatis garentiam legitime facere, nihilominus vbi aliquis res siue bona ad se pertinere credens vel pretendens ea alicui venderet ac tertius potior in iure et cuius sint illa bona vel res proprie¹⁾ superueniat, volens quod suum est habere et bona vindicare, edoceatque expresse de iure suo²⁾ quodque bona et res huiusmodi sibi debeantur et pertineant ad ipsum,³⁾ emptore instante contra venditorem de garentia prestito per venditorem iuramento quod non habet⁴⁾ medium quo possit obsistere illi tertio vel ipsum repellere iure medio⁵⁾ a proprietate et actione bonorum per se venditorum, et quod semper fecit et adhibuit omnem diligentiam semotis fraude et dolo,⁶⁾ eo tunc venditor restituto pretio rei vendite emptori vna cum expensis et damnis liber erit a reliqua⁷⁾ garentia et aliis bonis et aliis pretio contenti sint;⁸⁾ vbi autem emptor queuis melioramenta euidentia⁹⁾ fecisset vel extruxisset in talibus bonis, illa¹⁰⁾ tertius verus proprietarius bonorum melioramenta¹¹⁾ huiusmodi persoluat.

(Art. 76.) **De recognoscendis redditibus.**

Potentibus aliquo vel aliquibus sibi aliquem redditum continua tricennuati¹²⁾ persolutione perceptum recognosci,

¹⁾ Stat. 1571: potior in iure quam venditor.

²⁾ Stat. 1571: de suo optimo iure.

³⁾ quodque — ad ipsum fehlt in Stat. 1571.

⁴⁾ Stat. 1571: tunc emptore erga venditorem de garentia instante, venditor primitus iuramentum præstare tenebitur, quod non habeat.

⁵⁾ Stat. 1571: mediante.

⁶⁾ Stat. 1571: et quod omni dolo et fraude semotis debitam resistendi adhibuit diligentiam.

⁷⁾ Stat. 1571: ab vltiori.

⁸⁾ et alius — contenti sint fehlt in Stat. 1571.

⁹⁾ Stat. 1571: aliqua melioramenta. ¹⁰⁾ Stat. 1571: ille.

¹¹⁾ Stat. 1571: eorundem bonorum reparationes.

¹²⁾ Stat. 1571: tricennuati fehlt.

non habentibus alium titulum nec¹⁾ assignationem, de qua possessione, rebus vel bonis sibi redditum teneatur persolvere, debitor facere teneatur recognitionem ac designare vel assignare certum fundum vel possessionem pro illius assecuratione, sic tamen quod hoc casu stante²⁾ recognitor possit talem redditum soluto pretio principali videlicet vnam libram cum viginti libris redimere. Reddituario autem hoc est creditore qui redditum percipit de titulo vel obligatione alicuius possessionis vel fundi docente, presentibus non obstantibus maneat redditus sub natura prout in titulo legitime edocuerint,³⁾ si redditus⁴⁾ huiusmodi non in pecuniis, sed in aliis puta vino, frumento, blado et aliis similibus fuerit et persolui consueuerit, accedente taxa proborum principali in pretium per eos redacto et soluto pretio huiusmodi absoluatur a reddito.

(Art. 77.) **De mercimoniis et submercatoribus.**

(§ 1.) Mercatores et patrio vocabulo picellerii nuncupati, qui merces communes, species, aromata et alia huiusmodi vendunt, necnon pistores merces bonas debiti valoris, saporis et ponderis vendere debent pretio decenti sub pena amissionis et incidentie in commissum; si in pondere vel mensura defecerunt, penam inferius desuper institutam incurrunt. Si vero merces inualide et deprauate fuerint, cadant in commissum iudicis totiens quotiens acciderit.

(§ 2.) Diebus autem⁵⁾ publicarum nundinarum vel fori hebdomadarum ordinarii locorum quorumcunque nemo mercatorum predictorum⁶⁾ precurrat nec ante horam Completorii (Msc. 2: Vesperorum),⁷⁾ nisi pro vsu proprio et non vt reuendat, animalia, preterquam equos, et alia victualia⁸⁾ emat in preiudicium aduenientium in forum sub pena commissionis rei taliter empte.

Adrianus:

(Art. 77^a.) **De hospitibus.**

Quilibet hospes in eius testamento et post obitum sui hospitis

¹⁾ Stat. 1571: vel.

²⁾ Stat. 1571: facere debet recognitionem ac assignare pro assecuratione illius census aliquam possessionem sub redemptione, dummodo de continua et annuali redditus persolutione fiat fides. Tali stante casu.

³⁾ Stat. 1571: Reddituario — edocuerint fehlt.

⁴⁾ Stat. 1571: Et si redditus. ⁵⁾ Stat. 1571: autem fehlt.

⁶⁾ Stat. 1571: predictorum fehlt.

⁷⁾ Stat. 1571: horam vesperarum.

⁸⁾ Stat. 1571: vt reuendat, aliqua victualia, cuiuscunque speciei sint.

in eius iuramento credendus est pro sumptibus usque ad tres¹⁾ libras et non ulterius, propterea si quid dicis aut parietibus adpingant, se eo tutius confessionibus munire curent. Si vero hospes et hospes ambo in humanis differentes sint, remittuntur²⁾ iuris diffinitioni.

(Art. 78.) **De mensura et pondere.**

Mensure, libre et pondera non mutantur neque minuuntur vel falsificentur sub pena trium (*Adr. nouem*)³⁾ librarum. Qui vero utitur mensura, libra vel baculo pro liquidis, solidis vel telis mensurandis iniustis et principis⁴⁾ vel cuius interest signo minime signatis siue notatis, cadit in eandem penam (*Adrianus: et perditionis rei vendite cum eiusmodi mensura et pondere ei cui vendidit*). Reuisio vero generalis in singulis locis de consensu vel requisitione habitatorum fiat.⁵⁾

(Art. 79.) **De ludo.**

Nullus iudicum pro rebus vel pecuniis in ludo voluptatis actiue vel passiuæ iudicium exerceat vel quempiam audiat.

Nemini hospiti, tabernario vel cuiquam alteri liceat se constituere fideiussorem siue sponsorem⁶⁾ vel facere promissionem iuramento vallatam vel simplicem de soluendo vel restituendo alicui lusori pecunias vel rem quamcunque ludo lucrata vel acquisita sub pena sexaginta solidorum iudici loci vel ordinario, qui prior interuenerit, applicandorum. Et liceat iudici desuper inquirere per prestationem iuramentorum.

(Art. 80.) **De vadiis.**

Nihil super vadiis, utputa vbi duo vel plures alteri⁷⁾ rem vel summam aliquam supponunt conditioni de futuro euentu, id est istud vel illud accidat vel eueniat, iudex decernat vel absoluat neque condemnet.

(Art. 81.) **De aqueductu.**

Quotiescunque aliqua communitas (*Adrianus: vel etiam singularis persona*) vel commune⁸⁾ vbi ad minus sex familie

¹⁾ Stat. 1571: sex.

²⁾ Stat. 1571: committuntur.

³⁾ Stat. 1571: trium.

⁴⁾ Stat. 1571: et iudicis.

⁵⁾ Stat. 1571: signatis siue notatis (deutsche Red.: ein Mäss das nit gefeckt wäre), rem venditam cum eiusmodi mensura et pondere (si deficiat) perdit et eandem poenam trium librarum incurrit.

⁶⁾ Stat. 1571: siue sponsorem fehlt.

⁷⁾ Stat. 1571: alteri fehlt.

⁸⁾ Stat. 1571: der Zusatz Adrians und die Worte vel commune fehlen.

separatim et distincte habitant, siue sex foci separatim inueniantur, que sex familie¹⁾ communitatis loco censentur, voluerint vadum vel aqueductum pro suis possessionibus irrigandis extruere, si iudicis discussione censuraque proborum legitime comperiat, quod ex huiusmodi aqueductus traductione et aque irrigatione maior fructus et commoditas successiue percipi possit quam sint damna traductionis et excisionis vadi ac occupationis loci per quem aqua duci habeat²⁾, exsoluto damno et pretio fundi pro rata traductionis occupati et prestita cautione de futuris inde emergentibus dampnis emendandis, nequeat aliquis vel plures obsistere, sed premissis mediantibus patiat, aqueductum fieri et perfici.

(Art. 82.) **De accusationibus.**

Persona vilis, puta infamis, vel inimicitiam³⁾ publicam et mortalem contra aliquem habens, non admittitur ad eundem accusandum in causis que infamant. Accusatus autem a talibus absoluitur de eadem accusatione.⁴⁾

(Art. 83.) **De clamis iniuriosis et criminalibus.**

(§ 1.) Admittitur quilibet ad clamam iniuriosam et criminalem deponendam contra alium, dummodo se inscribat ad penam talionis, videlicet quod si accusatum legitime non conuicerit, cadat in penam eandem, que querelato iure imponenda fuisset, si per querelantem conuictus fuisset. Hoc addito quod si clamans non habeat in bonis vel honore, vnde talis pena sumi queat, luat eandem in corpore. Si autem pena clame ex se ipsa contingat corporis vel vite periculum, subeat et patiat, hoc ipsum periculum.

(§ 2.) Si quis calore iracundie motus vel vino ebrius detraxerit alicuius honori et bone fame, et cui detraxit eum coram iudice trahit in causam vel clamam deponit, eo casu si in prima comparitione dixerit se ira et ebrietate causantibus talia dixisse, nesciatque aliud de eo quam de probo et legali homine, et pro tali eum teneat, solutis sibi expensis illius assignationis ad clamam soluendam et ad nullam aliam penam parti tenetur.

(§ 3.) Si vero extra illos duos casus quisquam alterius honori aut bone fame detraxerit et propterea iste cui detraxit clamam in manibus domini vel iudicis deponat et caueat,

¹⁾ Stat. 1571: familie in hoc.

²⁾ Stat. 1571: debeat.

³⁾ Stat. 1571: Persona vilis, infamis, inimicitiam.

⁴⁾ Stat. 1571: a talibus ab accusatione et crimine accusato absoluitur.

etiamsi in ea prima assignatione talis detractor dicat, se de detracto nihil nisi quod honestum est et rectum scire, nec velit eum de vlla inhonestate comprobare seu imputare, tenetur nihilominus ad supportandum clamam depositam vna cum expensis. Et si detractus petat in eisdem locis vel coram eis coram quibus verba diffamatoria protulit, aut in iudicio pleno vel alibi, prout secundum demeriti exigentiam expedire videbitur, palam et publice retractet.

(§ 4.) Dominus vero vel iudex¹⁾, in cuius manibus clame criminales et iniuriose deponentur, partes illico cauere faciat, et primo clamantem,²⁾ qui, nisi clama penam corporis et honoris importet, si fideiussionem³⁾ personalem ydoneam, quod ante omnia fieri debet, prestare nequiverit, per iuramentum et eius bona pro prima assignatione caueat. Si autem prius decidisset ab honore, et pena clame priuationem honoris contineat, maneat penes iustitiam donec legitime et ydonee cauerit.⁴⁾ Admittitur tamen quod parentes vel beneuoli sui suo nomine prosequantur litem, et ipse singulis assignationibus potest comparere pro rebus suis promouendis. Et econuerso clamatus ydonee caueat, et pro prima vice, si honorem et bona habeat, nec compererit cautionem⁵⁾ ydoneam, cautio iuratoria⁶⁾ et bonorum sufficiat. In secunda vero assignatione diligentia facta et non comperta cautione ydonea conscripta vniuersa sua bona addito iuramento⁷⁾ pro cautione exhibeat. Hoc ipsum et clamanti pro lege erit. Et quotienscunque clamans vel clamatus antequam conuincatur seu conuincatur de crimine in clama contento personaliter et ydonee cauerit, cautio admittatur.

(Art. 84.) De clamis non criminosis.

Dominus vel iudex aliquo conquerente de iniuria vel damno seu lesione sibi vel suis illata faciat partes cauere, et extunc tenetur altera partium ad penam clame iudici, etiamsi ex post partes inter se ad partem sine discussione clame concordauerint.

1) Stat. 1571: Dominus vel iudex.

2) Stat. 1571: clamam deponentem.

3) Stat. 1571: cautionem. Die deutsche Redaction der Stat. v. 1571: so er von Manns Hand, das doch voraus beschehen soll, nit trösten möchte.

4) Stat. 1571: donec cauerit.

5) Stat. 1571: fideiussionem.

6) Stat. 1571: cautio corporis.

7) Stat. 1571: suo iuramento.

(Art. 85.) De criminibus et excessibus.

Statuimus districte inhibendo, ne quis quouis modo publice vel occulte contra Reu^{mi} domini Episcopi principis patrie Vallesii vel Ecclesie Sedunensis statum, dominium, personam vel honorem eiusque fidelitatem, vt illa sibi auferantur aut in eis ledatur, conspirare aut delinquere, sed neque vite illius insidias ponere, neque vt premissa exequantur, contra principem tractatus, conuentus, coniurationes, conspirationes, tumultus, seditiones et sectas ac opera facti intra et extra patriam ausu nefario, temerario, friuolo, malo et iniquo motu preter iustitiam concitare, sollicitare, commouere seu congregare, aut etiam auxilium, consilium vel fauorem ad premissa prestare audeat vel presumat. Si quis autem in premissis aut aliquo ipsorum deliquerit, quia maiestatem offendisse et lesisse dinoscitur, puniendus erit secundum exigentiam demeriti in corpore et bonis dictamine iudicum proborum ac iustitie et ordine iuris.

Nemo audeat alieni principis vel domini aere vel sequela siue fauoribus proprio temerario ausu Domini Episcopi principis patrie et patrie Vallesii pacificum statum turbare aut quemquam alium patriotarum ad rebellionem siue in eorum offensam dum propria gesserint bella, siue etiam ad bella contra eos quibus princeps patrie et patriote huiusmodi auxilia publica prestare promisissent, aut de facto suos in auxilium misissent, incitare aut conducere, et hoc sub commissione corporis et aeris.

De hoc articulo in statutis Domini Adriani non plus continetur quam vt sequitur:

Quicumque quouis modo publice vel occulte contra Reu^{mi} Domini D. Episcopi principis patrie Vallesii et Ecclesie Sedunensis statum, dominium, personam et honorem conspirauerit, crimen lese maiestatis incurrit, hoc est perditionis penam corporis et aeris.

(Art. 86.) De his qui temere seu friuole iudices vel ministros iudicii inuaserint aut eis minati fuerint.

(§ 1.) Qui violentas manus iniecerit in iudicem in exercitio sui officii existentem, sexaginta (*Adrianus: viginti quinque*)¹⁾ librarum penam incurrit, nisi iudex illum prior²⁾ violenta manu sine legitima causa inuaserit, eo casu se defendens liber erit a pena.

(§ 2.) Quindecim librarum penam incurrit, qui familiarem

¹⁾ Stat. 1571: sexaginta.

²⁾ Stat. 1571: prius.

domini balliui, iudicis loci saltherum aut iustitie publicum administratorem in actu officii existentem violenter et friuole offendit, nisi talis iudex¹⁾ prior aliquem violenta manu inuaserit sine legitima causa; et qui indebite alium istis casibus offenderit, tenetur ad emendam leso et iniuriam passo.

(§ 3.) Is autem qui iudici in iudicio minatur, sex, qui autem aduocato aut assistenti seu assessori, trium librarum penam incurrit.

(§ 4.) Qui in conspectu iudicis in loco et tempore iudicii alteri dicit: Tu mentiris aut mendacium dicis, ipso facto penam trium librarum incurrit, nisi eum contra quem dixerit, de mendacio conuincat coram eodem iudice, coram quo verba protulit; quod si non fecerit, tenetur in iudicio retractare²⁾ verba.

(§ 5.) Ille vero qui extra iudicium quempiam de mentito seu de mendacio arguit, ita quod propterea deuenitur ad rixam, dementitor tamquam qui dedit causam rixe trium librarum bannum iudici persoluendum incurrit, nisi illum de mendacio conuincat, et tunc etiam inuasor qui propter dementitionem rixam cœpit,³⁾ penam persoluat. In aliis vero casibus rixarum vel inuasionis vnus in alterum inuasor subiaceat pene friuerie soluende iudici, seruata tamen in hoc consuetudine locorum.

(Art. 87.) De falsariis.

(§ 1.) Falsarius litterarum principis patrie vel sigilli eius incidit in bannum sexaginta librarum; poterit etiam grauiori pena affici, si delicti qualitas id expostulauerit, prout iudicis arbitrio visum fuerit expedire.

(§ 2.) Falsarius monete committit corpus et bona et igne crematur. Rodens vel circumcidens monetam punitur incisione dextre manus.

(§ 3.) Falsarius instrumentorum efficitur infamis, priuatur officio et publice scaletur et mitretur. In iudicialibus autem fraude et dolo errorem committens amoueat ab officio et iudicis arbitrio puniatur.

Secundum Adrianum:

Falsarius litterarum principis patrie vel sigilli eius incidit in bonorum et honoris commissionem et proscribitur seu bannitur a patria. Falsarius monete committit corpus et bona et igne cre-

¹⁾ Stat. 1571: qui familiarem offendit, quindecim librarum poenam incurrit fisco applicandam, ex quibus iudex loci percipiat tres libras, nisi talis minister.

²⁾ Deutsche Red. der Stat. 1571: hinderzüechen.

³⁾ Stat. 1571: incepit.

matur. Rodens vel circumcidens monetam punitur incisione dextre manus. Instrumentum falsum scribens siue falsificans aliquem de fraudando indebiteque sua furando punitur in corpore et aere. Titulum vel instrumentum alterius furtive abscondens iuxta cause demeritum punitur vt fur.

(Art. 88.) **De raptu¹⁾ virginum vel pupillorum.**

Rapiens²⁾ virginem vel qui pupillos vtriusque sexus seducere, rapere vel subtrahere presumpserit sine voluntate et consensu parentum vel eis maxime defunctis parentibus,³⁾ sine consensu tutorum et consiliatorum,⁴⁾ committit corpus et bona et de bonis dominus parti lese communicat⁵⁾. Inducens autem prefatos ad contrahendum connubia cum aliquibus personis preter voluntatem predictorum respectiue, cadit in bannum sexaginta librarum communicandarum vt supra.⁶⁾

(Art. 89.) **De stupro virginum.**

Stupratio virginum diuini, canonici et humani iuris censura valde magnum crimen est. Vnde virgini stuprate, que alias lubrica fama maculata non fuerit, relinquitur locus et actio, imo et eius parentibus siue ob eorum defectum curatoribus aut propinquis, agendi et petendi iudicialiter de iniuria, defloratione et instauratione connubiorum propterea amissorum vel neglectorum.

Iudex autem, quia in hoc casu non minus, imo vero plus pauper quam diues amisisse comperitur, ponderatis pensatisque personis stuprate et eius qui stuprum commisit aliisque legitimis circumstantiis parenti et deprauate insolentie moderabitur atque taxabit iniuriam et reliqua premissa, ideoque quod iustum fuerit censebit.

Quod si stuprator in bonis eo tunc effectualiter vnde refundat et exsoluat non habuerit, in futurum, si qua successione vel alia iusta acquisitione ad eum peruenerint bona, quodcumque iudicis et proborum adhibitorum ministerio censitum et decretum fuerit, exsoluere in integrum cogatur.

¹⁾ Stat. 1571: et seductione.

²⁾ Stat. 1571: Rapiens vxorem coniugatam aut.

³⁾ Stat. 1571: vel illis defunctis.

⁴⁾ Stat. 1571: tutoris et reconsiliatoris.

⁵⁾ Stat. 1571: communicat mediam partem.

⁶⁾ Stat. 1571: communicandarum cum parte offensa pro medietate vt supra.

Parentes autem et proximi ex talibus stupris non sibi, sed stuprate iniurie sarciente commodo intendant.

De stupro virginum secundum Adrianum: Virgini stuprate que alias lubrica fama maculata notataque non fuerit, per eum qui eandem violauerit seu stuprauerit, pro defloratione seu stupro quinque libre soluantur, hoc tamen notato, quod si is qui eam stuprauerit, eam sibi uxorem legitimam habere peteret, ipsaque ad hoc assensum prebere nollet, eo casu fit ipse a pena stupri liber, hoc est a quinque dictis libris. Reseruato tamen semper banno etc. si vero quis ut plurimum euenire solet ex aliqua qualiscunque esset prolem assequeretur illegitimam, recepto puero solutisque mulieri decem libris Mauris. tam pro medio, ut aiunt, partu quam puerperio, ad vltiora arctari non debet.

(Art. 90.) **De blasphemia.**

Blasphemans Deum vel eius matrem Virginem aliqua inhonesta de eis loquendo, vel eorum honori aut maiestati detrahendo incidit in penam capitis et vltimo supplicio afficitur.

Qui autem per Deum vel sanguinem eius seu aliquod membrum iuraret, dicendo per tale quid Dei,¹⁾ licet vere blasphemet, tamen propter abusum communem mitius cum talibus agitur. Si quis itaque in publicum scandalum temere et nequiter per Dei sanguinem seu membra publice malediceret vel iuraret siue blasphemaret et palam et publice redargutus siue reprehensus *Adrianus: et in presentie signum*²⁾ ad terram osculandum admonitus non destiterit, sed friuole siue temere iterum atque iterum talia reiteraret, quia ex certa nequitia et reuera in Dei blasphemiam ac offensam tamquam induratus et obstinatus talia facere videtur, detrudi debet ad spectaculum omnium in loco publico ad collare ferreum, in quo ad certum tempus pro iudicis arbitrio remaneat, donec refrigescat.

(Art. 91.) **De delicto mariti, id est ne vxor ex delicto mariti puniatur, et econtra.**

Vir vel mulier vnus pro delicto alterius, nisi fuerit consentiens et particeps delicti, non puniatur neque in persona neque in bonis.

¹⁾ Stat. 1571: dicendo — Dei fehlt.

²⁾ Stat. 1571: et in praesentia.

(Art. 92.) **De penis inuadentium et emenda inuasorum.**

Si quis sine rationabili aut legitima causa alterum inuaserit de facto, quem inuasus seu aggressus se defendendo ledit in corpore vel mutilat in membro *Adrianus: saluo homicidio*,¹⁾ ad nullam emendam inuasori tenetur. Inuasor autem offendens ad emendam tenetur condignam, et si non habet in bonis, in corpore vel in membro in penam²⁾ talionis lesionis et ipse puniatur. *Adrianus: Hoc expresso quod quicumque ira motus alterum prouocauerit seu ex domo euocauerit, vt inde lis seu debattum oriatur, id faciens pro inuasore reputetur.*³⁾

† Ad reprimendos quorundam nefarios ausus, qui bonis suis absumptis et in ventrem immersis ac aliis prauis otiis vacantes rixas et varias differentias concitant diffortuniquae sui vltionem in pinguioris fortune homines conuertere volentes, spe hunc vel illum sumpta occasione pro causa inuadere verberibusque ac vulneribus afficere conantur, ea spe ducti quia non habent quod perdant, vel quo damna illata offensis reficiant; statuimus itaque,⁴⁾ quod si talis diuitem aliquem siue locupletem absque causa vt premittitur inuaderet, ipseque locuples siue diues se defendendo pauperem lederet vel offenderet, non tenebitur diues ad maiorem emendam pauperi faciendam quam pauper facere⁵⁾ potuisset si diuitem lesisset. †

Asteriscis † inclusa desunt in Adriani Statutis.

(Art. 93.) **De cautione exigenda vel pace in actu rixe vel de post interponenda.**

Quilibet iudex, familiaris vel minister iudicis ad ministerium siue exercitium iudicii deputatus virtute iuramenti prestiti tenetur se immiscere et interponere, vt precaueantur dampna et separentur rixantes, faciat vtrasque partes rixantes cauere cautione personali consueta et antiquo more. Si vero, vt dampna precaueantur, alius vel alii quam iudex seu minister iustitiae citius aduenerit vel aduenerint, faciat vel faciant partes pacem dare, ne de facto vltius se offendant vel verbis iniuriosis ad offendendum prouocent. Quo facto citius vt poterint illi vel aliquis ex eis qui premissis interuenerunt, officario vel iudici loci quod euenit et quomodo pacem prestari fecerint, significant. Eo intellecto iudex illico vices

1) Dieser Zusatz auch in Stat. 1571.

2) Stat. 1571: poena.

3) Stat. 1571: dieser Zusatz fehlt.

4) Stat. 1571: itaque statutum est.

5) Stat. 1571: facere fehlt.

suas interponat, vt partes ydonee et personali cautione¹⁾ caueant. Quorum alter si tamen in primo actu, vbi iudex prior rixe interuenit, vel in presenti casu, cauere noluerit, impositis sibi preceptis primo, secundo, tertio, et sic successiue vbi id inobedientia renitentis exposcat, pro quolibet precepto morula aliquantula interueniente, incurrit penam trium librarum. Quod si huiusmodi preceptis et penis impositis adhuc resistat, iudex sine aliqua dilatione vel cognitione illum detineat, donec cauerit ydonee. Et potest iudex penas impositas et per obstinatum incursas exigere.

Adrianus: Quicumque pacem dederit, perinde reputabitur ac si cautionem prestitisset personalem, et inter quos data pacis securitas fuerit, ea stabit, donec pro ea re pro qua ad id²⁾ deuenerunt, sine dolo amicabiliter concordauerint, semoueatur omnis partialitas, et quisquis in exorta rixa vel debato partialem se fecerit, trium librarum bannum iudici persoluat, et insuper pro inceptore erga quem se partialem ostenderit reputabitur.

(Art. 94.) De pena pacis et cautionis fractionis.

Si quis post prestitam cautionem in manibus iudicis vel datam pacem in manibus alterius, licet non iudicis, illum cum quo rixam vel debatam habebat de facto inuadit vel offendit vel eum alloquitur³⁾ aut prouocat verbis iniuriosis, puta eum dementiendo vel que honorem suum macularent, incidit in penam sexaginta librarum monete patrie et vnus oboli⁴⁾ aurei quod est perditionis honoris. Et hoc pro prima cautionis vel pacis fractione, si tantum in bonis habeat, alioquin incidit in penam manus vel pedis, prout in sequentibus.⁵⁾

Si vero altera vice pacem vel cautionem fregerit altero premissorum modorum, incidit in penam truncationis dextre manus vel dextri pedis. Si autem tertia vice, etiam longis et interpellatis temporibus decursis, pacem fregerit, incurrit irremissibiliter penam capitis.

(Art. 95.) De pena inuadentium aliquem in domo propria.

Si quis aliquem in propria domo, domicilio vel edificio suo, vt ipsum inuadat et offendat, querit, vel inter rixandum

1) Deutsche Red. der Stat. v. 1571: von Mans Hand.

2) Stat. 1571: ad eam.

3) Stat. 1571: vel eum alloquitur fehlt.

4) Stat. 1571: et oboli.

5) Stat. 1571: in poenam mutilationis pedis vel manus.

se intra edificia sua retrahentem et recipientem sequitur, intraque eadem siue intra liminare¹⁾ edificii sui constitutum offendit vel ledit, incidit in similem²⁾ penam sexaginta librarum cum obolo aureo. Quod si in bonis non habuerit, patiatur mutilationem manus vel pedis, et vt supra de pacis fractoribus positum est puniatur.

Illa domicilia ac edificia in hoc casu sua dicuntur, que quis ad victum (fictum?) et titulo locationis habet, seu alio modo inhabitat, etiamsi non essent sua propria.

(Art. 96.) **De pena mouentis terminos.**

Quicumque fraudulentem, dolose ac malitiose limitem, terminum siue metam in alterius vel propriis bonis suis positum transportat, euellit vel mutat aut de nouo ponit sine presentia et interpellatione siue inuocatione quorum interest, cadit in penam sexaginta librarum cum obolo aureo et successiue punitur vt premittitur de pacis fractoribus.

(Art. 97.) **De pena dicentis mendacium.**

Qui publicum mendacium dixerit de principe, in penam lingua eius clauo configitur. Qui vero contra quempiam alium mendacium protulerit publice, retractet verba in locis et eis presentibus vbi mendacium tale promulgauit. Et hoc pro prima vice; quibus si non correctus talia iterauerit, acrius puniatur.

Periurus habeatur pro infami et punitur pena synodali. *Adrianus: Et lingua eius clauo perforatur. Caueat ne sepius iteret, alias in corpore puniatur. Adrianus: Inducens alium prece vel pretio ad faciendum periurium eandem incurrit penam.* Qui iudicis censura se dementitur, vltra infamiam quam incurrit parti aduerse satisfaciatur de expensis et iudici tres libras persoluat.

(Art. 98.) **De pena preoccupantium iter siue stratam regiam.**

Si quis aduersus quempiam publicum odium habens vel³⁾ prehabitis et precedentibus minis aut gerendo aliquod notabile negotium quod infensum⁴⁾ vel alteri odiosum foret, iter regium vel quo ad iudicium, ad parrochiam suam, ad forum,

¹⁾ Stat. 1571: limina. Deutsche Red.: innerhalb den Gömercheten seiner Gemachen.

²⁾ Stat. 1571: similem fehlt.

³⁾ Stat. 1571: et.

⁴⁾ Stat. 1571: offensum.

ad domicilia siue bestias et ad colenda bona sua necessario ire haberet, alium causa inuadendi insidiando preuenerit, preoccupauerit siue de facto inuaserit, incidit in penam sexaginta librarum cum obolo aureo, et punitur in omnibus et per omnia vt¹⁾ de pacis fractione dictum est. Et hoc si de claro die fuerit;²⁾ quod si de nocte vel in obscuro crepusculo id fecerit, incidit in penam murtri.

(Art. 99.) **De penis inuadentium officarios ducentes sententiatos ad supplicium vel detentos ad iudicium.**

Si quis iudicem vel ministrum iustitie quemcunque inuaserit aut violentiam ad liberandum eum, qui vltimo supplicio per sententiam addictus est, intulerit et vt liberetur vim inferre conatus fuerit, cadit in commissum et penam corporis et eris, adeo vt nulla expectatione querele vel clame aut sententie desuper fiende vel ferende opus sit, quin imo illico apprehendi poterit et vltimo affici supplicio.

(Art. 100.) **De his qui post capturam alicuius iudices vel ministros aut carceres inuaserint et detentos violenter arripere tentauerint.**

Inuadens iudices vel ministros iustitie postquam detinissent aliquem, aut qui carceres inuadere siue rumpere presumpserint, cadunt³⁾ in commissum corporis et eris. Qui autem et quotquot de facto friuole vel armis restiterint iustitie, iudici vel ministris eius, ne aliquem apprehendant et captiuent se opponendo, cadunt in penam sexaginta librarum *Adrianus: cum obulo aureo*. Secus est si alias et sine friuola resistentia quispiam detinendus a conspectu iudicis vel iustitie fugere vel abire iuuetur; eo namque casu⁴⁾ cessat incursio pene predictæ. Vbi autem quis post facta proclamata et denuntiationes publice in ecclesia vel in tribunalibus temporibus solitis de aliquo malefactore rebelle vel criminoso, qui ad detinendum cognitus siue iudicatus est, quod nemo eum recipiat, eundem *Adrianus: scienter ultra eius huiusmodi inhibitionem* hospitio receperit siue sustentauerit aut receptauerit, cadit in eandem penam sexaginta librarum *Adrianus: cum obulo aureo*.⁵⁾

¹⁾ Stat. 1571: vt supra.

²⁾ Stat. 1571: et hoc — fuerit fehlt.

³⁾ Stat. 1571: presumpserint, tenentur ad restitutionem detenti, cadunt.

⁴⁾ Stat. 1571: Sin autem quis alias et sine friuola resistentia a conspectu iustitiæ abire iuuetur, in eo casu.

⁵⁾ Die Zusätze Adrians auch in Stat. 1571.

(Art. 101.) De pena prescipientium furcas.

(§ 1.) Si quis destituat furcas vel truncos, publica instrumenta suppliciorum, vel suspensos in eis sine licentia principis vel eius a cuius potestate licentia dependet, preciderit, amouerit vel abstulerit, incidit in penam sexaginta librarum *Adrianus: cum obulo aureo,*¹⁾ et insuper bannitur et proscribitur a patria.

(§ 2.) Id ipsum intelligitur de ministro siue executore iustitie puta lanista siue lictore.

(Art. 102.) De bonis appensorum in furcis.

Bona furum siue pro furto suspensorum mobilia committuntur iustitie, ex quibus sumptus iudicii fiunt. Que si ad expensas fiendas siue factas et ad tres libras iudici pro pena persolendas non suffecerint, capiatur supplementum ex bonis immobilibus.

*Secundum Adrianum: Bona furum siue pro furto suspensorum mobilia committuntur iustitie, expense autem iudiciales vna cum tribus libris pro banno iudicis*²⁾ *capiuntur super bonis immobilibus eorundem.*

(Art. 103.) Quando iudex ex clamis minoribus non percipit bannum siue penam.

Iudex requisitus pro aliquo damno per aliquem passo visitando seu taxando, vbi constare posset partem offendentem vel suos absque fraude et dolo et absque studio damnificandi damnum dedisse,³⁾ iudex facta taxa et compulso reo ad satisfaciendum damnum parti et supportatis expensis iudicis et iudicii legitime factis nullam penam seu bannum exigat.

(Art. 104.) De pena petentis indebitum et negantis debitum.

Quicumque creditum per se ipsum alias recuperatum iterato petierit, vel debitum per se ipsum contractum negauerit, incidit in bannum siue penam trium librarum, quarum vna iudici, altera parti, tertia communitati loci vbi tribunal fuerit, cedat et obuuiat. *Adrianus: quarum medietas iudici, altera parti cedat et obuuiat.*

¹⁾ Dieser Zusatz auch in Stat. 1571.

²⁾ Stat. 1571 fügen bei: et sexaginta libris pro interesse Reuerendissimi Sedunensis Episcopi.

³⁾ Stat. 1571: fecisse.

(Art. 105.) **Quod nullus alium ad quameunque fidelitatem seu seruitutem redigat.**

Nulli tam nobili quam ignobili, imo nec ecclesiastice persone preterquam Capitulo in locis iurisdictionum suarum deinceps perpetuis futuris temporibus liceat alium patriotam tam in persona quam in bonis sub natura seruitutis vel conditione homagii ligii sibi subobligare (Msc. 2: subiugare) et subiicere. Relinquitur autem ecclesiis et nobilibus siue preminentibus siue aliis personis hactenus homoligos et homagia vel alia huiusmodi habere solitis in eis permanere, sed non permittitur alios similes de nouo querere.

(Art. 106.) **De homagio.**

Homine ligio vel talliabili vita functo nisi heredes infra quadraginta dies a die mortis eiusdem immediate sequentes se sistant et exhibeant domino feudi, feudo existente simplici vel rusticali, committunt feudum; si autem feudum fuerit nobile, habent heredes ad se constituendum, reuelandum et recognoscendum annum et diem.

Vbi autem heredes talis decedentis hominis sexu vel etate essent inhabiles ad prestandum obedientiam et supportandum onus legietatis feudalis, dominus feudi legitimis heredibus defuncti sub condecete sufferta bona seu feudum remittat.

Quod si conditio, tempus et termini prefixi negligantur, dominus feudi datis tribus terminis et pro quolibet quatuordecim dierum spatium ac denuntiationibus factis in parrochia intra quam feudum est, sibi adiudicari facere et exinde pro commisso apprehendere potest; si vero legitimus heres vel successor in feudo tempore mortis hominis ligii absens a patria fuisset nec sibi constitisset de casu mortis hominis ligii, sub assertione iuramenti prestiti, dominus, si infra annum et diem venerit, nisi aliud obsistat, de benignitate sua illum adhuc admittat.

(Art. 107.) **De apprehensione feudalium bonorum.**

Domino feudi, decedente homine ligio et iure merito bona feudalia apprehendere volenti, si homo ligius reliquerit et alia bona alterius nature vel conditionis quam homagii, nequaquam liceat pro causa commissionis feudalis alia quam bona feudalia apprehendere, nisi ex alia causa, vel ratione hereditatis vel propinquitatis, sibi pertinerent, quo casu teneatur ad supportationem onerum.

(Art. 108.) **De alienatione rerum feudalium.**

(§ 1.) Bona feudalium vel affecta conditione homagii ligii talliabilis vel similis nature vendita pretio appretiato, nisi infra quadraginta dies immediate a die venditionis sequentes a domino feudi obtineatur laus et consensus, committuntur domino feudi; pro laude autem liceat domino feudi percipere tertiam partem pretii, ac bona ligia vendita ad aliquot annos non tenentur ad laudem.

(§ 2.) Si vero donatione, permutatione, adoptione vel dotis assignatione vel aliis similibus interuenientibus (Msc. 2: interuentionibus) alienentur, poterunt estimari quantum valeant, et facta estimatione pro singula libra pretii ab eis qui talia alienarunt percipiat dominus feudi tres solidos et quatuor denarios.

(§ 3.) In assignatione vero rei feudalis in dotem quantitas et pretium dotis loco taxe habentur et exigitur pro laude pro qualibet libra sicut predicatur.

(§ 4.) Decedente homine ligio et vltra bona homagii habente alia bona siue possessiones, liceat heredibus ipsum homagium cum suis pertinentibus domino remittere, nisi fuerit homagium talliabile ad misericordiam domini vel sub iure Cesareo, et reliqua bona siue possessiones non feudales sibi retinere.

(§ 5.) Feudatarius sine consensu domini nullis aliis debitis, redditibus vel grauaminibus afficiat vel grauēt bona feudalium.

(Art. 109.) **De feudis planis.**

Msc. 2: Feudum planum affectum conditione seruitii ex sui natura tenetur ad placitum. Quod si in cuiuspiam informationibus et scripturis exprimatur qualitas et quantitas placiti, ita persoluatur, et si non exprimatur, placitum erit duplum seruitii quod debetur, et hoc in mutatione domini feudi et tenentis, absque tamen exactione laudis et sine commissione feudi. Pariformiter ratione venditionis aut alterius alienationis laus et commissio non petetur ex hoc ex speciali nouo indulto.

Secundum Adrianum:

Feudum planum affectum natura seruitii et placiti. Si alienatum fuerit, emptor vel ille in cuius proprietatem alienatione interueniente peruenerit, infra anni spatium a die acquisitionis vel obtentionis domino feudi placitum duplex siue debitum persoluat, quo neglecto licebit cui placitum ac seruitium debetur petere

laudimium, hac limitatione, vt pro tertia summe principalis ex qualibet libra percipiat vnum solidum.

Msc. 1 hat folgende Redaction:

Feudum planum affectum natura seruitii et placiti si alienatum fuerit, emptor siue ille in cuius proprietatem alienatione interueniente feudum ipsum peruenerit, placitum persoluat secundum tenorem tituli et recognitionis.

(Art. 110.) De comparitione coram principe vel balliuo.

Principe a Raspilia riuo superius existente nullus inferiorius commorans superius habitantem Seduni in ius trahat; actor superius commorans coram balliuo superius existente ab inferiorius reum euocare nequeat; actore et reo superius commorantibus coram balliuo ibidem existente compareant. Actor inferiorius commorans principe superius existente superius commorantem reum vt Seduni compareat compellere nequit, dempto si lis Seduni inchoata fuisset, eo namque casu, non obstante quod balliuus superius existat, Seduni vbi cepta est lis, eandem ibidem finire conuenit et ratio dictat. Et iis qui ab aqua Lonza vulgariter nuncupata superius habitant Seduni litigantibus prefigitur terminus quatuordecim dierum, ab ea inferiorius octo spatium comparendi datur.

(Art. 111.) De consiliis tenendis.

Ordinarie singulis annis ante festum natalis celebratur consilium generale; in reliquis princeps patrie vel in eius absentia balliuus pro tempore constitutus secundum rerum occurrentiarum varietatem vel grauitatem plura vel pauciora consilia celebrabit.

(Art. 112.) De captiuis et detentionibus.

Talis fuit hactenus in patria Vallesii obseruata consuetudo, vt nemo detineri siue captiuari possit pro quocunque crimine, nisi clama vel cognitione precedente, que pro lege post hac quoque obseruetur.

(Art. 113.) Declaratio.

(§ 1.) Vbi autem constaret de crimine euidencia facti aut notorietate perpetrati alicuius sceleris siue publica voce et fama concrepantibus¹⁾ et mora noceret prestaretque malefactori euasionis presidium, tunc iudex officarius²⁾ trium qua-

¹⁾ Stat. 1571: Vbi autem const. de crim. facto aut perpetrato scelere siue publica voce et fama concrepante. ²⁾ Stat. 1571: officarius fehlt.

tuor vel quinque proborum cognitione habita malefactorem ipsum capere siue detineri facere queat ac deinde proborum consilio et sententia interueniente ad vltiora procedat.

(§2.) Si vero contingeret quempiam malefactorem vel criminisum vtputa furem, hereticum, sodomitam, latronem vel alium malefactorem¹⁾ deprehendi in actu peccati aut qui perpetrato crimine vagabundus vel fugitiuus conspiceretur seu esset, absentia iudicis non obstante quilibet alius patriota seu incola patrie talem compertum in maleficio et deprehensum vel fugitiuum detineat et detinere possit, ita tamen quod illum iudici quamcitus consignet siue exhibeat²⁾, vsu, consuetudine vel statuto in hiis casibus non obstante; cumque criminose tales persone ad supportandas expensas iudicis et iudicii minus in bonis habeant, ex reliquis excessibus et penis aliunde resultantibus suppleatur, ne propterea iustitie nihil detractum existat.

(Art. 114.) **De hiis qui ausu temerario honestas personas detinere vel vt captiuentur inuadere moliuntur.**

Non liceat cuiquam vel hiis qui temerarie et friuole tumultibus intendunt, friuole temere et propria sine principis³⁾ vel alterius ordinarii iudicis auctoritate seu licentia aliquem detinere vel captiuare sub pena amissionis corporis et eris.

(Art. 115.) **De non deducendis captiuis extra locum capture.**

Persona quecunque pro crimine vel delicto capta vel capienda e manibus iudicis loci, si illa⁴⁾ auctoritate sua vel ex sententia per se lata detineatur, de deseno non deducatur vel absentetur, nisi specialis et euidens causa alti principis in hoc versaretur.

(Art. 116.) **De prestatione cautionis detentorum.**

Detentus pro aliquo crimine vel excessu cautione sufficienti et ydonea prestita admittatur ad defensiones suas, nisi in actu criminis predicti et euidencia delicti fuerit comprehensus. Quod si excessus vel delictum non concernat penam

¹⁾ Deutsche Red. der Stat. v. 1571: als ein Dieb, Stridel, Kötzer, Mörder oder ein andrer Uebelthätter.

²⁾ Stat. 1571: exhibeat moderata expensarum ob id factarum solutione mediante. Dafür der Schluss (vsu — existat) weggelassen.

³⁾ Stat. 1571: Non licet cuiquam friuole, temere et sine Reuerendissimi.

⁴⁾ Stat. 1571: sine (statt si illa), offenbar falsch.

sanguinis, prestita cautione et vltcrius prestito suo iuramento¹⁾ de se representando singulis assignationibus personaliter in iudicio sub pena conuicti criminis et confessati delicti seu pene pro quibus detinebatur et detentus fuit, relaxetur;²⁾ requirente autem delicto penam corporalem, eo tunc prestita cautione ydonea admittatur ad defensiones.³⁾ Ipse autem maneat illesus, tutus et inoffensus in corpore et in bonis et defensio contra quoscunque etiam si vniuersitas vel communitas forent,⁴⁾ donec et vsque ad ius dictum.

(Art. 117.)

Saluis in premissis priuilegiis ciuitati Sedunensi et cuique ex septem desenis per predecessores nostros et nos successiue legitime et solemniter auctorizatis datis vel laudatis, presertim illis que in scriptis redacta fuerunt.

Nr. 65.

Nüwe artickel kürtzerung des Rechten.

1525, December 23.

(Ein Original mit den Siegeln ist mir unbekannt. Der Abdruck geschieht nach einer Copie in einem Quartheft, das in Bd. 1 der Abschiede des Archivs von Sitten zum Jahre 1525 eingehftet ist. Zwei andere, spätere Copien, aber ohne erwähnenswerthe Abweichungen, im Domstiftsarchiv auf Valeria 4, 2. Zwei lateinische Redactionen, articuli super abbreviatione processuum iustitiæ ministrandæ, sind: 1. in einem Sammelband von Walliser Acten im Eigenthum des Hrn. Abbé Gremaud in Freiburg, unvollständig (G); 2. im Bourgeoisiearchiv Sitten, Tiroir 131 Nr. 14 (S), beide sehr verschieden von einander, die letztere als translatio ex idiomate theutonico sich bezeichnend, wonach es einen officiellen lateinischen Text nicht scheint gegeben zu haben. Das in Klammern dem Text Eingefügte sind Varianten der Valeriahandschriften.)

In dem Namen unsers lieben herren Jhesu Christi Amen.
Kunt süg allen denen, so diss instrument lesent oder hörent,

¹⁾ Stat. 1571: cautione iuncto suo iuramento.

²⁾ Stat. 1571: detinebatur, relaxetur et ad defensiones admittatur.

³⁾ Stat. 1571: defensionem.

⁴⁾ Stat. 1571: ipse autem interim maneat illæsus et inoffensus in corpore et in bonis penes iustitiam.

das wyr Hans Werra hauptman der landschaft Wallis, und Jörg uf der Flu, Anthoni Blanc alt hauptman, Niclas Fidinginer castlan und Bendicht Prensieri consul, von der statt Sitten, Tschan Marquis, Joder Dayeris alt castlan von Saviesi, Gilio (Gilg) Perris castlan, für die statt und zenden von Sitten, Anthoni Emerici castlan, Anthoni Louber alt castlan, Tschan Chynal mechtral, Tschan Chufferel, Tschan Cudree, für den zenden von Sidlers, Niclas Clawo alt hauptman, Roli Heymen meyer, Gilio (Gilg) Hilprandt alt meyer für den zenden von Loug, Steffan Maxen alt meyer, Antillio Zertillum von Rarun, Andres Inderhuebun meyer von Möril, Hilprandt Walcker von Greniols, Cristan Plast alt meyer von Steg, für den zenden von Rarun, Caspar Venetcz castlan, Antillo Lochmatter alt castlan, Jost Möritzen, Arnolt ab Riedt alt castlan, Cristan Seematter, Peter Meyer für den zenden von Visp, Caspar Metztilten alt landvogt, Effol (Offel, Theophilus) am Ranft, Paulus Gerolt, Jörg uf der Flu von Natters, Thomas Zholenweg für den zenden von Brig, Peter Amruffibort, Paulus zen hoffri alt meyer, Peter uf der Eck alt amman, für den zenden us Gombs, als ratezbotten diser landschaft versamlet mit volmechtigem gewalt und bevelch undergeschriben capitel und artickel zu handeln und zu beschliessen, in betrachtung das verruckter zit in hefen zu Sitten und in diser landschaft Wallis in rechtshandlen geprucht worden sint fil und mencherley ufzüg und subtilitet zu hinderung des rechten, dem gemeinen man zu schaden dienen in vervellung unlidlichs costens in gestalt das ein yeder so rechtes beger langzyt mit unnutzen usfluchten und verderplichem schaden wurt umbgezogen, ingestalt das zu Sitten¹⁾ umb klein sachen ein yeder biderbman in verderblichem kosten würt vervelt, sölichs zu verkömmen Got dem almechtigen zu lob und dem gemeinen man zu nytz wir dise undergeschriben capitel ufgericht, gesetzt und beschlossen, wellen ouch die selben furderthin nach ir inhalt also von allen richteren, rechtsprecheren, procuratores und advocaten gehalten werden in allen processen und urteilen all wytter usflucht und hindrung des rechten hin und ab gethan.

(1.) Des ersten ist schuldig ein yeder gerichtsknecht, so eyn tag gipt,²⁾ das er sol ursach sagen, warumb er inen taget von wegen des ansprechers, wen er darumb ervordret wirt.

¹⁾ Valeriahandschrift: zu ziten; wohl richtiger.

²⁾ G: Familiaris curiæ citans aliquem patriotam. S: quilibet minister justitiæ in citando aliquem.

(2.) Item sol ouch der ansprecher gewarnet sin siner ansprach und elagt dieselbigen inzegeben schriftlich oder muntlich wol geluttert uf den ersten tag, und wo er darin hinderczigig weri, so stadt er dem versprecher umb den kosten angentcz zu bezalen.

(3.) Item sullen alle zyl und tagleistung in die har dienend abgestellt sein¹⁾ und ist der werer schuldig uf des ansprechers clagt oder vordrung zu antwurten uf dem nechsten bestimpten tag, wie bys har tagleistung geprucht ist. Ob aber der selb us mercklicher ursach nit möcht erscheinen, mag der richter im geben ein andren entlichen verzwyckten (verzwychten) tag²⁾ sin antwort dar ze thun und all wyter ufzug³⁾ abgeschlagen.

(4.) Item wyter sol der versprecher genempt der werer uf dem bestimpten tag wol bedacht erscheinen, verjehen oder loughnen uf des klegers ansprach, und ob die antwort nit wol geluttert were, sol darumb kein ufzug beschechen, dann was finster ist, wert geachtet für gelougned,⁴⁾ und an wyter articulieren söl dem ansprecher zugelassen werden kuntschaft ufzunemen nach lutt der vordrung, ob aber der werer kein antwort geb uf dem obgenampten tag, sol dem cleger nach lutt sines tittels an wyter ufzug zuerkennt werden sine vordrung.

(5.) Item wyter dem ansprechern kuntschaft zu legen sol der richter nachlassen ein entlichen verzwickten tag⁵⁾ umb ein schuldt fier wüchen und umb erplich guot oder hendel die eer berürent acht wüchen an wyter ufzug; ob aber der so kuntschaft leit kürczers zyl begert und da mit kuntschaft zu legen benueglich wil sin, sol im gestattet werden und sol inen der richter nit wyter ufzüchen den er selbs begert.

(6.) Item wyter uf bestimptem zyl sol der ansprecher sin kuntschaft ingeben, und an verzug des dem widersecher abschrift verlüchen, der schuldig ist uf dem nechsten orden-

¹⁾ G: Item debent tolli omnes termini judiciales, qui deserviunt ad prorogationem litis. S: omnes termini assignationum quibus lis prorogatur et prolongatur, debent esse sublati.

²⁾ alium terminum perhemptorium. Vgl. die Anm. zu Nr. 51 der Uebersicht. ³⁾ dilatio.

⁴⁾ G: quia si obscure respondeat, illa responsio habetur pro negata. S: sufficienter non responsa haberi debent pro negatis.

⁵⁾ G: Item si actor velit probare petitionem suam, debet iudex illum admittere et unicum perhemptorium terminum sibi præfigere.

lichen tag antwurt darauf ze geben, was er wider die kuntschaft reden will, und uf sölich antwurt söl im zyl bestimpt werden, sin widerwisung ze thun in aller mass und gestalt wie dem ansprecher vormalen nachgelassen ist.

(7.) Item ob dweder teyl begert in sölicher kuntschaft zu commissarien, sollen im gestattet werden. Doch so artickel abgeschlagen sint, die nit anfänglich in der vordrung ingeben werden, sullen die commissarien uf kein zufragen in schrift,¹⁾ wol mugent sy nach ir fromkeyt muntlich die züger²⁾ erkunden uf die warheyt. Ob aber kuntschaft wyrd ufzenemen im fremden landen, mag der richter tag bestimmen mit rat siner geschwornen oder bysitzeren nach ir guot beduncken, ouch nach gestalt und notturft der sach. Doch söl der theil so kuntschaft legen wil, ein eydt zu Got und den heligen thun, das er sich sölicher kuntschaft uswendig lands nit berueft durch einicherley gefert oder ufzug, den das er dieselbigen hoff zu erlangen; und domit ein yeder frommer landman in sinem rechten gefürdert wert, und wo kuntschaft würt begert, ist der züger,²⁾ so die kuntschaft legen söll, schuldig, uf verkuntung zyles zu erscheinen, nach erkantnis des rechten kuntschaft der warheit zu geben. Ob aber dheiner, was standcz oder statcz er weri, und ungehörnsam nit erschine, der selbig ist schuldig all bussen im geleit dem richter zu bezalen, und dem theyl so kuntschaft begert, ouch commissarien des tags kosten abzetragen, vorbehalten eehaftige not, die er doch angentz dem richter, so im gepüt, söll virhalten. Ob aber solich züger obgemelt bussen wöltin übersehen, sullen sy durch gerichts gwalt darzu gezwungen werden kuntschaft zu geben, und was daruf kosten gät, söll der ungehörnsam bezalen. Ob aber durch die commissarien ufzug oder geprust weer, sullen sy in glicher gestalt gestrafft werden.

(8.) Item nach inlegung solicher kuntschaft söll der richter den theylen tag bestimmen uf urtal³⁾ an wyter ufzög, allein vorbehalten, wen dwedrer theyl wölte den züger-

¹⁾ G: Sed quia nulli ultra dandi sunt articuli praeter eos, qui in prima petitione producuntur, non debent commissarii adjuncti examinare super interrogatoriis scripto dandis. S: sublatis igitur articulis nec in prima instantia productis seu petitorio declaratis, commissarii adjuncti in scriptis nulla interrogatoria facere debent. Die deutsche Copie auf Valeria hat: uf kein zufrag in schrift nit fragen.

²⁾ testes.

³⁾ G: ad audiendam sententiam. S: ad jus audiendum.

ren reden wider ir eer, und das sy nit gut werin kuntschaft zu legen, sol nachgelassen werden in zylen wie oben, oder das sy nach landrecht nit zu sygen zelassen kuntschaft zu tragen.

(9.) Item beruorandt werschaft so dan etlich schuldig sint und ob ir eigenen schulden weren stellent, sollen sölich pacten dem so die schult gehört kein nachteil geben und sol darumb nit ufgezogen werden, dan die so schuldig sint sollen bezalen ir schulden, wie sy mit dem weren handeln, an wyter ufzüg.¹⁾

(10.) Item beruerendt werschaften um erblich gut soll yeder sin weren züchen innerhalb acht wuchen für ein verzwycet zyl wie ob, und von tag zu tag sin fliss ankeren, und wo einicherley sumnus erfunden wurde, sol man dem secher furderlich richten nach lut sines titels, und ob sich die werschaft wyter in ander werschaft sich zuehe, lasd man beliben in obgemelten zylen und rechten, doch in gestalt das der vordrer werer und ansprecher stil sitzen bys an end der zylen, wyter costen zu vermiden,²⁾ wen aber einicherley prust (am zyl) von tag zu tag fliss erfunden wert, sullen al zyl uss sin und den ansprechigern gericht werden. Und ob aber sölich werschaft anlangent witwen, weisen oder personen, die vögts notwendig werin und doch unversehen sint, ist schuldig ein yeder richter, der darumb ervordret wurt, die selben mit vogten zu versehen, und wen das beschicht, sullen sy wie ander landlüt sölichem zyl underwurfig sin.

(11.) Item so dann mencherley geprücht wurt in merten ewig oder ablösig eigener guetren³⁾, ist also gantzlich beschlossen und lasd man die züg⁴⁾ by landrecht beliben.

¹⁾ G: Item quia nonnulli debentes pro ipsorum propriis debitis constituere volunt guerentes aut producunt guerentem, huiusmodi pacta nullum debent inferre præjudicium illi cui debitum pertinet, neque debet propter id prorogari vel differri solutio sui debiti, sed solvat ille qui debet creditori suo sine ulteriori dilatione, quomodocunque inde faciat cum guerente suo. S am Schlusse: utcumque cum eorum guerentibus causam prosequantur.

²⁾ G: ea conditione quod primus petens actor pro evitandis maioribus expensis supersedeat usque ad finem terminorum prædictorum. S: sub tali conditione, quod petens defensor et actor circa præmissa nihil innovare debeant donec ad præfinitum tempus terminorum, et hoc pro evitandis expensis.

³⁾ G: Item cum multæ fiunt fraudes et cautelæ in mercatis perpetuis vel super rehemptione bonorum immobilium.

⁴⁾ tentæ.

(12.) Item wölcher den andren ladt in gericht, soll er anfenglich den kosten verträsten.

(13.) Item ist geornet, welcher landman fur zwentzig jar uf, uf sin beger versechen wirt mit einem vogt, ist der selb vogt schuldig, uf dem nechsten suntag nach dem so er würt ufgericht, in der lütakilchen des vogtsuns in gewonlicher zyt offenlich lassen verkunden sin vögty, damit der gemein man sich wüss darnach zu richten, durch das niemantz betrogen wert, und ob das nit beschech, sol der vogt nachmalen kein merit (merckt) sines vogtsuns wenden¹⁾.

(14.) Item wyter so dann fil tegligs geprucht wirt uss misverstant procuren und gewaltcz²⁾, sölichs zu vermeiden ist beschlossen, obschon sölicher gewalt und procuren nit meldet alle stuck so bys har in gewonheit sint gsin,³⁾ ob dann die selbigen geschriben sint durch ein gloubwirdigen schriber oder sechers eigener handschrift und söliche wort gemeldet werden alles das zethun und zelassen was der secher selber thun und lassen möcht, wen er in bywesen weri, sol sölicher gewalt in den hendlen früntlich oder rechtlich, darumb er ufgericht ist, benueglich erkennt werden.

(15.) Item beruerent gwerden⁴⁾ lasd man es by landrecht beliben, doch in gestalt das der so sich gwert wil behelfen, ob er darumb ervordret wirt, schuldig sig, in die hend des richters vor dem der handel ist, ein liblichen eyd zu schweren, das er nit weis utzit schuldig zesin, woll gelopt (gloub) er die schult süg bezalt⁵⁾; ob er den eyd nit wil thun, sol er sich solicher gewert nit behelfen, sunders bezalen, und ist solichs zu verstan, wa beed theyl in leben sint.

(16.) Item wyter ist geornet, welcher den andren in gericht ervordret umb ein schult die sich bezalt findt oder nicht schuldig ist, und wölcher ouch dem andren umb ein schult

¹⁾ revocare.

²⁾ G: Item cum multa litigia fiant super validitate vel invaliditate procuratoriorum.

³⁾ G: etiamsi similium procuratoriorum potestas non contineat omnes articulos usque huc de usu apponi solitos. S: procuratoria concessa manu notarii publici seu proprio chirographo constituentis conscripta eandem roboris firmitatem habere debeant ac si omnes clausulæ ad actum necessariæ in ipso procuratorio essent luculenter insertæ, dummodo in procuratorio contineatur hæc clausula generaliter omnia alia agendi et obmittendi omne id et quicquid constituens faceret facereque posset si personaliter interesset.

⁴⁾ præscriptiones.

⁵⁾ quod bene credit debitum petitum esse solutum.

in gericht lognet und sich aber eelichen schuldig findt, wo solich funden wurden, sullen vervallen sin umb try pfunt (buss) an gnad den halbteyl dem richter und den andren halbteyl dem secher, vorbehalten in disem artickel, ob nach todesfall die erben ervordreten schulden, die ir vordren hetten ingenomen inen unwissenschaft, sullen mit solichen bussen unbeladen sin, der gewert nach landrecht unschedlich.

(17.) Item sullen ob gemelte capitel und zyl sich verstan, das in zyten, so gericht ist ufgeschlagen¹⁾, den theylen nützit sol fůrgan.

(18.) Item wen ein landman dem andren ein theyl thut²⁾, und der ein sich widret zu schweren und sich kuntschaft wel behelfen, soll im solich kuntschaft nachgelassen werden wie ob, ob aber (er) dem nach solichem theyl im beschechen sin meinung wisdt³⁾, ist der widertheyl schuldig, so den theyl hat than, zu bezalen bues dem richter trissig schilling, und dem widertheyl ouch trissig schilling, und wo aber söliche kuntschaft wie pruch ist nit geleit wurt, als dann soll der richter dem so den theyl than hat an wyter eyd gelouben, und als ob er geschworen hett, sol im gericht werden.

(19.) Item kunftig ufrur zu vermeiden ist beschlossen, welcher den andern angriff frevenlich und der widertheyl gezwungen wirt sich zu schirmen, ob er dem so den angriff than hat, schaden zufuegt in der ersten ufrur, sol der angriffen ist umb solich schaden dem, der sölichs frevels ursach ist, kein wandel schuldig sin oder abtrag, und welcher den andren der warheyt leugent, sol geachtet werden für den ersten frevel, unvergriffen hierin todtschlag.

(20.) Item wie der alt pruch wisdt, sol unser gnediger herr bestimmen mit willen einer landschaft ein wysen erenman, der da pruch das ampt des gemeinen richters, der genempt würt judex generalis terre Vallesii, vor dem ein yeder landman der rechts bedarf nach altem pruch mag erscheinen, und ist derselb richter schuldig umb all hendel so vor in kömment, das er bereyt süg dem begerenden ein guot unverzogen recht zu bestäten.

(21.) Item sullen ouch sölich nüw landrecht satzungen gerichtes keines zenden fryheiten abprüchig sin.

(22.) Item und so unser frömmen altvordren landrecht

¹⁾ stantibus feriis et temporibus justitiæ.

²⁾ in judicio defert juramentum.

³⁾ si post juramentum delatum eius renitentia causam et intentionem legitime probaverit.

gemacht und nach lut derselbigen gericht ist, finden wir darin etlich stuck, die lutrung bedurfen, us ursach und dem gemeinen man zu nutz sint obgemelt capitel gesetzt und angenommen. So aber mercklich clagt in der gantzen landschaft würt geprucht, wen erenlüt zu Sitten erschinen rechtes begerent, werdent sy mit unnutzen usfluchten, die etlich nement stilus curie umbgezogen, solichs ab zu stellen wöllen wir fürbas hin obgemelte capitel genempt werden hofs übung, deren aller inhalt durch richter, schriber, advocaten, rät und urteiler gelept werde, und wer dar wider thät, sol geachtet werden für ein ungehörtsamen zu strafen nach u. g. herrn und der landschaft willen und ordnung.

Und des zu merer kuntschaft haben wir die gemeinden aller siben zenden der landschaft Wallis dise geschrift und offen instrument mit unsern anhangenden siglen von zendent zuo zenden lassen bewaren und bevestigen.

Datum zu Sitten im Schlos der Meyerin uf sambstag vor den heiligen wienachten in dem jar als man zalt nach der gepurt Christi unsers lieben herren thusent fünfhundert und fünf und zwentzig. Züger warent har zu berueft die fürnemen und wysen Peter Stockalper alt castlan von Brig, Hugo Frili von Salques, Thoma Venetcz, Anthöni Venetcz, Heinrich Witschart, meyster Ulrich Ruffiner, Anthoni Brunlen, Niclaus im Eych, Arnolt Venetcz und fil ander erenlüten.

Durch hauptman und ratzbotten aller siben zenden der landschaft Wallis geornet und beschlossen wie ob stät.

Ricardus Rudell, Nicolaus Furer not.

Copyert und collationiert ist dise gegenwürtig Copy durch mich offenen notarien hie nach unterschriben ab sinem hoptbrief zu tutsch in pergamen geschriben und mit aller siben zenden der landschaft Wallis anhangenden siglen bewärt und bevestiget, welchem es von wort gantzlich dienet und glich fornig ist, bezügen ich offener notary mit miner eigener hand geschrift underzeichnet. Datum zu Sitten für ein gloubhafte Copy ufgericht am XII tag januarii anno domini m^o v^o XXIX.

Nicolaus Furer. Richardus Rudel.

Jossen Lantmatter Notarius.

Auf der letzten Seite:

Gerichtsordnung wider uflentzungen 1525.

Nr. 180.

Statuta patriae Vallesii.

Landrecht des Bischofs Hildebrand von Riedmatten.

Sitten, 1571, Mai 23.

(Nach dem Original, einem prächtigen Pergamentheft von 56 beschriebenen Blättern, mit den wohl erhaltenen 9 Siegeln des Bischofs, des Capitels und der 7 Zehnen an roth-weisser Seidenschnur, im Domstiftsarchiv auf Valeria, 4, 1. Gleiche Ausfertigungen im Bourgeoisearchiv zu Sitten, Tiroir 131 Nr. 12, und im Pfarrarchiv zu Ernen. — Copien finden sich sehr zahlreich, da diese Statuten bis zum Erlass des Code civil von 1854 in Kraft und bis 1843 nicht gedruckt waren. Nach einer solchen Copie ist auch der Abdruck von Crompt, Statuta Vallesiae, Seduni 1843, erfolgt; er hat daher auch die Einleitung nicht, welche in den Abschriften als für den practischen Gebrauch unnöthig weggelassen wurde. In Anmerkungen gebe ich einige Ausdrücke der deutschen Redaction.)

In noua reipublicae Vallesianorum statuta reuerendissimi patris ac domini nostri D. Hildebrandi de Riedmatten episcopi Sedunensis praefecti et comitis Vallesii prooemium.

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis patris et filii ac spiritus sancti Amen. Nos Hildebrandus de Riedmatten Dei gratia episcopus Sedunensis, praefectus et comes Vallesii, vniuersis volumus fieri manifestum, quod cum hactenus saepius attentatum fuerit et magnus labor impensus, vt statuta reipublicae huic non solum vtilia sed etiam summe necessaria constituerentur ac conscriberentur, attamen non ita foeliciter cessit iis qui in hoc studio operam nauarunt, vt idipsum quod praestare conabantur effecerint; perpensa tamen re quam frugiferum hoc opus futurum esset, si forte felicem sortiretur effectum aut finem, petitioni quam plurimorum optimorum virorum idque in comitiis publicis et frequenter quantum a nobis praestari poterat deesse nolimus, moti ea ratione cum Deus iubeat honorem exhiberi parentibus nostris, idque in Decalogo, veluti quibus post ipsum vitam acceptam ferre debeamus, quid non praestabimus patriae quae illos et nos produxit? Igitur quanto in maiori dignitatis gradu quisque constitutus est, tanto plus huic debet et obligatur.

Cumque statuta non minimam partem iuris sibi vendicent, de eo aliquid a quo promanarunt dicendum videtur. Atque vt hoc commode fiat, vtemur consilio Ciceronis extra omnem ingenii et eloquentiae aleam positi, dicentis: omnis enim quae a ratione sus-

cipitur de aliqua re institutio debet a definitione proficisci, vt intelligatur quid sit id de quo disputetur aut disseratur. Exordiemur ergo a definitione iuris, iustitiae atque iurisprudentiae. Iuris definitionem esse inuenimus secundum Justinianum imperatorem, esse boni et aequi artem. Iustitiae autem definitionem esse constantem ac perpetuam voluntatem ius suum cuique tribuendi. Iurisprudentiae vero definitionem esse diuinarum atque humanarum rerum notitiam, iusti atque iniusti scientiam. Iuris praecepta esse honeste viuere, alterum non laedere, ius suum cuique tribuere. Habito itaque et posito scopo, quo ea quae ad eundem referenda sunt longe cum maiore vtilitate intelligantur, perpendemus quam dignum sit thema nostrum, ad quod haec statuta veluti membra ad caput referuntur.

lib. 1°
Digest.
l. 1a.
lib. 1°
Institut.
tit. 1°.

Originem iuris promanasse a summo illo iustitiae fonte ac omnis boni Deo quis dubitat? a quo omne datum optimum ac omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum, teste apostolo, atque per Moysen primo iustitiam exercitam fuisse. Exodi enim 18 cap. habetur: Sedit Moyses ut iudicaret populum, qui astitebat ei de mane vsque ad vesperam. Deinde extiterunt reges, vnde libri Regum et Paralippomenon ac liber Iudicum, quod prius dicendum erat. De quibus longe plura referri possent, sed cum ea mere theologica sint, et potius spectent ad Ius Canonicum, atque nostra haec statuta sint ciuilia, dicemus tantum vnde ius ciuile originem sumpserit atque a quo populo primitus vsitatum fuerit. Idipsum attestatur Justinianus imperator vbi dicit: Et non ineleganter in duas species ius ciuile distributum esse videtur, nam origo eius ab institutis duarum ciuitatum Athenarum scilicet et Lacedaemoniorum fluxisse videtur. In iis enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedaemonii quidem magis ea quae legibus obseruabant memoriae mandarent, Athenienses vero ea quae in legibus scripta fuissent ac comprehendissent, custodirent. Hactenus Justinianus.

Jac. 1.

Lib.
Institut.
tit. 2°.

Quae duae ciuitates cum longe vetustiores extiterint quam non Roma fuerit, contigit ut Roma condita Romulus ac reliqui reges aliquas leges condiderint, et Urbs in triginta partes siue curias (hodie germanice possent appellari Zunfften) partita fuerit, et loco regum decemviri constituti, qui animaduertentes Urbem absque legibus in incerto versari, vt constat libro Digestorum, anno ab Urbe condita centesimo decimo tres legatos Athenas miserunt, qui inclitas leges Solonis referrent, atque consuetudines Lacedaemoniorum, vt testatur Titus Lilius. Decemviri ex Graecis legibus et consuetudinibus per legatos allatis Romanas leges condiderunt. Fertur allatas decem tabulas, quibus continebantur leges Graecorum, his binae tabulae accesserunt per interpretationem decemvirosum, vnde nomen enatum Lex duodecim tabularum. Sed antequam vltius procedatur, libet hic (propter illam venustam antiquitatem) addere, qui ab initio in

titulo de
origine
iuris
lib. 3°.

Ex jure
canoni-
co dis-
tinctio
7a.

Nomina
decem-
uirorum
extant
distinct.
7a. cap.
fuerunt.

vnaquaque natione primi legum latores extiterint. Moyses genti Hebraeae diuinas leges primus omnium sacris literis explicauit, vt supra dictum est. Phoroneus rex Graecis primus leges iudiciaque constituit. Mercurius trimegistus primus leges Aegyptiis tradidit. Solon equidem primus leges Atheniensibus aedidit. Lycurgus primus Lacedaemoniis iura ex Appollinis autoritate confinxit. Numa Pompilius, qui Romulo successit in regno, primus Romanis leges aedidit. Deinde cum populus seditiosos magistratus ferre non posset, decemuiros legibus scribendis creauit, vt supra dictum extitit. Sed vt redeamus ad leges duodecim tabularum, illae enim praestiterunt eum fontem, vnde Ius Ciuile promanauit, sed tractu temporis crescente in immensum Romana republica, cui lex duodecim tabularum nullo modo sufficere poterat, adeo multae leges a quam plurimis conscriptae sunt, vt imperator Justinianus quodammodo visus fuerit plus sudoris insumpsisse in contrahendis illis infinitis legibus quam non autores in illis conscribendis, vt ipse conqueritur in libro Codicis, dicens: Sed cum omnia percunctabamur a praefato viro excelso suggestum est, duo pene millia librorum esse conscripta et plus quam tricies centena millia versuum etc. Hos libros et versus ipse Justinianus imperator contraxit in quinquaginta libros Digestorum et duodecim libros Codicis, in Authenticas et Nouellas ac quatuor libros Institutionum, ex quibus totum Ius Ciuile constat. Postmodum interpretum lasciuia scribendi eo deuentum est, vt dum lucem adferre volunt in interpretandis legibus, prolixitate sua plus nimia potius tenebras offuderint, accedente malitia multorum hominum, qui dum legibus aut iure lites suas defendere non possunt, aut multitudine legum perperam allegatarum aut variorum interpretum argumentis per cauillationes adductis dubiam reddere partem aduersam conantur aut etiam conuincere, aut si hoc non efficiunt lites conantur varietate allegatorum reddere immortales, vt dum ratione conuincere non possunt (quia forte opulentiores) partem infirmiore prolixitate temporis atque enormitate sumptuum ad desertionem causae redigant. Quos tamen non inepte impostores iuris atque cauillatores aut etiam rabulas vocaueris. Cuius cauillationis meminit Justinianus dicens: Ea est natura cauillationis, vt ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea quae euidenter falsa sunt perducatur. Quod malum animaduertentes quidam optimi principes conati sunt huic malo subuenire. Sed interim versutia et malitia hominum subinde victrix extitit. (Haec tamen pace et venia dixerimus omnium patronorum, qui fideliter clientum suorum causas defendunt.) Quare mirandum non est, si multi relicto iure scripto ad certa statuta et optimas consuetudines confugerint, cum illos impostores iuris et cauillatores neque Platonis liber de legibus neque Aristotelis politia neque Ciceronis liber de legibus neque optimorum principum

in
Reg. Jur.
l. 65.

edicta aut aliorum plurimorum doctissimorum virorum de hac re scripta coercere potuerint.

Sed dicet aliquis, num his statutis ius scriptum omnino excluditur? Huic respondeo, in quantum haec statuta sese extendunt, excludi: in residuo iurisprudentiam tanquam matrem honorificatam honorandam esse, a qua fateamur testamentorum, emptionum, venditionum et quorumcunque contractuum naturas, solennitates, arrarum traditiones et ea omnia quae ad absolutum actum siue contractum requiruntur, prouenisse. Et quod relicto iure scripto confugiatur ad statuta, non vitio iuris contingit, sed vitio male vtentium iure. Et si quae producta fuerint ex iure aut allegata, quae his statutis non essent comprehensa, ad discretionem cuiusque iudicis perpendenda venire. Qui nimirum ob oculos ponet (ita vt etiam suum officium requirit) hanc legem illius celebris iuriconsulti Martiani dicentis: Respiciendum est iudicanti ne quid durius aut remissius constituatur quam causa deposcit: nec enim aut seueritatis aut clementiae gloria affectanda est, sed perpenso iudicio prout quaeque res exoptulat statuendum est. Plane in leuioribus causis proniores ad lenitatem esse debent, in grauioribus poenis seueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi. Quisquis igitur iudex hanc legem imitatus fuerit, nimirum secundum omnem aequitatem iudicia feret.

Digest.
de
poenis.

Alia ratio etiam statutorum est, cum nihil sit inaequalius locorum circumstantia, non potest Ius Romanum aequaliter vbique obseruari, idcirco receptum est scribi statuta, non solum vt aliquid addatur aut detrahatur legi generali, verum etiam contra legem generalem. Si itaque statutorum commodum perpenderit ac eorum vtilitatem, inter cetera haec erunt, quod illa cum definitione iuris, id est artis boni et aequi conueniant, ad cuius normam sunt collata, ita vt nemo sincere iudicans aliter iudicare possit. Omnibus vero huius reipublicae iudicibus quantum solatium praestent, quandoquidem in decernendis causis possint ad haec confugere veluti ad perpendicularum, non secus quam nautae ad sacram ancoram: Viduis, pupillis, orphanis ac personis terrenis bonis destitutis quantopere subueniant, cum haec abbreviationem tot tantarumque litium contineant, ita vt si quid residuorum bonorum habeant, non illa ita litibus per fas aut nefas insumere, sed honesto victui et amictui impendere (vt inops vita defendatur) valeant. Denique omnibus bonis, quibus aequitas cordi est et odio habent omnes illas iniquas legum prolixitates, ex quibus odia, incendia, homicidia, desperationes quandoque et alia quam plurima mala, veluti plerunque bonorum dissipationes enascuntur, quantum solamen adferant, iudicet vnusquisque.

Spiegelius.

Vtque ad tam necessarii ac fructuosi operis foelicem succes-

sum perueniretur, data ac delegata est commissio non solum a nobis, sed a tota republica omnium septem desenorū huius terrae Vallesii clarissimo, nobilibus, prudentibus, circumspectis et egregiis Anthonio Kalbermatter cui et signifero Sedunensi, iam secundo ballinatus sui officio, ab ineunte aetate de republica optime merito, fideli patrueli nostro, nobili Petermando de Platea, cui Sedunensi et pridem praefecto ciuitatis Sedunensis siue castellano, nomine deseni Sedunensis, Anthonio Curten olim diuersis temporibus praesidi apud Sanctum Mauritium et Vallem Alpium, nomine deseni Syrri, Joanni Decabanis et Bartholomaeo Allet, quorum alter praesens, alter olim Leucaē maior fuit, nomine deseni Leucaē, Theodulo Kalbermatter signifero Rarogniae, Joanni Perren pridem maiori Morgiae, nomine deseni Rarogniensis, Joanni Albano pridem praefecto militum, Petro an Thanmatten aliquando praesidi Aquianorum, nomine deseni Vespiensis, Jacobo Veneto pridem castellano, ac Joanni im Turtig tabellioni, nomine deseni Brigae, Melchiori Schmidt ac Petro an Hengart pridem maioribus in Conches, nomine deseni de Conches, et Martino Guntren pridem praesidi Aquianorum, nunc secretario nostro. Qua vero vigilantia in perscrutandis antiquis statutis, qua prudentia in corrigendis eisdem, veluti si quae nimium dura aut nimium remissa erant ordinata, moderarentur ac aequo libramine perpenderentur, quo denique in patriam suam amore, vt reipublicae consulerent ac in re tam seria opem ferrent, praenominati ad hoc delegati processerint, perpendat apud semet ipsum vnusquisque. Hoc tamen dicemus, cum ipsi adeo fideliter non solum praesentibus sed etiam futuris inuigilauerint, omnes gratos in eos esse debere.

Ad multiplicia itaque dona et varia a Deo tibi concessa (O PATRIA), veluti est libertas tua (in qua te Deus velit in aeuum conseruare), frugum optimarum vbertas, pax, tranquillitas, quies (nisi tu tibi inquietudinem excitaueris), cum vicinis optima foedera, in armis praestantia, quorum nomine ante aliquot saecula Julius Caesar te Acrem appellauit, et alia plurima, fac vt et hoc opus statutorum foelicissimis auspiciis accedat. Quod ipse Deus opt. max. pro immensa sua bonitate praestare dignetur.

Haec autem statuta non solum Nos et venerabile Capitulum Sedunense ac septem Deseni terrae huius Vallesii approbauimus, sed etiam omnibus sigillis ad perpetuae rei firmitatem ac robur corroborari curauimus.

Datum Seduni, anno a salutifero ac virgineo partu millesimo quingentesimo septuagesimo primo, die XXIII mense Maio.

Incipiunt Statuta et Decreta inclitae patriae Vallesii nouiter sedulo recognita, multis in locis aucta et in subsequentem ordinem redacta.

Citatio cum sit litis exordium ab ea initiandum censuimus.

Caput I.

De citatione.¹⁾

(§ 1.) Actor volens reum iudicialiter conuenire poterit hoc facere coram Reuerendissimo Domino, eius locumtenente et officiali seu iudice loci ordinario.

(§ 2.) Citatio et in ius vocatio fiat per propinquiorem familiarem curiae iudicis, coram quo euocatur reus, et si secus fiat, reus ad vltiorem et ampliorem solutionem mercedis, quam propinquiori familiari competebat, non tenetur.

(§ 3.) Nulli vero hominum liceat aliquem patriotam ab aqua Raspilia vocata superius residentem coram Domino officiali pro actione quacunque ac pro debitis, causis minoribus et mere ciuilibus (quarum valor et quantitas sex libras Maurisienses non excederet) in ius vocare coram Reuerendissimo Domino Sedunensi Episcopo, eius locumtenente, officiali vel alio quocunque iudice spirituali, sub perditione causae et actionis suae; reseruatis tamen et exclusis causis appellationum, ad quem vel ad quos deuolendarum.

(§ 4.) Pro reliquis vero causis et actionibus maioris momenti, maiorem valorem et quantitatem sex librarum Maurisiensium excedentibus ac superantibus, liceat ac permissum sit vnique patriotae alium tam a Raspilia inferius quam superius commorantem coram praelibato Reuerendissimo Domino Sedunensi Episcopo seu eius locumtenente in ius euocare et actionem suam quamcunque contra talem citatum prosequi vsque ad sententiam inclusiue.

(§ 5.) Residentes item ab aqua Raspiliae inferius ab eadem superius, et vice versa superiores ad inferiores eiusdem aquae habitatores in iudicium Domini Balliui et sui locumtenentis pro actione quacunque euocari et assignari non debent.

(§ 6.) Actor seu instans per familiarem iustitiae seriem et summarium suae petitionis reo vel citato habeat declarare,

¹⁾ Citare und citatio in diesem Cap. übersetzt durch: in Gericht verbieten oder in das Recht laden, besonders aber tagen, Tagung.

si causa fuerit ciuilis et si parte rei vel citati ad id legitime requisitus fuerit.

(§ 7.) In causis vero criminalibus talem declarationem demum coram iudice, coram quo instantia fit, per petitionem libellatam facere poterit, et non tenebitur officarius reo vel citato causam citationis vel petitionis personalis, nisi coram iudice, die assignata declarare.

(§ 8.) Fiant autem citationes ipsae cum debito temporis interuallo, scilicet vt citatus inter diem sibi factae citationis et diem ad quam citatus est compariturus, vltra itineris faciendi distantiam, pro re criminali habeat interuallum trium dierum integrorum; pro re autem ciuili diei vnus; personarum tamen sic citandarum et temporis qualitatibus et locorum distantia consideratis.

(§ 9.) Actor item primo die et hora assignationis in causis arduis et grauioribus porrigat petitionem suam in scriptis bene causatam et declaratam, cui reus termino congruo sibi per iudicem assignato respondere teneatur. In causis vero minoribus poterit petitio verbo facta per iudicem admitti et more hactenus obseruato in memoriali inseri.

(§ 10.) Actor si in quacunque litis parte contumax fuerit, reus in sequenti assignatione petitioni actoris, nec aliis assignationibus ad instantiam actoris sibi factis respondere aut in causa procedere non tenebitur, nisi prius facta solutione expensarum illius contumantiae, quia maior est contumantia actoris quam rei.

(§ 11.) In criminalibus et proprietatum causis, si reus in prima vel secunda assignatione sufficienter non responderit, mediante expensarum submissione duabus illis vicibus duntaxat obtinebit tertium praecisum et peremptorium¹⁾ terminum, in quo si nihil, aut obscure, id est non sufficienter respondeat, petitio actoris habeatur pro negata, et in eodem termino censeatur litis contestatio legitime facta.²⁾

(§ 12.) Si autem reus in supradictis tribus assignationibus et terminis quidquam respondere curauerit, aut alias contumax fuerit, tunc sine aliqua dilatione reiectaque quarta superabundanti assignatione, actori iuxta legitimum titulum suae petitionis fiat adiudicatio.

(§ 13.) In causis vero rerum mobilium reo non plus quam duo termini per iudicem concedantur, et si altero eorundem sufficienter non respondeat, petitio actoris censeatur negata;

1) ein entlich verzwickt Zyl und Tag.

2) das Tägliche für contestiert gehalten werden.

si vero penitus nihil obiiciat et contumax fuerit, admittatur actori decretum eique adiudicabitur petitio.

(§ 14.) Actori petitionem suam probare cupienti iudex terminum vnicum peremptorium praefigat, videlicet pro simplici debito et re mobili quatuor hebdomadarum et pro re criminali vel immobili proprietaria octo hebdomadarum: reseruatō casu quo quis facta diligentia, aliquibus euidentibus obstaculis, de quibus iudici fidem faceret, impeditus, probationes suas facere non potuisset, tunc iudex sibi alium terminum ex abundantia pro re mobili quatuordecim dierum et pro re criminali vel immobili vnus mensis admittat.

(§ 15.) Si vero is qui testes examinari petit breuiori vult termino contentari, ad id per iudicem admittendus erit, nec vltra quam sponte producens testes prorogandus est, et accedente termino dieque actori praefixo debet idem suas attestaciones producere, earumque parti reae (si requirat) copiam dare, super qua pars rea in proxima ordinaria assignatione respondere tenetur, quidquid dicere aut excipere velit contra huiusmodi testes et testium dicta. Cui reo etiam debet terminus praefigi ad reprobandum, talis qualis actori concessus fuit: videlicet in re ciuili aut debiti quatuor hebdomadarum, in causis vero criminalibus et proprietatem concernentibus hebdomadarum octo: sic quod illae sint iuridicae et non in feriis, in hebdomadas iuridicas et non in dies iuridicos numerando.

(§ 16.) Si requiratur petitionem per actorem formatam pro ampliore causae enucleatione in vim et formam articulorum redigere cum debita extensione, id neutiquam denegetur; super quibus articulis, seu petitione actoris (si articuli facti non essent) commissarius testes examinare habeat et non super aliis interrogatoriis in discursu processus non mentionatis.

(§ 17.) Item alteri partium in sumendo examine adiunctum sibi dari commissarium petenti conceditur adiunctus; qui tamen commissarii principalis et adiunctus caueant ne rei meritum excedant. Possunt tamen et debent, iuxta eorum probitatem, testes inuestigare super omnimoda rei contentiosae veritate.

(§ 18.) Omnes item probationes fiant in praesentia iudicis causae vel ordinarii loci, qui iudex pro interesse iustitiae super aliis interrogatoriis examinare testes possit. Liceat etiam iudici aliquem substituere, aut vices suas commissario committere.

(§ 19.) Testibus vero extra patriam existentibus consti-

tuatur a iudice terminus iuxta suam voluntatem et causae ac rei exigentiam. Volens vero extra patriam sumere examen, iuramentum in manibus iudicis praestare debet, se non ob litis dilationem, nec ex fraude doloue id facere, sed ob solam spem probationis suae intentionis.

(§ 20.) Et vt quiuis bonus patriota iure sibi debita assequi valeat, tenetur testis quilibet ad perhibendum veritatis testimonium citatus loco terminoque sibi constitutis comparere et iuxta iudicis decretum testimonium perhibere. Si autem testium aliquis cuiuscunque status vel conditionis inobediens non compareret, tenetur ad omnia banna sibi imposita iudici; parti vero quae probare cupit et commissariis ad solutionem expensarum illius diei quo comparere neglexerit, dempta in his evidenti necessitate, quam tamen idem testis producendus declarare debet iudici vel ministro qui illum citat. Saluo etiam alio quouis legitimo impedimento, quod post citationem qualitercunque interueniret.

(§ 21.) Si vero illi testes poenas sibi impositas negligerent, iuris rigore compellantur ad testimonium perhibendum et soluendas expensas ob eorum rebellionem per partes sustentas; quod si vero commissarii in tardationis causa extiterint quouis modo, poena simili puniantur.

(§ 22.) Habitis itaque et in scripto redactis huiusmodi attestationibus et iudicialiter exhibitis, habitaque vnica dilatione ad excipiendum et dicendum contra testes, eorum dicta ac depositiones, tunc sine vlteriori dilatione per iudicem partibus assignanda dies certa ad sententiam audiendam, nisi pars aduersa reprobationes¹⁾ suas facere intenderet, aut alias evidentes et rationabiles causae emergerent, ob quas ipsa sententia sine vlterioribus dilationibus iudici ferenda non videretur.

Caput II.

De salario testium.

Testes quicunque et pro re qualibet de iure in praesentia iudicis causae vel ordinarii illius loci, ubi testes sunt, examinari debent.

Testis quicunque fuerit vocatus et productus pro iuribus et interesse iustitiae, tam procuratoris phisci quam aliorum subalternorum iudicum, tenetur absque omni pretii contributione testimonium perhibere veritatis, nisi ipse testis veniendo dimidium miliare itineris confecerit; eo autem casu pro qua-

¹⁾ Widerweisung.

litate itineris seruata moderatione sibi sallarium ordinari debet. Testis autem alioquin parte alicuius productus habebit pro iuramento sex cartos, et si vltra quam dimidium miliare itineris fecerit, pro quolibet miliari sex quarti si pedester fuerit, si vero equester duplum sibi soluatur. Similis quoque taxa partibus litigantibus erit.

Caput III.

De sallario familiarium curiarum Reuerendissimi et Balliui.

Curiarum Reuerendissimi Sedunensis Episcopi, Balliui seu vice Balliui familiares pro eorum ordinaria mercede percipiant pro quolibet miliari in plano tres grossos, et in montibus duplum, atque pro quolibet praecepto¹⁾ grossum vnum.

Caput IV.

De his qui post assignationes certas mandata officiariorum impugnare nituntur.

Quicumque intimationem praeceptorum pignorationum decem et trium dierum sibi per familiarem curiae cuiuscunque factam acceptauerit neque contra venerit, aut licet se opposuerit, attamen non comparuerit in iudicio, causam sui grauinis allegando et se defendendo atque mandata illa reuocari faciendo, ei praecluditur via vltterius resistendi aut vltterius contradicendi.

Caput V.

De cautione in exordio litis praestanda.²⁾

Statutum est, quod quicumque patriotarum alterum in ius euocat, teneatur et sit adstrictus praestare cautionem pro expensis in exordio litis, si requiratur, reus vero in comparitione secunda aut saltem in contestatione litis simili modo caueat, si fuerit requisitus.

Caput VI.

De iuramento calumniae.

Wie die Statuten des Cardinals Schiner, Art. 5 bis: vel defendendum quod petitur, dann: et quod nullam dilationem frustratoriam quaeret, vnde versus (wie dort). Hierauf:

¹⁾ von eim jeden Bott.

²⁾ Von Vertröstung des Kostens in Anfang des Täglichs werden.

Et ut iurans quid iuret agnoscat, iudex ad declarandum illi eiusdem iuramenti continentiam est adstrictus. Recusans vero praestare tale iuramentum a iure petendi vel defendendi causam pro qua agitur decidat.

Caput VII.

De iuramenti delatione.¹⁾

In causis inter duos contrahentes superstites peractis deferens alteri iuramentum in iudicio pro quacunque actione, si is cui detulit sibi referat,²⁾ nisi iuret perdit actionem vel causam, pro qua iuramentum deferebatur, et iudici tres libras pro banno exsoluat. Si is cui iuramentum delatum extitit, solemniter iurauerit, rei ob quam iuravit victoriam reportet. Si altera partium attestationibus intentionem suam comprobaturam se offerat, tunc testimonia praeferenda, neque iurandum neque referendum erit. Si reus actorem in causis inter ipsos transactis iudicem rei contentiosae constituat, tunc iudicium in conscientia actoris consistat et remaneat. Si reus pro aliqua actione nomine alicuius defuncti, cuius haeres est, impetatur, poterit actorem compellere ut iuret quod legitimum petendi ius habeat, praeter id quod tale iuramentum referendum veniat, siquidem reus eius rei sit inscius. Hoc etiam adiuncto quod actor iuramento suo, nisi sibi referatur, sibi nihil vindicare potest.

Caput VIII.

De iuramento suppletivo.³⁾

Pro debito rebusque mobilibus pro valido admittitur iuramentum suppletorium, accedente attestatione hominis fide digni; in rebus autem immobilibus causisque honorem concernentibus et post manum mortuam denegatur.

Caput IX.

De dilationibus seu terminis assignationum.

Partibus coram Reuerendissimo Domino, eius Locumtenente, Officiali, Decano, Balliuo et Locumtenente eiusdem litigantibus, si super rebus et bonis immobilibus seu proprietatibus, aut concernentibus honorem personarum moueatur lis et quaestio, praefigatur siue assignetur pro qualibet assignatione terminus quatuordecim dierum; in causis vero concer-

¹⁾ Von Theilung Eids in Gericht.

²⁾ den Eid widergiebt.

³⁾ Von Zuosätzen des Eids.

mentibus bona mobilia hominibus a Raspilia superius habitantibus et ab eadem aqua inferius litigantibus consimilis terminus quatuordecim dierum, aliis vero ab eadem Raspilia inferius residentibus octo dierum statuatur. Reliquis vero in causis quae agitantur coram Desenorum castellanis, maioribus seu aliis quarumcunque iurisdictionum iudicibus, iudices partibus terminum praefigant iuxta ritum curiae suae hactenus obseruari solitum.

Caput X.

De assignationibus et terminis iudicii erga forenses.

Forensis qui intra patriam domicilium non habet, petens iustitiam expeditam sibi ministrari, de triduo in triduum audiatur et assignetur, nisi actio sit causa proprietatis aut rei importantis honorem et poenam corporis, tunc stabit ritibus patriae de quatuordecim in quatuordecim dies. Mercatoribus extraneis qui assidue in patria nostra negotiari solent, licet nullum domicilium proprium habeant, non aliter quam patriotis iustitia fiat.

Caput XI.

De prouisione aduocati.

(§ 1.) Vniuersi et singuli iudices ac officarii tenentur vtrisque partibus, videlicet actrici et reae, prouidere de consiliario et aduocato suae subiecto iurisdictioni, quoties super hoc debite requisiti fuerint, sumptibus tamen moderatis petentis; similique ratione is qui requisitus fuerit teneatur sub banno sexaginta solidorum et inobedientiae, ei cui per iudicem ordinatus extiterit probe et fideliter iuxta capacitatem ac conscientiae suae intelligentiam patrocinium atque consilium praestare sub poena periurii, nisi legitima excusatio interueniat. Hoc addito quod ciuilibus in causis contra suos consanguineos et affines vsque ad secundum consanguinitatis vel affinitatis gradum inclusiue, in criminalibus vero vsque ad quartum gradum inclusiue ad consilium dandum patrociniumue praestandum compelli nemo debeat.

De eodem.

(§ 2.) Iniungitur item omnibus aduocatis sub poena periurii, ut causas eorum clientum sola facti veritate protegant; et si sentiant eorum partem ius non fouere, eosdem commonefaciant, ac postposita lucri cupiditate fideliter frustratorias et cauillosas dilationes euitent.

De eodem.

(§ 3.) Item statutum est, quod huiusmodi aduocati non possint nec debeant facere pactum expressum cum aliquo diuite vel paupere, quod ipsi huiusmodi litigia sua in se assumant seu capiant suis sumptibus litiganda pro aliqua quota causae quam litigant medietatis, tertiae vel quartae partis etc., sub poena periurii et priuationis ipsarum curiarum; et nihilominus pactum ipsum irritum sit et nullum. Hoc statutum facientes ne pauperes et indocti qui iura sua nec sciunt neque contra tales aduocatos defendere possunt, talibus illicitis grauentur pactionibus. Saluo tamen ipsis aduocatis iusto ac aequo salario suo, cum nemo suis sumptibus militare pro altero teneatur, quod recipere aut cum parte pro qua laborauerunt conuenire vel taxae curiae committere valeant.

De eodem.

(§ 4.) Ad euitandas partium altercationes statuitur, si partes contendentes improuisae aduocatis coram iudice compareant, quod iudex parti citius petenti de aduocato, quem sibi dari petit, prouideat.

Caput XII.

De mercede aduocatorum.

Aduocati patrocinant in curiis Reuerendissimi Domini, Officialis, Balliui et Locumtenentis eiusdem contenti sint mercede hactenus dari consueta, in reliquis vero curiis minorum iudicum pro qualibet assignatione percipiant grossum vnum, reseruatis et seclusis assignationibus dierum ferendarum ordinationum ac sententiarum quibus reuoluendi et relegendi sunt processus. Item si aliunde a loco remoto accerserentur, in eum euentum iuxta difficultatem causae, laborum grauitatem et itineris distantiam condigna illis fiat satisfactio.

Caput XIII.

Aduocati sententiis interesse aut parti aduersae consulere non debent.

Non liceat aduocatis iis qui in grauibus causis alteri partium patrocinantur, parti aduersae sui clientis aliquod consilium dare et super partium differentia cognoscere et sententiam ferre.

Caput XIV.

De locumtenente.

Nullus locumtenens cuiuscunque iudicis et officiariorum alium locumtenentem subdelegare queat.

Caput XV.

De poena falsorum testium et subornantium.

Testis falsus et periurus in causa ciuili infamis reputetur et ad bannum sexaginta librarum Maurisiensium atque ad emendam accepti damni passo condemnetur, et si testis is in aere non habeat, mutilatione membri cum quo iuramentum falsum praestitit luat. In causis autem criminalibus poena talionis puniatur. Subornatores talium testium pro causae grauitate et rei qualitate iuris rigore in corpore et bonis mulctentur.

Caput XVI.

De testimonio iudicis.

Wie Art. 14 der Statuta Cardinalis.

Caput XVII.

De testimonio consanguineorum et affinium.

Omnes et singulae personae in testes productae pro re ciuili veritatis testimonium ferre astringantur, nisi sit in re propria, cuius vel particeps vel succedendi spes euidens sit.

In causis vero sanguinis etc. übereinstimmend mit Stat. Card. Art. 15, bis: et statutum.

In causis autem criminum proditionis aut inuasionis Principis vel Patriae iuris communis seruetur dispositio.

Caput XVIII.

De iuuamine iudicum.

(§ 1.) Iudices siue officarii quicumque per totam patriam constituti legitima requisitione et insinuatione facta vnus alteri et econtra in rebus ministrandae iustitiae pro viribus et toto posse ad inuicem patrocinium et iuuamen subministrent; et cum quaeque curia alteri correspondere et suffragare teneatur, literas requisitionales debite in iuris subsidium emanatas executioni mandari curent.

De eodem.

(§ 2.) Hoc statuto ordinatum extitit, quod Reuerendissimus Dominus Episcopus, Balliui, Castellani, Maiores, Iudices, Officarii, Jurati et communitates omnium et singulorum Desensorum praesentes et futuri teneantur vnus alteri et econtra, si et quotiens petitus atque requisitus fuerit, pro iustitia manutenenda et iniquitate repellenda, dare fortitudinem, auxi-

lium, consilium, fauorem et iuuamen, etiam manu armata si opus fuerit, ut opera facti ac rebelles reprimantur, boni in eorum iure protegantur, mali secundum eorum demerita debite puniantur, et hoc vi fidelitatis et iuramentorum patriae debitorum ac praestitorum.

Caput XIX.

De confessis.

Wie Stat. Card. Art. 17.

Caput XX.

De validitate et praescriptione procuratoriorum.¹⁾

Ad obuiandum partium frustatoriis cauillationibus, quibus interdum procuratoria impugnare nituntur, statuitur quod procuratorium manu notarii fide digni aut proprio constituentis chirographo subsignatum pro valido habeatur, cum haec clausula fuerit inserta: omnia et singula agendi, exercendi atque procurandi, quae ipsemet constituens facere et adimplere posset, si personaliter praesens interesset, et causae merita requirunt, licet in eodem procuratorio non omnes clausulae quae interdum in vsu fuerunt, insertae sint.

Debet quoque notarius, si procuratorium sit generale, mentionare generalitatem; si speciale, expresse specificare causam constitutionis. Procuratorium item vltra tres annos roboris firmitatem obtinere non debet, nisi constituens foret absens a patria.

Caput XXI.

De euictione et guarentia bonorum.

(§ 1.) Siehe Stat. Card. Art. 75.

(§ 2.) Si quis alteri rem vel possessionem vendiderit pluribus quam in venditione expressum sit oneribus inuadiatam, si onera illa fuerint redimibilia, emptor aut ad exonerationem onerum aut satisfactionis eorundem venditorem compellere potest. Si autem huiusmodi onera sint perpetua, detur electio emptori scilicet aut pacta fori abdicendi et exposita a venditore rehabendi aut exigendi tantum ab eodem venditore quantum ad respectum iudicis ac eius iuratorum huiusmodi grauamen taxari posset, vel etiam si emptor maluerit, tenetur venditor bona sua innodare emptori de soluendo annualiter eo onere et de eo eundem indemnem seruare.

¹⁾ der Gewaltsbriefe.

Caput XXII.

Terminus conuincendi guarentem.

Pro bonis immobilibus vnusquisque guarentem suum insequatur infra octo hebdomadas iuridicas pro peremptorio termino, diligentiam in quantum potest de die in diem adhibendo; nam nisi de eius diligentia appareat, ministretur actori ad tenorem sui tituli iustitia. Casu vero quo vna guarentia in alias etiam guarentias se protenderet, relinquitur idem terminus et modus consequendi guarentem; sic tamen quod prior defendens et actor supersedeat vsque ad finem terminorum; vbi autem diligentiae defectus de die in diem comperiretur, praeceduntur omnes termini et actori iustitia administratur. Si agatur de causa pupillorum, iudex illis de tutore prouideat, quibus prouisis supradictis consimili terminorum conditioni subiiciuntur.

Caput XXIII.

De tempore euocationis guarentis.

Reus si causam assumat litemque contestetur perdit suum guarentem.

Caput XXIV.

De expensis et taxa.

Pars succumbens condemnatur in expensis partis victricis, quae expensae vero per iudicem aut notarium commissionem ab eo habentem secundum contumantias et merita causae determinandae sunt. Taxa ea fiat a die latae sententiae infra sex hebdomadas inde proxime sequentes, nisi fuerit appellatio interiecta, quo in casu tempus non currit taxam petenti, donec causa appellationis aut deserta vel determinata fuerit. In ipsa vero taxa facienda citetur pars succumbens. Victor autem medio eius iuramento ad declarandum an in singulis apparitionibus illa sola de causa aut pro quota parte in iudicio comparuerit, compellendus erit. Taxa facta et parti intimata grauato triduum pro reuisione facienda suis propriis expensis concedatur; quae expensae inde in alio triduo soluendae sunt, omni contradictione semota mandatisque omnibus decursis. Et si ipsae expensae sub praefixo tempore taxatae non fuerint, decedit pars victrix ab actione sua illas abinceps petendi.

Caput XXV.**De fide instrumentorum.**

Item statutum est, prout et ius commune statuit, quod si quis aliquem conueniat iudicialiter et coram iudice suam fecerit petitionem, atque pro verificatione suae petitionis producat instrumentum, quod eo casu pars aduersa contra instrumentum non audiatur, nec exceptiones admittantur in aduersum nisi in tribus casibus: primus si allegat instrumentum esse falsum; secundus si allegat solutionem vel satisfactionem; tertius si allegat pactiones vel conuentiones post factas contrarias et tenorem instrumenti elidentes. Item etiam allegare posset alias exceptiones, in quibus veniret audiendus; primo si allegat deceptionem vltra tertium iusti pretii, rescinderetur contractus; item si contractus vergeret in detrimentum salutis aeternae et damnationem animae etc., vel similes exceptiones totum contractum elidentes, admitteretur pars aduersa in exceptionibus suis et non alias, nec alio modo, quas infra tres terminos, qui omnes dicuntur peremptorii, excipiens probare tenetur, nec aliae dilationes dantur contra claras informationes ac instrumenta autentica.

Caput XXVI.**De contradictione instrumentorum.**

Wie Stat. Card. Art. 25.

Caput XXVII.**De processibus.**

Wie Stat. Card. Art. 22.

Caput XXVIII.**De ordine ducendi processus et proclamata.¹⁾**

(§ 1.) Wie Stat. Card. Art. 23 § 1, mit dem Zusatz hinter: ex primo decreto:

Quo obtento instans extemplo aut saltem infra sex hebdomadas a die latae sententiae primi decreti in executionem eiusdem possessionem corporalem et realem accipere debeat (si prae niuibus fieri possit, quibus si impeditus fuerit, interim sibi nihil praeiudicet), vt pristinus possessor possessionis proclamatae huiusmodi processus et decretum obtentum eo citius sentiat ac percipiat.

¹⁾ Von Ordnung und Form die Verbott der Bewerzten zu führen.

(§ 2.) Post haec decurso integro anno et die, qui dies pro sex hebdomadis computatur et intelligitur, inclusiue a die sententiae primi decreti computando, infra alias sex hebdomadas ab inde immediate sequentes vno die dominico quo voluerit post decursum anni et diei in eadem ecclesia vnica publica intimatione et peremptoria assignatione ponenda, scilicet ad dies quatuordecim (ni obstent feriae); si vero eadem dominica in feriis fuerit et feriae adhuc vltra quatuordecim dies durent, fiat assignatio ad primam diem iuridicam. Et si in processibus hic ordo obseruatus non fuerit, inefficaces inualidique sunt existimandi.

(§ 3.) Quibus autem omnibus ita seruatis, ex secundo decreto etc. wie in Stat. Card. Art. 23 § 2 mit Adrians Zusatz, bis zum Schluss (praeiudicare debent). Darauf folgt noch: si vero infra cursum anni et diei pristinus possessor se opponeret et postmodum iustitia mediante redintegraretur, instans ad emendam fructuum perceptorum durante tempore, quos vigore eiusdem decreti super dictis bonis percepisset, non tenetur.

Caput XXIX.

De contradictione seu potius interdicto.

Siehe Stat. Card. Art. 24.

Caput XXX.

De latis in contumantiam partis reuocandis sententiis.

Siehe Stat. Card. Art. 26.

Caput XXXI.

De personis quibus contumantiae non praeiudicant.

Siehe Stat. Card. Art. 2.

Caput XXXII.

De feriis.

Siehe Stat. Card. Art. 3.

Caput XXXIII.

De appellationibus.

(§ 1.) Salubri prouisum est remedio, vt grauatus alicuius inferioris iudicis sententia contra eum lata per appellationis remedium ad superiorem possit recurrere iudicem. Igitur hoc statuto licitum ac permissum sit cuilibet et pro quacunque

causa et re tam ciuili quam criminali, a cuiuscunque iudicis inferioris lata sententia diffinitiuā vel interlocutoria, dummodo talis interlocutoria vim diffinitiuā sapiat, ac alio quocunque licito grauamine ad tribunal ac audientiam Reuerendissimi Domini nostri Sedunensis Episcopi vel etiam ad tribunal Balliui vel sui locumtenentis pro tempore existentis appellare et prouocare, talisque appellatio interiici ac fieri possit coram alterutro praefatorum iudicum ad arbitrium et voluntatem appellantis: hac declaratione addita, quod a sententiis latis tam per praelibatum Reuerendissimum Dominum nostrum Sedunensem Episcopum, quam etiam per Ballium appellationes immediate ad generale consilium ordinarium patriae deuoluantur et deuolui debeant ipso iure; sic vt alteruter praefatorum Reuerendissimus Dominus aut Balliuus tanquam caput et iudex pro reuisione sententiae fienda et extrema sententia ferenda in generali ordinario consilio cum Dominis patriotis praesit et intersit, sub hac vltiori adiecta declaratione, quod in causis appellationum tam a sententiis per ipsum Reuerendissimum Dominum nostrum Sedunensem Episcopum quam Ballium pro tempore existentem latis ipse Reuerendissimus sit iudex et auditor vsque ad conclusionem sententiae diffinitiuā vt praefertur in generali patriae consilio ordinario ferendae, casu quo pars appellans contra partem appellatam per grauaminum productionem suam appellationem prosecui voluerit. A sententia vero Principis ad ordinarium generale consilium appellare debet. Potest autem appellans nihilominus causam suorum grauaminum agitare in tribunali Reuerendissimi vsque ad appellationem sententiae inclusiue. Lata autem sententia per patriotas ex quolibet deseno duobus existentibus, inconcusse obseruetur et debitae executioni demandetur, omni exceptione remota.

(§ 2.) Si a sententia alicuius iudicis super prima instantia ad audientiam Domini Principis et patriotarum in eorum generali consilio congregatorum immediate appellare contingat, appellans nihilominus causas suorum grauaminum in tribunali praelibati Principis allegare et vsque ad ius dicendum deducere poterit, nisi solummodo super prius in praecedenti instantia productis et non aliis de nouo deducendis et allegandis petit reuisionem fieri, quo casu nullus ad productionem grauaminum (nisi sponte velit) coercendus sit, dummodo ipsa appellatio modo inferius statuendo legitime interiecta sit.

(§ 3.) Pars appellans in grauaminibus suis vltra prius in causa allegata addere nouas allegationes aut noua iura

producere non debet, nisi prius in expensis litis et processus se submittat et soluat easdem, quo facto admittitur in fortificationem sui iuris ad allegationes nouas.

(§ 4.) Si per iudices desenorum et inferiores latum fuerit decretum,¹⁾ et altera partium non acquieuerit, illud pro sententia minime habeatur; verum si pars grauata requirat, poterit iudex conuocare iuratos loci ac eorum interueniente consilio super differentia diffinitive cognoscere, quae cognitio demum pro sententia reputetur, a qua appellari possit, vt supra declaratum est. In his vero decretis et reuisione eorundem seruentur vsus et consuetudines locorum.

Caput XXXIV.

Ordo introducendae appellationis.

(§ 1.) Den Anfang s. Stat. Card. Art. 28 bis: et procedat. Dann geht es hier weiter: Vbi autem pars appellans infra quadraginta dies ad prosequendam appellationem (vt praeferatur) praefixos appellationem prosecuta fuisset et nihil noui neque alia grauamina producere vellet, ac nihil superesset quam vt super prius deductis in praecedenti instantia per iudicem vel patriotas ad quos appellatum, ipsa sententia ferretur, expectandum erit ad diem ipsis per iudicem indicendum, vel si coram patriotis appellatum, donec proxima generalis ordinaria congregatio fiat, hac ratione appellatio manebit in suo robore sine termini decursu.

De eodem.

(§ 2.) Ab interlocutoriis, nisi sapiant vim diffinitivae sententiae,²⁾ appellari minime conceditur. Succumbens in interlocutoria quae vim diffinitivae non sapit,³⁾ expensas prosecutionis⁴⁾ eiusdem victori illico infra viginti quatuor horas post taxam factam, antequam ad vltiora procedatur, exsoluat. Expensae vero interlocutoriarum quae sapiunt vim diffinitivae ad finem litis reseruentur.

De eodem.

(§ 3.) Item vbi et coram quo iudice causa incepta et legitime contestata fuerit, ibi etiam finiri et terminari debeat

¹⁾ ein Banckordnung wie man nempt gefeldt würdt.

²⁾ Von Urtheilen in Asten, es sei dan Sach dass sie die Hauptsach hinnehme.

³⁾ Urtheil in Aesten, welches den Haupthandel nit hinwegzücht.

⁴⁾ den Kosten des Asts.

vsque ad latam diffinitiuam sententiam inclusiue, nisi in casu subscripto: si aliqua debilis persona ob potentiam suae partis aduersae tuto et secure causam suam sequi non posset, et iudex de securitate sibi non prouideret, vel si in illis partibus auxilium, consilium, patrociniū atque aduocatum pro iure suo conseruando non inueniret. Si de praemissorum altero fidem faciat, poterit iste debilis libere et sine poena quacunque ad tribunal iudicis superioris, vbi sibi de his prouideatur, recurrere, alias non, nec alio modo.

Caput XXXV.

Tutoribus non venit appellandum.

Tutoribus, qui per requisitionem aut amicorum electionem sententialiter per decretum iudicis instituti et confirmati fuerint, a tali sententia appellare quouis modo non conceditur.

Caput XXXVI.

De poena negantis iudicialiter debitum clarum et de poena repetentis debitum sibi prius solutum.

Si contingat aliquem iudicialiter vel coram iudice alteri negare debitum clarum et legitimum quod ipsemet contraxit, nec iustam ignorantiae causam habeat, aut repetere iudicialiter debitum quod iam antea sibi fuit solutum, de altero eorundem conuictus bannum trium librarum, vnam medietatem iudici, alteram parti offensae persoluat.

Caput XXXVII.

De quaerelis et grusis¹⁾ non assumendis vel vendendis.

Prohibetur praesenti edicto ne quis vendat, emat aut in se assumat aliquas actiones, grusas, quaerelas et quaerimonias contra personam aliquam, nisi tales actiones forent per sententiam diffinitiuam discussae, vel pars contra quam assumerentur consentiret. Causas vero odiosas nullo modo alicui liceat vendere, emere vel in se assumere sub poena perditionis causae, iuris, proprietatis, actionis et litis pendentiae pro qua sunt quaerelae.²⁾

¹⁾ Grusen noch unerkentt Anspruch.

²⁾ bei Verliehrung der Sach und der rechten Eigenschaften und Rechtshandels darumb man tägliget.

Caput XXXVIII.

De finis.¹⁾

Nullus ad finam suscipiendam erga quemcunque compelli debet. Is autem qui sponte suscipit finam, debet summam sibi finatam infra anni et diei curriculum post lapsum terminum debiti recuperare aut defectum finatori intimare; id si neglexerit, alter qui finam dedit ad vltiorem manutentionem eiusdem debiti minime tenetur. Si quis finam suscepit erga debitorem absentem, debitor is impetitus pro solutione finatori aliam finam in solutum tradere potest, et sic consequenter vsque ad tertium debitorem, summam tamen finatam modo praeordinato manutenendo.

Caput XXXIX.

De fideiussoribus.

(§ 1.) Fideiussor proprio obligandi modo sese percutit et astringit: principalis solutor prius conueniendus est quam fideiussor, et quod minus de debito in principali comperit in toto vel in parte consequitur ex ipso fideiussore. Si autem quis se constituat fideiussorem et principalem solutorem, creditor indifferenter poterit sequi vel fideiussorem vel principalem, quem maluerit. Creditor si inscio fideiussore post cautionem praestitam cum principali debitore pacta noua inierit, fideiussor liberatur.

(§ 2.) Nemini liceat pro mutuo pecuniarum vel pro mercibus emendis pacto vel conuentioni taliter se subiicere, vel in simili casu pro alio fideiubere, ut tam principalis quam fideiussor personalem faciant permanentiam²⁾ in loco assignato soli vel associati tot sociis, equis vel famulis donec persoluat

¹⁾ Von Stossbriefen. Es soll keiner auf jemandts ein Stossbrief oder gestossne Schuld zu nemen gezwungen werden. Welcher aber freyen Willens ein Stossbrief annimpt, soll die gestossne Summen inwendig Jahr und Tag, nachdem die Schuld verfahlen, inziehen oder aber den Abgang dem der ihm die Summen angericht, kund thun, und wan er das nit thuot, so ist der Theyl, so die Summen verstossen, daforthin Wöhrschaft zu thun nit schuldig. Ob auch einer ein gestossen Ding auf ein abwesenden Schuldner annimpt, so dan der Schuldner vom Annemer des Stossbriefs umb Bezahlung angelangt, mag er ihme ein andren Stossbrief an Bezahlus geben, und das nach einandren bis auf den dritten Schuldner, doch allweg mit Erhaltung und nach Vermög des Stossbriefs oder Summen in Gestalt wie oben verordnet ist.

²⁾ in die Leistung kommen.

debitum, sub poena viginti librarum pro qualibet vice, qua se taliter submitteret, persolueudarum.

(§ 3.) Nemini etiam admissum sit aliquas summarum quantitates sub annuali censu extra patriam mutuo accipere,¹⁾ neque pro tali creditore fideiubere; et si secus fiat, huiusmodi fideiussori erga principalem debitorem nulla iustitia ministretur.

Caput XL.

De sequestratione.²⁾

Nullus patriotarum potest seu debet alterum habentem bona propria vel domicilium seu palos sepi in patria arrestare et sequestrare, verum actor tenetur sequi forum rei aut eum conuenire coram iudice suo superiori, in curiis aut Reuerendissimi Sedunensis Episcopi aut Balliui. Quando autem nulla debitoris bona apparerent vel comperiri possent, vel creditor (sine merito delicti vel criminis per eum commissi) ad locum debitoris tutum accessum non haberet, eo casu creditor bona debitoris et ipsum etiam debitorem, si de fuga suspectus fuerit, vbicunque repertum personaliter arrestare et sequestrare valeat; sic tamen quod creditor in manus iudicis eius loci de refundendis damnis et expensis in omni casu indebitae arrestationis idonee caueat. Permittitur tamen, vt quilibet patriota Vallesii extraneorum et forensium res et bona iustitia mediante sequestrare possit, quo facilius eis pro actione et debitis suis satisfiat: saluis tamen in hoc foederibus ac capitulis, quae patriotae vel singulares communitates patriae cum certis vicinis habent, quae salua sint et obseruentur non alia lege quam nobis ab illis obseruari solent.

Caput XLI.

De spoliatione possessionis et redintegratione.

(§ 1.) Siehe Stat. Card. Art. 12.

De eodem.

(§ 2.) Si de capienda possessione alicuius possessionis vel rei haereditariae siue per mortem alicuius personae siue per donationem per eam factam lis et quaestio moueatur, in primis veri haeredes defuncti in possessionem sunt ponendi et inter eosdem haeredes paterni maternis in possessione praeferendi sunt.

Si vero tertius vel plures alii superueniant praetendentes super eadem haereditate vel certis bonis ius habere, iudex

¹⁾ eine Summe Gelds auswendig Landts auf jährlichen Zins aufbrechen.

²⁾ Von der Verschlungung.

(si fuerit requisitus), accepta ab omnibus illis instantibus idonea cautione de iuri stando et restituendo, omnes aequaliter in possessionem rei contentiosae ponat, ipsasque partes ad diem certum assignare habeat, quo summarie singuli eorum iura, quibus se iuuare praetendant, producant, quibus visis, ceteris amotis, potius ius habentem instituat, qui aliis, si quid petere velint, respondere debeat.

Caput XLII.

De clamis et cautione praestanda.

(§ 1.) Si clama in manibus alicuius iudicis vel officarii cuiuscunque deposita fuerit, is recepta clama partes de iuri stando pro poena et expensis legitime fiendis cauere faciat. Et si quis idoneam cautionem praestare non valeret, facta prius debita diligentia de cautione sufficienti inuenienda, cauere poterit per depositum pecuniae quantum par erit, aut per corpus et bona sua, de quibus bonis parti aduersae sub annotatione inuentarii pignori constituet vsque ad valorem interesse dictae clamae. Et dum vna partium sic cauerit, illius aduersarius non ad aliam praeter consimilem cautionem compellendus sit, vt sit inter partes aequalitas. Debent autem partes infra triduum cauere, actore vero legitime non cauente, reus ad aliquam cautionem praestandam non astringatur.

De eodem.

(§ 2.) Item statutum est, quod si aliquis fecerit clamam in manibus iudicis vel nuntii curiae aut iurati contra aliquem eo quod arbores suas absciderit aut aliud damnum sibi fecerit, quo probato pars defendens fuisset vel esset Domino vel iudici commissa in simplici banno, et si partes antequam assignatae fuerint coram iudice, concordent, ille qui clamam fecit, si soluat clamam iudici eo quod clamauerit iniuste, dummodo in fraudem iuris Domini vel iudicis non fiat, sciendum quod iudex vltorius, soluta sibi clama, si bannum sibi debeatur vel non, inquirere non habet.

De eodem.

(§ 3.) Iudices in quorum manibus clamae factae fuerint pro banno et eorum iuribus conueniant partes, vt causam clamae inuicem purgare habeant tempore eorum officii aut infra sex hebdomadas iuridicas post sui officii expirationem immediate sequentes. Quod si facere neglexerint, decidunt a iure exigendi poenas vel banna. Sufficit autem si ad purificationem clamae alteram partium (vt puta denuntiantem vel querulantem, vel eius fideiussorem) prosecutus fuerit, nec tene-

tur coniunctim ambas partes prosequi. Id autem si infra praedictas sex hebdomadas iuridicas post eorum officii expirationem omiserint, tam clamans, clamatus, quam fideiussores eorundem liberi sint ab impetitione vel solutione poenae ipsius clamae; pariter et partes decidunt a iure prosequendi clamam.

Caput XLIII.

De clamis iniuriosis et criminalibus.

Siehe Stat. Card. Art. 83 § 4.

Caput XLIV.

De accusationibus.

(§ 1.) Siehe Stat. Card. Art. 82.

De eodem.

(§ 2.) Quilibet admittitur ad clamam iniuriosam et criminalem deponendam contra alium, dummodo se inscribat et submittat ad poenam talionis, hoc est, quod si accusatum legitime non conuicerit, cadat in poenam eandem quae querelato seu conuiciato iure imponenda fuisset, si de accusato crimine conuictus fuisset. Sed si talis accusator se ad eandem poenam talionis submittere nolit, propter infamiam accusato irrogatam ad emendam et reparationem honoris accusati et ad dementiendum se publice in ecclesia parrochiali, vbi moratur accusatus, in populi praesentia vel alibi ad cognitionem iudicis teneatur et astringatur, vna cum banno et omnibus expensis iudicis et partis propterea incursis.

Si vero idem accusator pertinaciter se ad eandem poenam talionis submittendo alterum de accusato crimine non conuicerit, in eum euentum eadem poena talionis iuxta causae qualitatem et accusationis ac diffamationis quantitatem puniatur. Hoc addito quod si clamans non habeat in bonis vel honore, vnde talis poena sumi queat, luat eandem in corpore; si delictum clamae corporis vel vitae mereatur poenam, eandem incurrat.

Caput XLV.

De detractoribus et poena eorundem.

Accidente casu quo quis iracundia, vinolentia aut alia quavis impudicitia et temeritate motus honori et bonae famae alicuius praesentis vel absentis personae detraxerit, et is cui detraxit eum coram iudice trahit in causam vel clamam deponit, tunc is qui detraxit ante litis debitam contestationem sine honoris sui detrimento verba prolata reuocare potest et valet, si dicat se alterum cui detraxit tenere pro probato et

legali homine; solutis tamen expensis eapropter iuridice incursis et clama seu banno iudicis. Si secundaria vice talem detractorem aliqua verba iniuriosa et criminosa, secus rei veritatem, contra eum cui prius detraxit vel aliam personam promulgare contingat, facta instantia seu clama per eum cui detraxit ad reuocationem et retractationem talis criminalis diffamationis vna cum banno sexaginta librarum Maurisiensium et obulo aureo condemnetur. Si tertio talis detractans ad vomitum et pristinam insaniam redierit, si detractatus petat, in eisdem locis vel coram eis, coram quibus verba diffamatoria protulit, aut in iudicio pleno, vel alibi prout secundum demeriti exigentiam expedire videbitur, palam et publice retractet, et facta tali retractatione, lingua eius clauo ferreo perforetur et transfigatur, vt cedat aliis in exemplum.

Caput XLVI.

De bannis iudicum soluendis.

Banna iudicibus quibuscunque tam iudicialiter adiudicata quam spontanea delinquentium submissione solui promissa absque omni contradictione et dilatione omnibusque mandatis decursis ad gratiam iudicum persoluenda sunt.

Caput XLVII.

Quando iudex ex clamis minoribus non percipit bannum.

Wie Stat. Card. Art. 103.

Caput XLVIII.

De pignoribus capiendis et expediendis.¹⁾

(I. § 1.) Creditor lapsio solutionis crediti termino poterit per iustitiae familiarem debitori intimare et praecipere, quatenus infra decem dies iuridicos immediate a die intimationis sequentes soluat et expediat debitum. Elapsis illis decem diebus iuridicis solutione non facta, per familiarem illius curiae et iudicis cuius auctoritate antecedens praeceptum factum extitit, intimare faciet eidem debitori, vt infra alios tres dies iuridicos a data illius secundae intimationis sequentes praedicto suo creditori satisfaciat; post quos dies, si debitor se praeeptis ac monitis praedictis non opposuerit, et licet opponat tamen legitimam causam in contrarium quare eadem praeepta effectum sortiri non debeant, non allegauerit in iudicio ipsaque praeepta reuocari obtinuerit, creditor per iustitiae familiarem debitori faciat diem certum intimari, qua se domi inueniri permittat pro exhibendis pignoribus iustitiaque mini-

¹⁾ Von Pfändern zu empfangen und auszuschatzen.

stranda. Qua die certa iudex vel eius familiaris a creditore requisitus debitorem compellat ad iuramentaliter manifestandum primo pecunias auri et argenti (saluis sibi debitori decem solidis Mauris.), reseruatique illis decem solidis quod superest creditori in solutum tradatur.

(§ 2.) Si pecuniae (vltra reseruatas) pro satisfactione crediti non sufficiant, eiusdem praestiti iuramenti vigore compellendus est ad reuelationem, exhibitionem ac demonstrationem aliorum bonorum suorum mobilium, et semper in primis liberiorum et expeditiorum, veluti auri, argenti, metalli et aliorum expeditiorum bonorum ac rerum mobilium; de quibus, praesertim illis quae quantitati debiti maxime conueniant, primitus creditori pro eius credito debet iustitia ministrari, tam pro debito capitali quam tertio de pluri et expensis desuper legitime incurtis ad taxam iuratoriam discretorum et proborum virorum per officiarium vel familiarem iustitiae ad hoc conuocandorum.

(§ 3.) Qua taxa sic facta debent ipsa pignora leuata adhuc stare penes debitorem per tres alios dies immediate sequentes, infra quos tres dies si creditori exsoluat totum debitum capitale vna cum omnibus legitimis expensis et damnis familiaris curiae et creditoris, de quibus creditor legitime fidem faceret, liberat ac redimit eadem pignora vt supra leuata. Si vero infra iam dictum terminum trium dierum a data taxae factae citra non redimeret, tunc eadem pignora leuata pro summa capitali, tertio de pluri et expensis de iure factis per familiarem creditori legitime expediantur et deliberentur sine aliqua contradictione; quodsi pignora huiusmodi capitalis, tertii de pluri et expensarum factarum summam excederent siue plus valerent, residuum debitori per creditorem in promptis pecuniis illico tradatur.

(§ 4.) In defectu autem bonorum mobilium exhibeat et reuelet debitor vigore eius iuramenti meliora et liberiora eius bona immobilia creditori, de quibus ad electionem eius (dummodo pro solutione summae admodum congruant) pro capitali, tertio de pluri et expensis sibi iustitiam facere valeat ad taxam iuratoriam proborum virorum; omni modo, norma ac forma prout superius de mobilibus declaratum extitit; hac saltem apposita extensione, scilicet quod facta taxa bonorum immobilium leuatorum ipsa bona leuata, taxata et pignorata eodem contextu per curiae ministrum creditori deliberentur et expediantur. Nihilominus stare debent eadem bona ab eodem die expeditionis factae per sex hebdomadas proxime sequentes, antequam tertium de pluri desuper incurrat, quae

debitor durantibus hisce sex septimanis pro summa capitali et omnibus expensis causa retardatae solutionis incursis et legitimis redimere possit. Si vero per debitorem iam dicta redemptio infra sex septimanas vt praefertur praefixas facta non fuerit, tunc demum tertium de pluri incurrit. Relinquitur tamen eidem debitori plenaria facultas eadem bona immobilia pro sorte capitali, tertio de pluri et expensis a creditore vel suis redimendi et rehabendi infra annum et diem a data factae expeditionis numerando, fructibus¹⁾ tamen interim per creditorem vel suos super bonis deliberatis perceptis in sorte minime defalcandis. Expirato vero anno et die praedictis et redemptione non facta proprietas et omne ius rei expeditae et deliberatae via iuris creditori deuoluatur et remaneat. Saluis in praemissis cuiuslibet deseni vsibus et consuetudinibus, nec non pactis et conuentionibus partium, quae alteram ab observatione huius statuti liberarent, quae (nisi penitus illicita) seruari debent.

De eodem.

(II.) Pro pecuniis mutuo expositis absque spe alicuius census, item pro mercede et salario laborum²⁾ creditor potest statim postquam solutionis terminus aduenerit debitori per familiarem curiae intimare terminum trium dierum, infra quos debitor suo creditori satisfacere debeat, elapsisque illis tribus diebus solutione non facta, significabit illi diem certum, quo pignora sibi taxari faciet per modum superius declaratum.

De eodem.

(III.) Caeterum tam pro subleuamine necessitatis pauperum colonorum,³⁾ sustentatione artificum,⁴⁾ quam pro defensione patriae statutum est, vbi pauper foret familia,⁵⁾ vnicam habens vaccam aliquotue capras ad sui victus necessitatem, alius item qui haberet aratra, animalia et instrumenta quibus colitur terra, artifices et opifices habentes eorum artificiorum instrumenta, quorum ministerio se et eorum liberos alimentant, etiam arma iuxta qualitatem personae propriae defensionis necessaria, licet sint mobilia, tamen ob causas praedictas nomine pignorum non sunt deliberanda alicui, interim quod aliqua alia bona debitoris mobilia vel immobilia reperiantur.

1) Raub und Früchte.

2) item umb Litlohn.

4) Handwerksklüthen.

3) der armen Bütlüthen.

5) Hausvolk.

Caput XLIX.

De rebus quibus in expediendis pignoribus tertium de pluri non incurrit.

Si contingat aurum, vasa argentea et stagnea, sal, frumentum et secale, dummodo sit puri, receptibilis, meri ac sicci grani, ferrum recens non fabricatum et chalybem per pignorum leuationem et taxam exhibere, illis et alteri eorundem aliqua tertia pars de pluri incurrere non debet.

Caput L.

De ludo.

Wie Stat. Card. Art. 79.

Caput LI.

De vadiis seu firmantiis.

Wie Stat. Card. Art. 80.

Caput LII.

De locatione.

Wie Stat. Card. Art. 73.

Caput LIII.

De acquirendo rerum dominio.

Wie Stat. Card. Art. 67.

Caput LIV.

De apprehendenda possessione.

Wie Stat. Card. Art. 66.

Caput LV.

De prouisione simplicium personarum.

Quoniam plerumque sunt debiles et adeo simplices personae, quae neque deditioem alicui offerre, neque iudicis auxilium implorare sciant, quae etiamsi competenter in bonis habeant, nihilominus tamen per eorum amicos deseruntur et exponuntur mendicitati, interim vero amici bonis gaudent, eo casu iniungitur iudicibus locorum, vbi talia accidunt, quod ex officio eorum similibus defectuosis personis de tutore idoneo ad eorum discretionem tam in numero amicorum vel aliter prouideant, qui tutor talem simplicem a mendicitate et vagabunditate reuocet atque de suis bonis victus et amictus necessaria administret.

Caput LVI.**De tutelis.**

Pupillis, liberis et orphanis prouideatur de vno tutore, scilicet masculis vsque ad aetatem quatuordecim annorum et femellis vsque ad aetatem duodecim annorum, et finito dicto termino loco tutelae datur curator siue gubernator eorum bonis vsque ad aetatem viginti quinque annorum, qui tutor seu curator praestabit iuramentum solitum videlicet de promouendo honorem et commodum, de vitando damna pupilli ac faciendo inuentarium rerum mobilium et immobilium, si expedire videbitur. Dicti autem pueri vel femellae infra eosdem viginti quinque annos completos absque tutoris vel curatoris autoritate ac licentia nihil possunt distrahere in ipsorum praeiudicium de bonis eorum quibuscunque mobilibus et immobilibus nisi pro eorum euidenti necessitate, et si quae interea absque tutoris vel curatoris autoritate in sui ipsius graue praeiudicium vel damnum egerint, emendetur per tutorem vel curatorem. Tutor item seu curator quicumque fuerit non debeat nec audeat bona suorum pupillorum vendere seu alias quouis modo alienare sine euidenti necessitate aut maiori commodo pupillorum, et absque consilio et consensu duorum reconsiliariorum, sub poena nullitatis et inualiditatis contractus. Quilibet tutor antequam se bonis pupillorum ingerat, prouisus sit litteris tutelae debite sigillatis et manu notarii subsignatis.

Caput LVII.**De tutoribus ad iudicia dandis.**

Siehe Stat. Card. Art. 30 § 1.

Caput LVIII.**De personis quibus tutores denegantur.**

Ad delendum abusum tutelae immersum statutum est, quod nullus abinceps teneatur et astringi debeat ad suscipiendam tutelam alicuius viri sagacis, habilis se et alios tuteliberos regendi idonei, discreti ac capacis, nisi euidentis occasio accideret, vt puta si per accidens ipsemet in iudicio comparere non posset vel auderet, aut in bellum vel alio extra patriam proficisci intenderet. Item si in aliqua lite adeo implicitus vel etiam in contractu ultra tertium iusti pretii circumuentus atque deceptus foret, vt sine tutoris adminiculo et ministerio se enodare non posset.

Caput LIX.

Personae ecclesiasticae sine euidenti necessitate in tutores non constituendae.

Presbyteris et spiritualibus personis non liceat aliqua procuratoria pro actione temporali quacunquē assumere. Tutelas item subire, nisi debito propinquae consanguinitatis et euidenti necessitate coacti, non subeant. Ecclesiastica persona tutoris vel curatoris nomine se de re aliena ingerens subiaceat velut secularis eisdem conditionibus, quibus res vel persona pro quibus se ingerit propria natura subiiciuntur.

Caput LX.

Quidam contractus tuteliberorum¹⁾ non reuocandi.

Quicumque excedens aetatem viginti quinque annorum ad suam petitionem de tutore prouidetur. Tenetur eius tutor post assumptam tutelam proxima sequenti dominica publice in parrochiali ecclesia sui eius tute filii²⁾ tempore solito suam tutelam intimare facere, inhibendo omnibus et singulis personis, ne cum eodem tute filio aliquo modo contrahant, sub annulatione contractus; quod si non fecerit, nullum inde contractum eius tute filii reuocare poterit.

Caput LXI.

Quis onus tutelae subire astringatur.

Siehe Stat. Card. Art. 33 § 1.

Caput LXII.

De tutoribus emptitiis.

Vbi inter consanguineos vel affines vtriusque descendētia³⁾ nullus tutor inueniretur tam ex defectu propinquitatis quam incapacitatis personarum, vel etiamsi sufficientes adessent, cum illis et contra illos esset faciēda diuisio vel inēunda contentio, eo tunc stante casu persona pupillaris aliquem non affinem vel consanguineum sed extraneum exposcat, quem iudex desuper requisitus mediantibus decem libris in promptu soluendis et cautione idonea praestanda pro laboribus et expensis onus tutelae subire cogat. Sic tamen quod idem pupillus excedens aetatem quatuordecim annorum primitus per

¹⁾ der Vogtkinden.

²⁾ seines Vogtsohns.

³⁾ weder im Vatter- noch Mutterstamm.

suum iuramentum affirmet quod in sua parentela, consanguinitate et affinitate nullum pro subeundo huiusmodi onere habilem et idoneum habeat, quo facto idem tutor deinde amplius se excusare non valeat, et qui tutor a regimine eiusdem tutelae liberandus non erit, licet annus et dies interim praeterierint, donec determinauerit et ad debitum finem perduxerit causam ob quam in tutorem emptus atque deputatus fuit.

Caput LXIII.

De personis quae in assumendis tutelis excusantur.

Dominus Ballius patriae, suus Locumtenens, Gubernatores a Morgia Contegii inferius nomine patriotarum constituti, Castellani, Maiores et generaliter omnium septem Dese-norum iudices in exercitio eorum officii existentes a tutelis assumendis, et ante electionem susceptis exercendis et finiendis exempti et immunes esse debent, nisi sponte amoris vel pietatis affectu in iis perseuerare velint.

Caput LXIV.

De numero tutelarum.

Nullus vero in vno anno plures quam tres tutelas subire et assumere (nisi foret pro fratribus, sororibus et eorundem liberis) compelli debet.

Caput LXV.

Non licet tutori desistere a tutela ante finitum tempus vnus anni.

Tutor seu curator tutelae vel curae renuntiare praeter pupilli et amicorum suorum voluntatem ac consensum, ante expirationem anni et diei et finitam causam ob quam in tutorem institutus fuit, minime potest. Cupiens vero post finitum dictum tempus se exonerare ab eadem tutela seu cura, praesentabit pupillo vel proximioribus suis amicis computum, quem si recipere recusauerint, poterit tribus diebus dominicis super coemeterio vel in ecclesia parochiali pupilli seu alias solito loco amicos et affines assignare ad diem et locum certum eius computum audituros ac recepturos, quibus de perceptis, expositis et administratis legalem et legitimum computum reddat; facta tunc per amicos quittantia tanquam sufficiens viribus subsistat, nisi lucidissime probaretur fraus tutoris et conuinceretur quod iniustum fecisset computum, eo casu enim non releuaret eum computus neque quittatio facta.

Si autem amici pupilli modo assignato non comparerent, simili modo iudici computum reddet et quittantiam obtinebit. Hoc addito quod tutor quicumque licet consanguineus vel affinis propter certam singularem causam electus et institutus a tutela recedere non possit, donec causam illam euacuauerit.

Caput LXVI.

Salarium ordinatum tutori pro anno quolibet.

Tutor singulis annis, si fuerit requisitus, de sua tutela ac regiminis cura computum et rationem reddere tenebitur et decem solidos nomine salarii vna cum solutione expensarum ac missionum quas in negotiis pupilli sustinuisset, percipiet, reseruato si ipsi pupilli graues haberent causas, vnde tutor multa onera et expensas subire oporteret, tunc salarium et expensae illius stant ad arbitrium amicorum et iudicis.

Caput LXVII.

De tutela testamentaria.

Testamentarius tutor edocto legitime de testamento institutionis testamentalis per defunctum factae pro vero et legitimo tutore stet ac habeatur; nihilominus, si fuerit requisitus, iuramentum vti tutor praestet tute filiis, cui ex propinquioribus et prudentioribus amicis pupilli ad minus duo reconsiliatores, si expediens fuerit, adiungantur, qui ad ipsius tutoris requisitionem sibi auxilium, iuuamen et consilium praestare teneantur, ita quod eorum consilio in negotiis maioribus ac grauioribus vtatur, et requisitus faciat computum singulis annis; sic tamen vt donec et quousque bene fecerit et recte gubernauerit, a tutela nullatenus reiiciatur siue repellatur. Quod si testamentarius tutor refutaret et onus subire recusaret, iudex proximiores consanguineos et affines, qui si non fuerint, tutorem in testamento nominatum sub mercede decem librarum ad tutelam arctet, constringat ac compellat.

Caput LXVIII.

De praescriptione rerum immobilium.

Siehe Stat. Card. Art. 19.

Caput LXIX.

De praescriptione rerum mobilium.

Siehe Stat. Card. Art. 20.

Caput LXX.**De praescriptione rerum ecclesiasticarum et communitatum.**

Siehe Stat. Card. Art. 21.

Caput LXXI.**De praescriptionibus et redemptione instrumentorum.**

Siehe Stat. Card. Art. 18.

Caput LXXII.**De notariis.**

Reuerendissimus Dominus Episcopus Sedunensis ad officium notariatus non admittat aliquos extraneos, ignotos, non patriotas (nisi in generali patriotarum consilio fuissent recepti), neque etiam patriotas a Morgia Contegii superius et etiam inferius eorum subditos indoctos, ignaros et illiteratos et de quarum personarum legalitate, virtute, probitate ac sufficientia artis sibi non legitime appareat et constet; ne ob eorum inscitiam inter contrahentes et eorum posteros controuersia oriatur.

Porro presbyteri et sacerdotes permanendo in eorum uocatione abinceps in notarios recipi non debeant, illis neque licitum sit aliqua instrumenta vel contractus recipere vel expedire. Salua in praemissis causa necessitatis aut causa mortis, donationes, legata et alia coram testibus minutare et recipere et demum per se, si probati fuerint notarii, expedire possint, alias alteri notario ad ingrossandum et in debitam formam redigendum manumittere tenentur infra sex septimanas post mortem testatoris. Salua necessitate vigentis morbi epidemiae, cuius tempore relinquuntur tres menses postquam ille morbus cessauit, ad huiusmodi minutam notario tradendam omni dolo cessante.

Caput LXXIII.**De officio et debito legalis notarii.**

Notarii et cancellarii videant et animaduertant qualificationes partium contrahentium et ab omnibus fraudibus, in quantum illas sapere possunt, caueant, ne altera partium circumueniatur et decipiatur sua simplicitate et non intelligentia; et si praesentiant alteram partium dolo colorato vti quem pars non intelligat, eius partem alteram contra quam deceptionem machinatur admoneant et commonefaciant et ipsum contractum de fuco et fraude suspectum non recipiant, stipulent, minusue expediant, sub poena falsi et nullitatis contractus.

Caput LXXIV.

Notarii inserant designationes tutelarum.

Notarii item aliquem contractum¹⁾ qui fit per tutores pupillorum recipere non debent, nisi exhibitae et manualiter ostensae sint litterae tutelares, quarum datam, diem, annum, per quem iudicem sigillatae et notarium scriptae et subsignatae extent, illico inserant, instrumentum quoque non recipiant vel expediant donec ipsis constet de duorum reconsiliatorum consensu et etiam omnium aliorum qui pro validitate ipsius instrumenti consensum praebere tenentur, quorum omnium laudem inserant sub consimili nullitatis poena. Prohibetur etiam omnibus et singulis notariis, ne confisi eorum memoriae aliquem contractum oretenus recipiant et minutam faciendam in aliud tempus differant, verum illico stipulata in scriptis redigant et partibus contrahentibus in praesentia testium praelegant et manualiter promittere faciant sub poena superius inserta.

Caput LXXV.

Notarii inserere debent condiciones in contractibus.

Eadem periurii et annulationis instrumenti mulcta iungitur omnibus et singulis notariis et quibuscunque terrae Vallesii tabellionibus, quatenus omnes et singulas condiciones et praelocationes inter partes contrahentes in contractibus et instrumentis venditionum, circa redemptiones seu quouis alio modo reseruatias in ipsum instrumentum venditionis inserant ac specificent summam pretii et datam instrumenti et alia verba principalia non per aliquem numerum aureum vel arithmeticae notulas²⁾ nisi ad longum exprimant et declarent. Solutionem item, si facta fuerit, vna opera addant, ne quispiam in futurum iure et facultate redimendi, quittance non adiecta, numerorum alienatione aliquam iacturam patiatur et legitimo iure destituatur.

Caput LXXVI.

De electione notariorum.

Conceditur vnicuius patriae nostrae personae suum liberum arbitrium ac libertas suos contractus quoscunque scribi facere per quemcunque notarium vel cancellarium ad id habilem et idoneum ad suae plane voluntatis libitum; et in

¹⁾ Merckt.

²⁾ nit durch Zahl der Reydtmetig.

hoc nemo erit reprehendendus neque compellendus, vt coram aliquo notario vel cancellario singulari illos stipulari et scribi faciat, tamen citra et praeter praeiudicium iurium venerabilis capituli Sedunensis quae habet super cancellariis suis, sub hac lege quod dictum capitulum non habeat in praementionatis cancellariis aliquem notarium extraneum non patriotam recipere et admittere.

Caput LXXVII.

De prothocollis¹⁾ notariorum non extra patriam et desenos transportandis.

In creandis et admittendis notariis iurent et praestent iuramentum inter alia de non transportando prothocolla vel registra extra patriam. Reuerendissimus vero Sedunensis Episcopus commissionem aliquorum prothocollorum et minutarum alicuius defuncti notarii extra desenum illius non det, verum alicui fideli notario illius deseni committat. Similiter haeredes defuncti notarii eiusdem registra et prothocolla non abducant ex deseno vbi morabatur, sed vt in eodem permaneant indistracta. Iudex deseni ad hoc animaduertere tenetur, vt actus perpetui personarum eiusdem deseni non disperdantur.

Caput LXXVIII.

De poena falsorum notariorum.

Si notarius voluntarie et malitiose crimen falsarii incurreret, perpetuis temporibus calamo et arte notariatus sit priuatus et destitutus. Parti contra quam false scripsit ad satisfactionem et resarcionem illati damni tenetur, et vltterius poena iuris pro qualitate delicti falsariis comminata puniendus erit.

Caput LXXIX.

De tentis.

Siehe Stat. Card. Art. 68.

Caput LXXX.

De modo et termino tentae.

Volenti facere tentam rei venditae conceditur terminus vnus anni et sex hebdomadarum post diem initi et conclusi contractus, infra quem terminum a die habitae notitiae venditionis infra alios quatuordecim dies tentam ipsam coram

¹⁾ Habungen und Register.

Reuerendissimo Domino Episcopo aut coram Balliuo seu Castellano vel Maiore deseni et loci aut locumtenente alterius praedictorum facere debet, secum ferendo et praesentando aurum, argentum, triticum et siliginem atque cautionem sufficientem de seruando indemnem emptorem contra venditorem pro summa numerata ac seruandis pactis in huiusmodi venditione habitis et factis ac etiam de expensis incursis et incurrendis; petendoque secundum libertates et statuta patriae se ad tentam talis rei per proximum consanguineum vel affinem suum venditae per eundem iudicem admitti et de facta tenta litteras testimoniales sibi concedi. Iudex vero eandem tentam admittat, si et in quantum de iure venit admittenda. Inde infra eosdem quatuordecim dies emptori tentam significabit in propriam personam, si commode fieri possit, alioquin ad domum eius solitae habitationis notificet, ipsumque coram eodem iudice assignet siue legitime conueniat, vt medio suo corporali iuramento manifestet pretium et pacta venditionis, dicturumque contra tentam, si sua interesse putauerit, et recepturum per eum exposita. Sic etiam quod faciens tentam post declarationem per emptorem iudicialiter factam eidem emptori infra quatuordecim dies a die manifestationis immediate sequentes satisfaciatur de omnibus et singulis per eum expositis sub poena nullitatis tentae. Faciens autem tentam si fuerit requisitus iuret, quod eadem venditio demum infra eosdem quatuordecim dies ad notitiam sui peruenit.

Caput LXXXI.

Cui mediate vel immediate accidit tenta.

(§ 1.) Semper propinquior in gradu consanguinitatis, maxime vero in ea linea et trunco vnde bona prouenerunt, prior admittitur in tenta: hoc addito quod si propinquior neglexerit, alius immediate propior admittatur vsque ad quartum gradum inclusiue.

(§ 2.) Item si consanguinei venditoris in ea linea vnde ipsa bona prouenerunt non fecerint tentam, quod proximiores in alia linea possunt tentam facere. Et si duo concurrant qui venditori sint in pari gradu, vnus tamen ex vtroque parente, alius solum ex vno, hoc casu praefertur ille qui consanguineus est venditori ex vtroque parente, illi qui solum ex vno.

(§ 3.) Item si bona vendita fuerint per venditorem acquisita, nec aliam descendentiam habuerint, nec a trunco paterno neque materno, ius tentae horum primo spectat proximioribus

paternis amicis venditoris, siue sit vir siue mulier, quia vir in generatione principium est.

(§ 4.) Si autem plures concurrant amici in vna et eadem descendencia et pari gradu, etiamsi diuerso temporis interuallo et non coniunctim tentam fecerint, erunt tamen in tenta bonorum pares, dummodo iuridice eam fecerint.

(§ 5.) Tentarius seu faciens tentam ab exordio tentae (si fuerit requisitus) praestabit corporale iuramentum in manibus iudicis sine aliqua difficultate vel renitentia, quod eandem tentam nomine suo proprio sine fraude, dolo, circumuentione et sinistra machinatione¹⁾ pro se et suis haeredibus faciat et non aliter consequi velit neque desideret. Debebit quoque ipsa bona vt supra vigore tentae habita et acquisita per diem et annum retinere et possidere; quod nisi fecerit, redeunt ad primum emptorem sine aliqua contradictione.

(§ 6.) Si quis autem nomine suae vxoris, liberorum, generi, nurus vel pupillorum tentam faciat, proprietates eorundem bonorum directe eisdem cedat et nomine quorum tenta facta extitit permaneat. Neque liceat cuiquam sub fuco et colorata aliena specie ad opus proprium tentam facere, nisi pro se et suis haeredibus absque omni dolo, sub poena inualiditatis tentae.

(§ 7.) Accidit etiam plerumque, quod in solutum bonorum venditorum dantur denariatae res,²⁾ vtpote equi, bestiae vel aliae res mobiles quae pluris inscribuntur quam iusto pretio valeant; quae si interim alienatae fuerint, vt nequeant primo emptori restitui, poterit tentarius tales res denariatas per iudicem vel ab eo ad id deputatos, qui talium notitiam habuerint, taxari facere ipsumque pretium taxae emptori restituere; si vero alienatae non fuerint, emptor restitutione earundem infra sex hebdomadas contentari debet.

(§ 8.) Si autem emptor aliquas suorum debitorum summas, de quibus finam fecisset, in solutum venditori dederit, eo tunc si summa finata in toto neque in parte recuperata non fuerit, emptor summam finatam reassumat.³⁾ Si vero aliqua ex summa finata recuperasset, tentarius totam summam emptori restituat, addita hac declaratione, quod si plura

¹⁾ ohne allen Betrug, Gefahr und Bescheyss.

²⁾ Pfennwerth.

³⁾ Wan der Käufer dem Verkäufer an Bezahlnuss des Guts etliche Schulden stiesse, ist dann Sach, dass der Verkäufer von denselben gestossnen Schulden nit inzogen hette, so soll der Käufer sein verstossen Schulden wider nemen.

debita per diuersas finas et summas venditori dedisset, quod omnes illas summas, de quibus nulla facta esset solutio, emptor reassumere teneatur.

Caput LXXXII.

De tenta redimibilium.

(§ 1.) Census et redditus perpetui, bona immobilia, etiam sub spe redemptionis perpetuae vel sub praefixione termini vel numeri vendita vel obligata pro certa summa et pretio pecuniarum, subiiciuntur naturae et conditioni tentae per modum superius expressum, non aliter ac si venditio perpetua facta fuisset.

(§ 2.) Reseruato in praemissis casu quo quis in aliquo reddito, homagio, vel alia simili conditione obligatus fuisset et seipsum, redditum vel aliquod simile a seruitio et astrictione redimat, nulla tenta cedit propterea proximioribus venditoris consanguineis vel affinibus.

(§ 3.) Huc accedit quod nullus contractus qualitercunque inter partes contrahentes legitime initus et consummatus per easdem possit rescindi, annihilari et irritari postquam tenta de bonis dicti contractus facta fuerit.

(§ 4.) Emptor alicuius possessionis infra praefixum anni et diei tentae faciendae tempus de fundo et proprietate bonorum emptorum nihil distrahere et alienare praeter praesias habebit,¹⁾ sub condigna emenda casu quo tenta fiat; si autem interim aliquid in illis restaurasset, tentam faciens ad solutionem iuxta taxam proborum teneatur.

Caput LXXXIII.

De tenta extraneorum.

Bona quaecunque per aliquem extraneum in huiusmodi patria empta et qualitercunque acquisita proximiores consanguinei et affines venditoris, inde vicini qui rei venditae finitima et proxima bona possident, et in eorum defectu quilibet patriota per spatium decem annorum a data factae per eos emptionis computanda iure tentae attrahere et appropriare possunt et valent, iustum venditionis pretium infra consimiles terminos quibus eadem venditio facta extitit soluendo. Sub hac declaratione, quod si in fraudem et cautelam ad abolendam tentam ipsi extranei plus quam vero valore emerent vel res denariatas vel alias res mobiles excessiua aestimatione in solutum tradant, faciens tentam, si

¹⁾ dan allein die Räub darab züechen.

praemissa dubitet, potest eadem bona per deputatos per ministerium iudicis qui et bonorum venditorum et rerum denariatarum notitiam habent, taxari facere. Exinde eidem extraneo emptori non vltra taxam illam restituere et soluere teneatur. Insuper erga extraneos talis tentae faciendae lex et ratio habenda erit qualis a suae nationis magistratu in casu simili erga nostrates obseruari solet.

Caput LXXXIV.

De tenta concambiorum.

Statutum est item, quod quando fiunt inter duos contractantes concambia de aliquibus bonis immobilibus, tunc ibi non est tenta, nisi pretium et summa augmenti quae datur in tali concambio, bona immobilia in eodem concambio tradita valore excedat. Si autem maior sit summa pecuniae augmenti quam bona per concambium remissa, ius tentae per modum superius specificatum locum habebit et bona alterius concambiatoris taxentur et sibi restituantur, tentarius autem ad solutionem illius taxae teneatur.

Caput LXXXV.

De rescindenda venditione et emenda deceptorum.¹⁾

Si quis contrahendo vltra tertium iusti pretii circumuentus vel deceptus fuerit, rescinditur contractus, dummodo infra annum et sex hebdomadas rerum immobilium et infra sex hebdomadas rerum mobilium laesus edoceat de circumuentione et deceptione.²⁾ Saluis rebus mobilibus venditis in nundinis publicis, in quibus contractus reuocatio locum habere non debeat.

Caput LXXXVI.

De poena rem alienam aut eorum propriam duobus cuilibet in solidum vendentium.

Qui animo deliberato rem alienam aut suam propriam duobus, cuilibet totam vendat, ad emendam decepto teneatur et pro periuro reputetur. Si vero ad emendandum inique vendita non habeat, furis poena iuxta demeriti grauitatem iure medio puniatur.

Caput LXXXVII.

De poena horum qui faciunt debita³⁾ et de soluendo non sunt.

Faciens debitum pro re quacunque sciens se promissioni satisfacere non posse, verum creditorem pro debito fallere,

¹⁾ Wandel deren, die überzogen seindt.

²⁾ Ueberzug.

³⁾ Schulden auftreiben.

furti maculam euitare non potest. Quamobrem is vel sui similes in corpore et bonis iuxta rei ponderositatem districte puniantur.

Caput LXXXVIII.

De cedentibus bonis propriis.

Quia plerique fraudibus et cautelis pleni aut alias agendo improvide¹⁾ adeo se debitis onerant, vt propriis bonis cedant et creditores saepe damnificent; volentes autem bonis cedere comparere debent coram iudice et in manibus eiusdem iurare articulos sequentes: primo quod manifestabit et in scriptis ponet omnia sua bona mobilia et immobilia aut quidquid in terra aut desuper habet. Item quod huiusmodi cessionem non facit in fraudem creditorum vel cuiuscunque alterius, sed sola paupertate et necessitate coactus. Item quod in fraudem creditorum bona sua malitiose non abscondit, vendidit et alienauit. Item quod omnem quam poterit diligentiam adhibebit laborando vel alias iusto modo lucrando, et quidquid ei vltra victum et vestitum conuenienter superesse poterit, suis creditoribus in solutum dabit. Item si vnquam ad pinguiorem fortunam euenerit, creditoribus suis satisfacere velit; quo praestito iuramento iudex loci et parrochiae in qua cedens moram trahit in ipsa et duabus illi propinquioribus parrochiis publice in ecclesia diebus dominicis vel festiuis creditoribus coram se ad certum diem et horam comparituris intimationem faciet et ita successiue tribus vicibus insinuatione et assignatione facta ipsum cedentem admittat bonaque ipsius creditoribus distribuat et expediat. Et primo soluantur expensae iustitiae, inde creditoribus summa capitalis, et si bona non sufficiunt pro capitali soluendo singulis creditoribus, priores in data et potiores in iure ceteris praeferantur; maxime vero si aliqua de bonis suae vxoris recepisset, de quibus idoneam fecisset super bonis suis assignationem, eadem primo soluantur, nisi essent aliqui priores in tempore habentes obligationes in scriptis; bona enim mulierum priuilegiata sunt, quae cum crescere non possunt, sic nec decrescere debent. Dummodo constet eundem maritum summam vxori debere confessatam recuperasse²⁾ atque in fraudem creditorum non fieri. Solutis summis capitalibus si aliquid supersit, iudex creditoribus ad eorum expensas et interesse distribuat. Cedens autem in aliqua haereditate succedere non potest, nisi prius de ea creditoribus suis satisfaciat.

¹⁾ oder sonst durch übel Haushalten.

²⁾ dass der Man von seiner Hausfrauwen her solche Summen, die er ihr auf sein Guot gesetzt, empfangen habe.

Caput LXXXIX.

De poena cedentium bonis.

Cedens suis bonis pro infamia et signo praecingitur sibi cinctura vel zona quae praecingitur in proximo ante umbilicum, quae pars zonae clauo affigitur ad portam castris Maioriae, et inde dissolutis caligis nudis posterioribus tertia vice contingere et sedere debet super lapidem prope portam positum et constitutum.

Caput XC.

De successione.

(§ 1.) Quando pater, mater vel alia quaeuis persona discedit ab humanis, is qui se gerit pro haerede decedentis vel eius haereditatem acceptat, ipsa haereditas transit in eundem haereditatem cum omni honore et onere, commodo et incommodo.

(§ 2.) Succedens itaque in bonis defuncti incontinenti tenetur habere rata, grata singula et quaecunque gesta et facta defuncti, cuius est haeres, approbare et confirmare omnes venditiones et alios contractus per ipsum factos in eius vita, nec vnquam illis contrauenire potest. Saluo casu quo idem defunctus fuisset pridem in aliquo contractu deceptus ultra tertium iusti pretii. Tunc haeres facta fide de huiusmodi deceptione infra annum et diem a data initi contractus ipsum reuocare poterit.

(§ 3.) Haeres autem legitimus si vult repudiare et renunciare haereditati, nihil se debet intromittere bonis defuncti, et illam renunciationem debet primitus significare iudici illius loci et proclamare facere publice in ecclesia parochiali loci infra triginta dies post mortem defuncti immediate sequentes, atque inde de dicta renunciatione ab eodem iudice litteras testimoniales percipere.

(§ 4.) Sin autem dubitauerit an eandem haereditatem acceptare seu recusare velit, tenetur post sepultum funus hoc infra eosdem triginta dies iudici intimare, eundem requirendo quatenus assumpto secum aliquo notario bona defuncti quaecunque mobilia et immobilia sub debito inuentarii beneficio annotare velit, interim vero dictus haeres se bonis praedictis nihil intromittat neque intromittere habeat sine autoritate et mandato iudicis, quoniam si aliter se de eisdem quoquomodo intromiscuerit, eo ipso facto habetur pro haerede ac debet supportare quaecunque onera defuncti, saluo simplici victu pro vsu familiae et ministerio animalium quoad pasturam.

(§ 5.) Haeres autem adhuc in dubio existens, an se pro haerede gerere velit, facto inuentario, si in manibus eiusdem iudicis dare velit sufficientem cautionem de seruando illa bona ad opus cuius intererit de iure, admitti debet. Si autem eo modo cauere nollet aut neglexerit, tunc ipsa bona stent penes ipsum iudicem aut aliquam aliam fidelem et idoneam personam vsque ad finem anni et diei; reuoluto eo termino haeres aut iudex vel tertia persona, quae ea bona conseruauerit, legitimam rationem reddat.

(§ 6.) Dubitans an se pro haerede gerere velit habet terminum deliberandi vnus anni et diei a die obitus computando. Repudians vero haereditatem iurare debet et tenetur in manibus iudicis, quod se ab huiusmodi haereditate abstinet absque aliqua malitia, dolo, fraude et sinistra machinatione.

(§ 7.) Iudex autem interim dum haeres, vt praefertur, dubitat, faciet ter in tribus proximioribus ecclesiis parrochialibus proclamare et denunciare, ac in populi multitudine publicare, quod haeres defuncti talis haereditatis dubitat. Quae tres assignationes sub debito temporis interuallo quatuordecim dierum pro qualibet fieri debent in qualibet earundem assignando omnes et singulos creditores eiusdem defuncti, quatenus ad diem et horam in ipsis monitionibus praefixam coram eo peremptorie compareant et debita sua siue eorum actionem et interesse explicent, declarent et iustificent; ita quod si tunc in vltimo monitionis termino non comparuerint, deinceps nullatenus audiantur. Eo tamen semper saluo, quod si quis post lapsum terminum tertium huiusmodi monitionis compareret, asserendo medio eius iuramento obitum et huiusmodi proclamata ad sui notitiam non deuenisse, nihilominus audiendus erit, dummodo vt debite infra annum a data obitus compareat. Tunc vero annotatis debitis et actionibus debet iudex omnes creditores atque haerodem vel haeredes, ad quem vel ad quos talis haereditas deueniret, assignari et citari facere ad videndum creditores admitti et debita verificari ac iustificari; ita tamen quod hoc fiat intra spatium anni a die obitus, non autem postea, vt sint residuae sex hebdomadae liberae et expeditae haeredi ad deliberandum. Quo termino elapso et haerede se non declarante et haereditatem non acceptante, iudex habita prius expensarum refundatione talia bona creditoribus, semper priores in dato praeferendo, expediat, primo pro summis principalibus, quibus solutis pro expensis et interesse. Si quid autem superabundauerit, cedat haeredi.

(§ 8.) Si vero haeres egeat tutore vel procuratore, iudex illico sibi de tutoribus, actoribus et procuratoribus prouideat, ne ex defectu eorundem quidquam praemissorum negligatur.

Caput XCI.

De modo succedendi directe.

(§ 1.) Bona decedentis personae ab humano intestatae perueniunt ad liberos suos legitimos a suo corpore procreatos superstites; et si non relinquat liberos legitimos, pater succedit liberis in bonis acquisitis mobilibus et immobilibus et in iis quae sibi mutuo vel dono dedit, atque in aliis quibuscunque ipsis ex latere paterno prouentis, mater vero in bonis maternis. Deficientibus autem parentibus bona sua perueniunt ad suos fratres et sorores, quos si non habeat, tunc cedunt proximioribus nepotibus vel consanguineis, tam ascendendo quam descendendo, qui si sint in pari gradu propinquitatis ex descendencia eiusdem lateris vel lineae, iuxta aequalitatem gradus vel sanguinis aequalem capiant portionem in bonis defuncti vsque ad quartum gradum inclusiue. Hoc adiuncto quod si aliqua successio perueniret ab aliquo vel aliquibus fratribus non relictis liberis legitimis a suis corporibus procreatis, sed fratribus vel nepotibus ex fratre vel sorore haereditaria relictis, sciendum quod illi nepotes ex fratre vel sorore licet non sint aequae propinqui in gradu consanguinitatis fratribus praemortuis sicut eorum patris vel auunculi, nihilominus succedunt et sunt loco eorum patris vel matris et accipiunt in dicta successione eam partem quam eorum pater vel mater percepisset si viueret; et sic hoc praescripto casu fit successio in stirpes et non in capita. Hac insuper addita declaratione quod pronepotes cum nepotum patris vel auunculis succedere non possint, et nepos per patrum aut auunculum in successione admissus alium secundum nepotem post se in eandemet haereditatem adducere nequeat, excluditurque tertius gradus in facultate cum primo gradu succedendi in vna et eademmet haereditate.

Sciendum item quod bona donata bonis acquisitis annumerantur, acquisita vero ad latus patrum deuoluantur.

De eodem.

(§ 2.) Si aliquis habeat duos, tres vel plures filios vel filias et eo viuente vnus liberorum procreasset nullam prolem, alius liberos duntaxat, tertius vel quartus liberos et nepotes habeat, continget autem eum qui liberos et nepotes habet ante suos parentes ab humanis discedere, siue etiam eius

filios relictis nepotibus, eo casu accidente nepotes (non obstante patris vel aui sui vel vtrorumque morte) in bonis pro-
 aui postea decedentis aequalem portionem atque haereditatem
 cum fratribus patris vel aui, siue cum eo qui nullam prolem
 accepit, vel cum alio qui filios vel liberos in secundum gradum
 genuit percipiant. Et quidquid dictum est de proauo, aue
 et patre, similiter intelligatur de proauia, auia et matre.

Caput XCII.

De successione liberorum a diuersis patre vel matre progenitorum.

Pater habens plures liberos a diuersis vxoribus in legitimo
 thoro procreatos, licet cum vna plures et cum alia pauciores,
 (si intestatus decedat,) omnes sui liberi ante vel post nati
 aequali portione in bonis paternis succedunt. Simili lege si
 mulier de pluribus maritis liberos habeat legitimos, ab vno
 plures quam ab aliis, decedat intestata, dicti sui liberi sibi
 succedere debent aequis portionibus, et similiter in omnibus
 aliis successionebus intelligendum est.

Caput XCIII.

De successione posthumorum.

Posthumus conceptus in vtero matris die obitus patris
 siue masculus siue foemina habetur pro nato, ita quod donec
 in lucem genitus et baptizatus fuerit, bona sibi successura
 inconsumpta seruentur. Quod si pater fecerit testamentum
 et masculus fuerit, succedat cum masculis secundum volunta-
 tem patris, si vero femella, cum femellis eodem ordine, si
 solus sit et pater ab intestato discesserit, succedat legitime
 patri. Casu vero quo baptizatus non fuerit, habetur pro non
 nato et haereditas deuoluitur ad illos qui alias ab intestato
 successissent, si posthumus non fuisset. Si autem mater
 posthumi non esset probatae modestiae, taliter quod de
 partu eiusdem dubitaretur, proximiores quibus alias successio
 deueniret, poterunt matrem ad declarandum patrem per
 iuramentum compellere.

Caput XCIV.

De successione liberorum bastardorum.

(§ 1.) Wie Stat. Card. Art. 58.

(§ 2.) Nati ex bastardis etiam legitimi in primo gradu
 in aliis bonis praeterquam parentum non succedunt; proles
 autem legitima liberorum legitimorum ex bastardis nata et

procreata, eo quia in secundo gradu in coniugio concepti et plantati sunt, propter legittimam generationem macula bastardilis habetur pro purgata et abolita¹⁾, succedit in omnibus haereditatibus et bonis in pari gradu iuxta gradus et lineas descendendae suae et percipit haereditates sicut caeteri filii legittimorum perinde ac si nunquam bastardilis macula interuenisset.

Caput XCV.

De successione filiarum eiectarum e domo paterna mediante dote.²⁾

(§ 1.) Filia vna vel plures quae certam bonorum aut pecuniarum quantitatem nomine dotis ad coniugium percepit, ac quittauit sub natura et qualitate dotis, admittitur vt post mortem parentum si aliquis fratrum vel sororum ab humanis discesserint sine legittimis ab eorum corporibus procreatis liberis, vel etiam aliunde legittimae successiones deuoluantur ad eos, cum reliquis superstitibus aequa portione succedat.

(§ 2.) Filia autem vna vel plures cui vel quibus parentes constituerunt certum quid pro dote, quae nec nupserit nec quittantiam fecerit, non tenetur ad dotis deputatae receptionem, sed percipere potest ratam portionis et successionis sibi peruentae ex morte parentum, salua praeeminentia donationum³⁾ per eosdem parentes legittime factarum.

(§ 3.) Vbi vero vna vel plures filiae, quae de dote percepta quittantiam fecissent, vnam vel plures sorores innuptas haberent superstitibus dote minime expeditas, inde earum fratres omnes sine liberis legittimis viuentem vel non viuentem patrem ab huiusmodi saeculo migrarent, sciendum quod eadem filiae dote expeditae possunt dotem et omnia quae prius de bonis paternis et maternis percepissent, restituere⁴⁾ et addere haereditati, inde cum reliquis sororibus vna vel pluribus aequa portione succedere et condiuidere, nisi pacta expressa praemissis contraria interuenissent.

Caput XCVI.

De successione bonorum feudaliū.

Homo ligius feudatarius⁵⁾ decedens ab humanis relictis liberis legittimis, fratribus vel sororibus feudi comparticipibus,

¹⁾ wird ihm . . . die Masen der Uneheliche abgenommen.

²⁾ ausgesteuert mit Brautgut.

³⁾ vörbehalten Vorgab.

⁴⁾ Die Töchtren, die mit Brautgut ausgesteuert seindt, mögen ihr Morgengab . . . widerlegen zur Erbschaft.

⁵⁾ Ein leibeigener Man, der Güeter under einer Manschaft inhat.

qui aetate et sexu non sunt capaces ad subeundum onus hominis ligii¹⁾ et reddendum domino feudi fidelitatem, dominus feudi ob id non debet haeredem defuncti priuare feudo, verum ipsum feudum liberis vel eiusdem haeredibus incapacibus ad certum tempus, donec sexu vel aetate succeuerint, sub conuenienti sufferta pro ipso homagio annualiter ad valorem feudi dimittere et eosdem retinere, donec ipsimet tale homagium debite recognoscere valeant.

Caput XCVII.

De successione bonorum proprietariorum alienatorum.

Qui dotatus est bonis tam paternis quam maternis, dicitur eorum bonorum dominus vtilis et proprietarius, potest de iisdem disponere, alienare vel dissipare ad eius liberam voluntatem vti re et bonis suis propriis; in casu quo mortem oppetat nullis relictis liberis legitimis superstitibus, tunc bona paterna (si quae supersint) haeredibus paternis, bona materna maternis ipso iure deuoluantur; nec refert quod idem defunctus plus de bonis alterius descendenciae consumpsit, nec tenentur haeredes paterni maternis, neque econtra aliquam emendam de bonis ex eorum linea prouentis loco dissipatorum facere, nisi in hunc modum, vt scilicet si defunctus bona alterius lateris vendidisset et eorum loco alia emisset, quae non vendita, sed de vno loco ad alium transmutata dicuntur, super quibus acquisitis iidem haeredes a quorum latere bona essent vendita, recursum habeant. Non tamen liceat ex aliquo odio et liuore bona sua ex vno latere expresse omnia vendere et reliqua ex alio latere augmentare in praeiudicium suorum haeredum. Tutori vero pupillorum tale quid intentare expresse prohibetur sub poena annulationis contractus.

Caput XCVIII.

De successione a latere vtroque.

Quiuis patriota in bonis etiamsi non in linea verae descendenciae, verum ab alio latere proueniant, vsque ad quartum gradum inclusiue succedere potest tam descendendo quam ascendendo.

Caput XCIX.

De successione fisci vel mensae Episcopalis.

Acquisita bona bastardorum ab intestato decedentium sine liberis legitimis superstitibus et alia bona de quibus eorum

¹⁾ das Manrecht zu erkennen.

vitalae tempore libere disponere valebant, pariter et omnes aliae successiones, in quibus legitimi haeredes ascendendo et descendendo vsque ad quartum gradum inclusiue in vtroque latere deficiunt, ipso iure deuoluuntur ad fiscum et mensam Episcopalem.

Caput C.

De his qui refutant successionem parentum vel alterius eorum.

(§ 1.) Quia interdum contingit, quod filius siue filia immemores quod esse et nutrituram ex parentibus habent, nec de parentum defunctorum honore solliciti, sed potius in parentum vilipendium haereditati cedunt, in poenam igitur eorundem instituitur, quod tales in nulla haereditate succedere possint in ea parte vel linea in qua cesserunt haereditati, donec et quousque ex deuolutis et deuoluendis haereditatibus creditoribus integraliter fuerit satisfactum; illis scilicet qui propter priorem cessionem credita sua integre consequuti non fuerunt. Eo tamen casu quod creditores ipsi ex illa secunda successione accipere debent in solutum pro eorum summa capitali duntaxat, absque tertio de pluri.

(§ 2.) Persolutis vero creditoribus liceat sibi cedenti reliquas inde successiones sibi deuoluendas ad se retrahere, quibus prius cedendo se priuauit.

(§ 3.) Sciendum quoque quod huiusmodi poena solummodo durare debet erga personas in earum vita modo praedicto renunciantes, nec in earum haeredes transeat.

(§ 4.) Si autem vnus, duo vel plures filii vel filiae extarent et vnus vel plures repudiarent haereditatem, alius vero acceptaret, eo tunc casu acceptans patris vel matris haereditatem ille succedit in quibuscunque bonis et successionebus prouenientibus ex illa linea, ita quod eodem acceptante haereditatem viuente reliqui qui repudiauerunt in huiusmodi bonis succedere nullatenus valeant.

Caput CI.

De donationibus.

(§ 1.) Quilibet patriota vtriusque sexus tam legitimus quam qui illegittimus fuerit rationis compos et vltra quindecim annos natus potest nomine testamenti de bonis suis immobilibus haereditariis donare et legare videlicet tertiam partem omnium et singulorum bonorum suorum haereditariorum, omnia acquisita sua cum honore et onere, et vltterius bona sua omnia mobilia sine dependentia alicuius oneris. Debita vero

testatoris per donatarium pro rata donationis supportari debent. Ita tamen quod donationes testamentariae indemnes sint compromissionibus in contractibus matrimonialibus factis, in quibus neminem defraudare licet.

(§ 2.) Item omnes aliae donationes ad pias causas factae ex eadem donatione tertiae partis percipiantur.

(§ 3.) Si vero disponens nulla habuisset bona haereditaria, industria autem et labore suo quam plurima acquisita faceret, tunc eadem acquisita naturam haereditariorum bonorum induunt, et de illis acquisitis omnibus tanquam haereditariis non nisi tertiam partem dare vel donare potest cum honore et onere.¹⁾ Vbi autem aliquis non nisi mobilia haberet bona, eo tunc illa censeantur haereditaria.

(§ 4.) Sin autem contingeret, quod quispiam vniuersa et singula bona sua haereditaria venderet aut dissiparet et postmodum mutata fortuna alia acquireret, sciendum est quod eo casu eueniente bona ipsa haereditaria prius vendita aut quocunque alio modo alienata de iisdem acquisitis resarciri et emendari debent. Sub hac tamen expressa reseruatione, quod nullus illegittimus et extra coniugium procreatus descendens ab humanis nullis post se relictis liberis legitimis a suo corpore procreatis superstibus, in suo testamento et vltima voluntate possit donare et legare vltra tertiam partem omnium et quoruncunque suorum bonorum mobilium et immobilium cum honore et onere.

Caput CII.

De donatione conditionata.²⁾

(§ 1.) Siehe Stat. Card. Art. 39^a.

De eodem.

(§ 2.) Si quis donet alteri personae rem aliquam sub conditione vt si decedat ab humanis sine legitimis haeredibus, illa res ad donatorem reuertatur, et illa persona ita sine liberis moritur, eo tunc eius vxor, si quam habuerit, in et super praetacta donatione vsufructum vindicare non potest, sed statim post mortem donatarii iuxta formam conditionis in donatione conuentam ad donatorem vel suos reuertitur.

¹⁾ mit Nutz und mit Beschwärth.

²⁾ Von der Gab under Zünften.

Caput CIII.

Donatio in praeiudicium vsufructus fieri non potest.

Neque maritus neque vxor in suo testamento de bonis suis quibuscunque mobilibus vel immobilibus in praeiudicium vsufructus superuienti coniugi competentis aliquid donare et disponere non potest; licet tamen cuilibet eorundem coniugum donare in plena sua vita et se de eodem deuestire prout in subscripto statuto continetur, dempto quoque quod iidem coniuges in testamento vel extra ad pias causas donare possunt.

Caput CIV.

De donatione causa dotis.

Pater si filiam sub constitutione dotis nuptu collocet, quae dos (exempli gratia) faceret centum libras,¹⁾ quas pro arbitrio suo aut in bonis proprietariis aut pecunia soluere conuenisset, erit sciendum, quod si pecunia excederet valorem bonorum immobilium in solutum traditorum, tunc tota constitutio vocatur dos et sequitur naturam dotis; si vero bona in maiori pretio essent quam pecunia, tunc tam pecunia quam bona sub natura bonorum haereditariorum haberi debent.

Caput CV.

De donationibus inter viuos.

(§ 1 und 2.) Siehe Stat. Card. Art. 36.

(§ 3.) Huc pertinet quod marito non conueniat nec licitum sit, quod eius vxorem blandis verbis aut minis adducat, vt alicui donationi vel venditioni bonorum suorum cedenti in praeiudicium suorum haeredum assensum et voluntatem praebeat sub poena annulationis donationis vel contractus.

Caput CVI.

De testamentis stipulandis per presbyteros.

Cum plerique eorum incommodo experti sint, quanta incommoda ex eo emergerint, quod nonnulli iuuenes aut alioquin et stili et vsuum inexperti sacerdotes testamenta ab humanis decedentium stipulauerunt, huic malo in quantum commode fieri potest praeueniendo statutum extitit, quod in recipiendis testamentis notarius aliquis capax, si opportune

¹⁾ Wan ein Vatter sein Tochter mit einem genampten Brautguot vermählete, und die Morgengab brächte 100 \mathcal{L} .

haberi possit, adhibendus sit, qui cum in promptu non sit, presbyter ministrans sacramenta vltimam voluntatem testatoris suscipiat et in praesentia testium stipulet et praelegat, vt ea quae per confessorem scribuntur, testes ex proprio testatoris ore sic disponere videant et audiant, inde eosdem testes dum minutam illius testamenti alicui notario ad ingrossandum remittit adhibeat, vt illimet testes de iis quae audiuerunt et intellexerunt a testatore, attestari valeant et possint, dubium quoque et controuersiae inde oriturae tollantur. Quae testamenta in casu necessitatis et per modum supra scriptum per presbyteros annotata et notariis relata eisdem viribus subsistant ac si primitus per notarium stipulata fuissent, dummodo rite fuerint condita.

Caput CVII.

Qui testamenta facere possunt.

(§ 1.) Persona quae in vltimis diebus eius discretionis fuerit, vt sacramenta sibi admittantur, si motu proprio sine petitione vel dolosa instructione sciuerit de bonis suis testari et disponere (dummodo non excedat conditiones in potestate donandi admissas), libere testari poterit et tenebit testamentum non obstante quod toto tempore vitae suae sub tutore vel curatore constituta fuerit.

(§ 2.) Testamentum propria manu testatoris scriptum et subsignatum aut sigillo suo obsignatum, etiam si nulli ad id interpellati fuerint testes, tenet et valet non minus ac si manu notarii publici scriptum et subsignatum foret, cum nemo melius eo de voluntate sua sit instructus, dummodo tamen facultatem donandi non excedat, contineatque datam anni et diei.

(§ 3.) Testamentum dudum ante testatoris obitum, eo rationis et intellectus compote existente, conditum, nisi reuocetur per testatorem, viribus subsistit, reseruato si testator eo tempore dum sic disposuit nullos haberet liberos et abinceps prole dotaretur, eo tunc liberi illico vetus testamentum abolent.

(§ 4.) Si autem ab eodem testamento citra aliud conderet, per quod primum reuocaret, posterius obseruetur; si non reuocat, nihilominus vltimum obseruandum erit.

(§ 5.) Declaratur item, quod si quis post administrationem venerabilium sacramentorum de aliquo reminisceretur, quod tunc prout et antea codicillando testamento suo addere vel detrahere possit, dummodo rationis et intellectus compos sit,

atque in praesentia sacerdotis vel notarii et testium fide dignorum hoc faciat.

Caput CVIII.

De casibus in quibus parentes eorum liberos haereditate priuare possunt.

1. Si quis parentibus vel alteri eorum manus friuolas vel violentas iniecerit aut grauem inhonestam iniuriam intulerit.

2. Si parentes de crimine accusauerint, ob quod si conuincerentur honoris destitutione vel poena corporali plecterentur, seclusa prodicione patriae, quae accusatio non causat iniuriam.

3. Si filius prodigus in honoris proprii, parentum et amicorum suorum scandalum in se assumat officium lanistae vel simile quid, nisi pater eiusdem artis prius fuerit.

4. Si puer per se vel per interpositam personam machinatus fuerit mortem parentum aut eis insidiatus fuerit.

5. Si thorum paternum commiscendo se nouercae vel concubinae illius scienter violauerit.

6. Si prohibuerit et impederit, ne parentes testamentum facere possent.

7. Si pueri viderint parentes incarceratos et eorum liberationem iure medio pro posse non curauerint.

8. Si scandalose viuere et criminosis ac publicis flagitiis, commercii et societatibus se immerserint atque ad monita parentum respiscere noluerint.

9. Si pater vel mater fuerint interfecti et liberi via iuris mortem parentum contra occisores vindicare non curent.

10. Si filiae aetate viginti quinque annorum minores sine consensu parentum nupsissent, vel alias stuprum et actus venereos commisissent.

Caput CIX.

De diuisione fratrum.

(§ 1—4.) Wie Stat. Card. Art. 65.

(§ 5.) Frater cupiens a communione sui fratris recedere et sibimet in solidum siue ad lucrum vel damnum negotiari, poterit hoc fratri significare, et si alter frater diuisionem et distinctionem bonorum recuset, assignet eum coram iudice sibi que diuisionem offerat, bona diuidenda nominet, et inde litteras testimoniales a iudice petat, ex tunc in antea pro diuisis et separatatis habeantur. Si vltterius instet, iudex bona illorum fratrum diuidat, et pars euenta in sortem fratri

renuenti sibi offeratur, alias arbitrio iudicis in custodiam tradatur.

Caput CX.

Quae sunt bona immobilia.

Siehe Stat. Card. Art. 40.

Caput CXI.

De mobilibus bonis.

Siehe Stat. Card. Art. 41.

Caput CXII.

De vsufructu.¹⁾

(I. § 1.) Wie Stat. Card. Art. 42 § 1.

(§ 2.) Coniux superstes habeat electionem vtendi vsufructu et se tenendi ad illum. Volens autem vti vsufructu super bonis praemortui conthoralis, tenetur suam voluntatem infra sex hebdomadas a morte defuncti numerandas declarare, scilicet quod velit vti vsufructu bonorum ad vitam suam, et comparere coram iudice suo ordinario sufficienterque cauere de ipso vsufructu in debito statu conseruando et de recognoscendo. De qua cautione ab eodem iudice litteras testimoniales accipiet; et sic talis acceptatio debet viribus subsistere, etiamsi bona defuncti in iurisdictione illa situata non sint, sine vltiori intimatione aut insinuatione haeredibus aut cuius personae facienda.

(§ 3.) Si autem infra praefixum tempus sex hebdomadarum ipsum vsufructum non acceptat, decedit ex post ab eo iure vsufructuandi. Reseruato huiusmodi casu quod dum coniux superstes obitum defuncti sui coniugis ignorat, interim sibi terminus acceptandi vsufructum non praetereat.

(§ 4.) Coniux superstes ab aqua Raspiliae inferius, si praemortuus nullos legitimos haeredes ex suo corpore procreatos superstites post se relinquat, omnium bonorum mobilium et immobilium vsufructum habet; debet autem vsufructuarius onera consueta et omnia debita defuncti soluere et supportare.

(§ 5.) Mulieres tamen vsufructuariae vsufructu omnium bonorum duntaxat quamdiu modesto et honesto statu viduali permanent, potiri et gaudere debent. Si enim illas lubricae et impudice viuere aut ad alias nuptias conuolare contigerit,

¹⁾ Von Libding.

a medietate vsufructus decidunt et solummodo medietatem bonorum defuncti pro vsufructu vita sua durante habeant.

(§ 6.) Sin autem praemortuus liberos legitimos superstites post se relinquat, superuiuens vsufructum medietatis bonorum prius defuncti percipiet cum medietate omnium onerum vsufructuationis, prout hactenus consuetum fuit. Et accipiet nihilominus omnes donationes per defunctum sibi factas in testamento vel extra secundum consuetudinem patriae.

(§ 7.) Si vero mulier superstes vsufructum acceptat, perdit augmentum dotis sibi in contractu matrimoniali constitutae;¹⁾ in quantum vero renunciat vsufructui, tunc debet percipere dotem suam, augmentum dotis et omnes donationes sibi per maritum legitime factas.

(§ 8.) Ab aqua Raspiliae autem superius superuiuens potest gaudere et frui dimidio omnium bonorum, siue habeat praemortuus liberos vel non, cum supportatione medietatis omnium onerum et debitorum.

(§ 9.) Hoc addito si coniux praemoriens relinquat liberos aetate minores, qui de praesiis medietatis bonorum parentis defuncti nutriri et educari non possent, quod tunc superuiuens vsum quartae partis bonorum sui defuncti coniugis duntaxat habere possit; superuiuens vero ab educatione liberorum exemptus esse debeat.

(§ 10.) Caeterum iuxta bonorum quibus vtitur medietatis vel quartae partis ratam praedicta debita et vsagia quaecunque persolvere debet.

(§ 11.) Declaratur quoque quod mulieri vsufructuariae non conueniat neque licitum sit vti et gaudere armis bellicis et vestimentis sui quondam viri.

(§ 12.) Vsum habens debet immobilia bona quae per vsufructum possidet cum descriptione situationis et confinium, mobilia autem quae salua et incorrupta conseruari possunt per inuentarium descripta, dum parte haeredum proprietariorum, quorum interest, debite requisitus fuerit, recognoscere, et mobilia quae sunt vsu peritura, taxari facere, vt cuncta post obitum vsufructuarii veris haeredibus defuncti restituantur, ipsique haeredes deficiente vsufructuario in integrum succedere valeant et possint.

(§ 13.) Et si alteruter tempore deliberationis sex hebdomadarum de bonis defuncti aliquid distraxerit et alienauerit

¹⁾ die Mehrung ihres Brautguots, welche ihr der Man zum Contract der Ehe zum Willkom versprochen hat.

(praeter solum victum suum et familiae), tenetur ad restitutionem rei vel rerum subtractarum, et erit abinceps in potestate haeredum defuncti superstitem ab vsufructu repellendi vel ad susceptionem illius compellendi.

De eodem.

(II.) Wie Stat. Card. Art. 42 § 9 bis: finito huiusmodi vsufructu.

De eodem.

(III.) Nisi matrimonium contractum solennisatione interveniente consummatum fuerit, superuiuenti nullum ius vsufructuandi competit.

Caput CXIII.

De vsufructu sub homagio.

Statutum est, quod mulier potest vti bonis sui mariti etiamsi sint de feudo homagii ligii talliabilis ad misericordiam vel alterius conditionis et naturae, nec potest dominus feudi sibi vsufructuariae mobilia auferre, sed eadem sub condigna sufferta sibi relinquat.

Caput CXIV.

De casibus quibus vsufructus committitur.

1. Si vsufructum tenens rem aliquam in vsufructu comprehensam vendat et alienet in ipsius vsufructus praeiudicium et diminutionem.

2. Si tecta aedificiorum in debito statu et manutentione non conseruet.

3. Si arbores fructiferas amputet.

4. Si possessiones et praedia in eorum proprietate honore et cultura debite non conseruet.

5. Si ipsum vsufructum in tempore debito, dummodo legittime per haeredes proprietarios requisitus et monitus fuerit, recognoscere recuset.

Quicumque praescriptos casus omnes non obseruauerit, ius vsufructuandi perdit et committit.

Caput CXV.

De iure mulieris recedentis absque vsufructu.

Mulieri quae non acceptauerit vsufructum, tenentur haeredes defuncti propriis eorum expensis suppeditare victum per spatium vnus anni vel saltem donec proxima abinceps praesia recollecta sit, honeste secundum suum statum et bonorum defuncti qualitatem.

Caput CXVI.

Qualiter bona ad coniugem apportata verificanda veniant.

Maritus si in connubiis ad domum vxoris suae haereditariae, id est quae haereditatem accepit, intrauerit et in ea secum cohabitaret, faciat de bonis suae vxoris inuentarium, si sua interesse putauerit, alioquin ea morte functa (dum casus acciderit) tenetur fidem facere de bonis quibuscunque ad eandem vxorem apportatis. Pari lege si vxor peruenerit ad domum mariti, de iis quae repetere vult, fidem faciat.

Caput CXVII.

De debitis vxoris defunctae.

(§ 1.) Vir superuiuens vxorem haereditariam non tenetur soluere debita vxoris suae defunctae, si ipse recuset vsufructum bonorum eiusdem, nisi neglectum fuerit per ipsos coniuges soluere retentas vel onera de bonis eiusdem vxoris annuatim debita tempore eorum cohabitationis; vel si ipsi coniuges coniunctim contraxissent cum aliqua persona, non obstante renunciatione vsufructus tenetur maritus talia persoluere.

(§ 2.) Si vero mulier tempore coniugii inscio marito et sine euidenti necessitate aliqua debita contraheret, vir ad solutionem illorum non tenetur, etiamsi vtetur vsufructu.

Caput CXVIII.

Mulieres ad bona donata vel in bello parta aspirare non debent.

Licet, vt supra¹⁾ statutum est, bona donata pro acquisitis habeantur, et sub natura acquisitorum ad latus paternum deuoluantur, quia vero vxores plerunque in contractibus matrimonialibus in tertia vel aliquali parte acquisitorum associari solent, declaratur hoc statuto, quod mulieres maritatae in bonis quae eorum maritis tempore eorum coniugii donarentur, ac aliis quae ipsi viri in bello et facto armorum seu alias sine interuentu laboris et auxilii vxoris acquirerent, nullam partem nec portionem percipere debent.

Caput CXIX.

De posatione.²⁾

(§ 1.) Maritus recipiens vel recuperans vxoris suae bona, debet illa assecurare et posare super bonis immobilibus libe-

¹⁾ S. Cap. 91 § 1 a. E.

²⁾ Von Satzung und Versicherung der Weyben Güeteren.

ris et non affectis conditione homagii ligii, vel quae talliabilia sint ad misericordiam domini et alteri simili subiecta seruituti; et quidem super talibus immobilibus bonis quae valeant vltra aequiualentiam summae principalis tertium de pluri ad minus. Quae quidem immobilia bona, super quibus bona vxoris posata reperiuntur, ipsa mulier retinebit et possidebit in casu mortis sui mariti et de his gaudebit ac fructus percipiet,¹⁾ donec et quousque sibi plene et integre satisfactum fuerit de tota summa principali per eius maritum recepta, licet maritus eandem summam successiue et non simul, sed in diuersis terminis recepisset.

(§ 2.) Vbi autem mulier . . (wie Stat. Card. Art. 44 am Ende bis) consumi queant. Hoc addito, quod in defectu bonorum francorum assecurationem super feudalibus et seruituti subiectis bonis facere possit. In defectu vero omnium immobilium bonorum tunc demum super mobilibus posare liceat; posatio autem super rebus mobilibus in praeiudicium creditorum facta, interim dum bona immobilia apparent, locum non habeat.

(§ 3.) Maritus percipiens et alienans bona immobilia suae vxoris potest, si mauult, eidem alia bona immobilia in solutum tradere ad taxam proborum pro summa principali duntaxat absque tertio de pluri, nullumque ius tentae cuius personae conceditur. Si maritus aliqua debita suae vxoris persoluat, illa erunt sibi marito defalcanda aut restituenda.

Caput CXX.

De delicto mariti etc.

Ueberschrift und Text wie Stat. Card. Art. 91.

Caput CXXI.

De potestate mulierum.

Mulieres semper in quacunque aetate constitutae quantumcunque discretas fuerint, sub tutela et regiminis cura censentur;²⁾ si habent maritos, sine autoritate et licentia maritorum, si viduae, nomine eorum liberorum aliquem actum validum facere aut in iudicio comparere non possunt, nisi per amicos liberorum in praesentia iudicis autorisatae forent, vel maritus in testamento vxori suae talem dederit autori-

¹⁾ die Räub empfangen.

²⁾ ob sie schon witzig gnuog sindt, werden sie dannoch für vogtböhrig gehalten.

tatem et ita fieri voluerit atque ipsam curatricem liberis suis dimiserit.

Caput CXXII.

De recognoscendis redditibus.

Siehe Stat. Card. Art. 76.

Caput CXXIII.

De censuum exactione.

Redditus et census vini, bladi, casei et aliorum victualium,¹⁾ qui non fuerint recuperati tempore fertilitatis,²⁾ recuperari non debent in maiori valore quam erant in ipso anno quo debebantur, nec e contra, nisi constaret quod debitores tempore fertilitatis requisiti fuissent vt soluerent; quod autem causante contumantia facere neglexerint, in eum casum ipsum redditum modo conuento soluere tenentur.

Caput CXXIV.

De homagio et feudo homagii.

(§ 1.) Item statutum est, quod si aliquis homo ligius aut talliabilis ad misericordiam alicuius domini moritur et haeres eius (si feudum sit agricolae vel rusticum) infra quadraginta dies proximos a die mortis eiusdem hominis computandos, et si sit feudum nobile, infra annum et diem non veniat ad dominum sibi faciendo homagium et inuestituram obtinendo vel gratiam suffertae ab eodem, ipsum feudum est commissum et appropriatum domino feudi, et dominus debet feudum suum post dictum terminum per tres dies dominicas de quatuordecim diebus vsque ad quatuordecim dies numero sex hebdomadarum proclamare facere publice in ecclesia parochiali vbi bona sunt situata huiusmodi feudi intra missarum solennia. Quod si sit aliquis qui dicere vel allegare voluerit causam iustam quare dominus feudi non debeat capere possessionem sui feudi sibi commissi, quod veniat ac compareat ad certam diem sibi praefixam coram iudice quem sibi nominare et publicare facit in ecclesia. Hoc facto si nemo se opponit infra dictos tres terminos, dominus debet sibi facere adiudicare per cognitionem res sui homagii pro commissis suae curae; qua cognitione lata dominus feudi infra viginti nouem dies proxime sequentes in vim eiusdem cognitionis

¹⁾ ässiger Nahrung.

²⁾ in Zeit der Wolfeile.

debet apprehendere possessionem sui feudi et illam intrare. Hoc reseruato quod pupilli et orphani aliaeque simplices et tutoribus improuisae personae mediante restitutione et satisfactione omnium legitimarum expensarum in possessionem eorundem feudalium bonorum redintegrari possunt infra annum et diem a data obtentae inuestiturae numerando.

De eodem.

(§ 2.) Item sciendum est, quod si haeres vel haeredes huiusmodi hominis defuncti tempore mortis eius a casu non essent in patria et nesciebant quod huiusmodi successio sibi euenerat, nisi a quatuordecim diebus citra, atque de hoc parati sint facere corporale iuramentum et se praesentant facturos homagium et debitum pro ipso feudo, sciatis quod dominus feudi solutis expensis processuum et declarationis, si quae habitae fuissent, ipsum feudum eisdem haeredibus remittere et eosdem de ipso inuestire debet: dum tamen huiusmodi haeres veniat pro feudo nobili infra biennium et pro feudo rusticali infra annum, alias dominus feudi potest disponere de suo feudo: absentes enim procuratores in loco subrogare debent qui absentiam suam suppleant.

De eodem.

(§ 3.) Item statutum est, quod si est vnus homo ligius alicuius domini, qui teneat et bona ipsius feudi et etiam plura alia bona de franco allodio, sciatis quod dominus, cuius est homo, vigore eiusdem homagii super aliis bonis, quae non sunt de feudo suo, nihil sibi petere potest, nisi fuissent sibi obligata ad aliquam guarentiam, tunc poterit sequi suam guarentiam cum iustitia; prouiso eo quod francum allodium non possit nec valeat annectere suo feudo vel in feudum facere recognoscere in praeiudicium alti Domini et iurium suorum quae habet in allodiis, et nullus nobilis vel alius hoc facere possit, videlicet aliquod allodium sibi facere recognoscere sub natura feudi ligii vel talliabilis, nisi solus Dominus Episcopus, de cuius sunt dominio, et sub poena commissi ac perditionis possessionis ita in praeiudicium alti Domini recognitae fisco committendae; et nihilominus talia facientes puniri poterunt per dominum, vt iuris fuerit.

Caput CXXV.

De eodem et assignatione dotis vxoris vasalli.

Item statutum est, quod si est aliquis homo ligius alicuius domini, qui habet et bona allodia et feudalialia, contrahat

matrimonium (quia vasallus non potest onerare feudum domini sui sine eius laude), ille pro dote vxoris vel eius bonis primo assignare debet quicquid habet de bonis allodialibus, antequam feudum domini quicquam oneret; et in defectu bonorum francorum poterit assignare bona vxoris super feudo suo, debet tamen petere laudem¹⁾ a domino feudi. Si etiam moriatur vasallus, eius debita primo solui debent de franco allodio, antequam aliquis recursus habeatur ad bona feudalialia, saluo iure laudimiorum domini feudi,²⁾ si aliquid de ipsis vendatur, rebus feudalibus venditis semper de feudo domini remanentibus.

Caput CXXVI.

De feudo plano.³⁾

(§ 1.) Item statutum est, quod si aliqua persona teneat in feudum planum aliquam possessionem, quae tenetur ad seruitium ad placitum illi a quo mouetur,⁴⁾ illud feudum in morte domini et vasalli, etiam totiens quotiens venditur vel alienatur, tenetur ad placitum domino feudi. Sciatis quod si tunc non fuerit recognitum infra quadraginta dies a die mortis vel alienationis computandos, et placitum sibi soluendum cum seruitio⁵⁾ si tunc debeatur non fuerit pro illo solutum, dominus illius feudi potest contradicere et prohibere feudum suum, ne aliquis desuper vadat vel se de eodem intromittat. Et facta contradictione dominus potest apprehendere feudum suum et capere fructus feudi sui sine clama vel iudicis offensa, donec feudum suum sibi debite recognitum fuerit, nec non seruitium et placitum inde sibi debitum satisfactum, fructibus perceptis in sortem minime computandis.

De eodem.

(§ 2.) Item statutum est, quod si aliquis homo ligius alicuius domini habeat feudum adeo debile valore et oneratum in vsagiis,⁶⁾ quod onera inde debita portare non possit, quod nisi dominus feudi sibi velit augmentare feudum vel vsagia minora facere, vasallus potest remittere domino feu-

¹⁾ das Lob erlangen.

²⁾ vorbehalten die Rechte der Gelüpten des Landsherrn.

³⁾ Vom schlechten Lehn.

⁴⁾ So ein Person inhat eins Guot und der Natur eins halben Lehns, das allein das Plet und darauf gesetzten Zins schuldig ist.

⁵⁾ das Plet mit dem Zins.

⁶⁾ mit Gülden überladen.

dum suum et se liberare ab homagio; et nihilominus feuda plana quae extra istud homagium tenet retinere, nisi sit feudum talliabile ad misericordiam vel caesareum, illa dimittere non potest sine voluntate domini. Et nisi vasallus propter negligentiam et culpam suam feudum domini transierit in ruinam vel deperditum fuerit; eo casu vasallus tenetur ad restaurationem feudi vel emendationem damni dati et recepti per dominum in feudo suo, antequam feudum resignare poterit, pro qua emenda omnia bona vasalli qui feuda domini sui manutenere debuit, remanebunt obligata.

Caput CXXVII.

De seruitio feudi et negatione eiusdem.

Item statutum est, quod si aliquis homo petat alteri certum seruitium super aliqua possessione et ille cui petitur petit se informari, quoniam ignorat se debere id seruitium, et licet postea informetur et conuincatur huiusmodi seruitium debere, quod propter huiusmodi negationem seruitii feudum non committitur, nisi ille huiusmodi seruitium malitiose negaret sciretque se ipsum seruitium debere et de hoc conuinci posset, propter fraudem posset priuari.

Caput CXXVIII.

De accensatione feudi.

Item statutum est, quod vasallus ligius alicuius domini bene potest accensare feudum domini vel aliquam partem ipsius feudi, dummodo bene manuteneatur et potius augmentetur quam minuatur, vsque ad viginti nouem annos et non vltorius, etiam sine laude domini, si vasallus pro ipso feudo seruiat et debitum ad quod tenetur domino ratione ipsius feudi faciat.

Caput CXXIX.

De responsore.¹⁾

(§ 1.) Item statutum est, quod si aliquis responsor vel auantarius alicuius feudi vel seruitii recuperandi, quod feudum plures habet branchias in venditione vel permutatione dum branchiae vendunt et alienant partem vel partes feudi,²⁾ responsor non tenetur recuperare nec placita nec laudes illa-

¹⁾ Von Ergeben oder Resper.

²⁾ wan ein Ergeber oder Resper ist eins Gülts Inzüecher, oder der eins Lehns, das vil Aest hat, wan dan etlich Theyl verkouffen und veränderten ein Theyl des Lehns.

rum venditionum vel alienationum, sed illimet ementes vel vendentes videre debeant vt satisfaciant, quantum poenam commissi euitare voluerint. Placitum tamen generale ipsius feudi non debetur nisi in morte domini vel vasalli vel alienatione totius feudi, vel secundum albergamentum inde factum.

De eodem.

(§ 2.) Item ordinatum est, quod si est aliquis homo vel responsor alicuius feudi nec relinquat post se haeredes qui debitum ipsius feudi facere aut seruitia et vsagia inde debita recuperare valeant, quod eo casu haeredes hominis illius vel branchiae¹⁾ feudi procurare debeant, quod reperiant aliquem hominem sufficientem vel tutorem liberis dando si sint, vel aliquem de branchiis¹⁾ feudi, qui pro ipsis haeredibus vel pueris responderiam²⁾ huiusmodi in se capiat et domino debitum in hoc faciat; alias est in electione domini vel eius generalis recuperatoris capere in responsorem durante sufferta ex branchiis sui feudi quem voluerit.

De eodem.

(§ 3.) Item simili modo ordinatum est tam in talliis mensae Episcopalis quam in aliis vsagiis, seruitiis et redditibus, quod si bona alicuius domus diuidantur in plures partes et ipsa domus teneatur ad tale seruitium, redditum vel vsagium et per tales diuisiones, venditiones vel alienationes etiam in plures particulas diuidantur, sciatis quod propter tales diuisiones, venditiones vel alienationes ille cui huiusmodi vsagium, tallia, redditus vel seruitium debetur, non tenetur illos diuidere et particulatim recuperare, sed illi omnes qui tenent de bonis domus illius, vel qui tenent propositum vnde huiusmodi tallia debetur, tenentur dare vnum ex ipsis responsorem, qui sit sufficiens et idoneus respondendi illi vsagium redditum ei cui debetur pro tota domo vel omnibus illis qui propositum tenent, qui totum seruitium vel vsagium annuatim respondeat; et vt ille cui debetur sciat cui petere debeat; quod si illi participes facere neglexerint, ille cui vsagium, seruitium vel redditus debetur habet potestatem inter participes capere illum pro responsore, qui sibi magis placet, et ab illo ius suum totum insimul recuperare potest, nec ille in contrarium de iure auditur; saluo sibi recurso ad alios comparticipes, vt illi sibi constituent aliquod auantagium³⁾ pro supportatione oneris huiusmodi responderiae. Et

¹⁾ Mitgetheilen.

²⁾ Respererey.

³⁾ damit sie ihm ein Belohnung verordnen.

illo defuncto, si haeredes non sunt sufficientes supplere onus defuncti, comparticipes alium substituunt responsorem, alias dominus interim capiet quem voluerit vt supra.

Caput CXXX.

Quod nullus alium ad quameunque fidelitatem seu seruitutem redigat.

Nulli tam nobili quam ignobili, imo nec ecclesiasticae personae deinceps perpetuis futuris temporibus liceat aliquem patriotam tam in persona quam bonis sub natura seruitutis vel conditione homagii ligii sibi subiugare et subiicere. Relinquitur autem ecclesiis et nobilibus siue praeeminentibus vel aliis personis, haecenus homines ligios et homagia vel alia huiusmodi habere solitis, in eis permanere; sed non permittitur alios similes de nouo quaerere. Pari lege etiam non liceat alicui personae census et redditus perpetuos facere aut sua bona perpetuis oneribus de nouo grauare. Et si contra praemissa fieret, iudex creditori nullam ministret iustitiam, donec ipsum censum redimibilem esse agnoscat; salua in hoc libertate mensae Episcopalis loco reddituum perpetuorum et redimi indultorum alios consimiles acquirendi.

Caput CXXXI.

De raptu et seductione virginum vel pupillorum.

Siehe Stat. Card. Art. 88.

Caput CXXXII.

De stupro virginum.

Quicumque violenter aut per artes nigromantiae virginem deflorauerit aut aliam mulierem stuprauerit, committit corpus et bona. Virgini autem vitiatae, quae alias lubrica fama maculata notataque non fuerit, per eum qui eandem violauerit seu stuprauerit, pro defloratione seu stupro¹⁾ quinque librae soluantur. Hoc tamen notato, si is qui eam stuprauerit eam sibi vxorem legitimum habere peteret, ipsaque ad hoc assensum praebere nollet, eo casu fit ipse a poena stupri liber, hoc est a praedictis quinque libris, reseruato tamen semper banno.

Si vero quis (vt plurimum euenire solet) ex aliqua, qualiscunque esset, prolem assequeretur illegittimam, recepto puero solutisque mulieri quinque libris pro defloratione et aliis decem libris pro medio, vt vocant, partu atque puerperio²⁾ ad vltiora arctari non debet.

¹⁾ für das Kränzlein oder Magthum.

²⁾ noch andere zechen Pfundt für die Zeit hin, dass sie halb tragen hette, und für die Kindbethe.

Caput CXXXIII.

De illis qui se et bona sua reddunt siue dedunt ad se nutriendum siue defendendum.

Quia saepe fit vt simplices, defectuosi in sensu et persona vel valetudinarii et senio confecti aliqua bona possidentes se et bona sua regere non possunt et quorum debilitas eorum amicis curae non est, hinc eorum victui et amictui consulendo necessitate coacti se et bona sua alicui alteri reddere et resignare coguntur, vt autem huiusmodi deditiones temere et in fraudem horum qui expectant successionem non fiant, hoc statuto ordinatur, quod talis simplex, debilis, ignorans et decrepita persona se et eius bona alicui personae, quae haeres bonorum suorum non est, resignare non potest, nisi proximiores amici et consanguinei conseruationem et nutritionem suam negligerent et sibi debite non prouiderent. Eo tamen casu illam resignationem sine autoritate iudicis competentis vel tutoris sui iurati agentis de consilio suorum reconsiliatorum facere non potest. Interueniente autem autoritate iudicis aut tutoris potest talem deditioem facere, amicis vero praecunctis, si videantur sufficientes ad suppeditanda necessaria, et in defectu eorum cuiquam voluerit, saluo proximioribus amicis iure tentae. Prouiso tamen eo, quod ille qui huiusmodi resignationem iure tentae sibi vendicare voluerit, debeat sufficientem cautionem dare, ipsam personam quae se dedit, aequae honeste, bene et pacifice victu et amictu tenendi et tractandi, prout et quemadmodum alter cui se resignauit eum sustentare et alimentare conuenerat et tractasset. Si vero talem cautionem non daret, aut in tractatione deficeret taliter vt conuinci posset debitum non fieri, eo ipso a iure tentae introductae decidat et prior resignatio viribus subsistat.

Homo vero discretus, sensu et intellectu praeditus et compos mentis et sanitatis, in plena eius vita existens, potest se et bona sua quaecunque reddere, ad nutriendum et defendendum dare cuicumque voluerit, sine et absque eo quod aliqua tenta praemissis interuenire possit. Hoc addito quod parentibus non liceat se et bona sua quaecunque ad nutriendum et defendendum liberis suis illegittimis, ad defraudandum expresse haeredes suos legitimos, committere, nam is qui talem aut similem deditioem facere intendit (si fuerit requisitus), tenebitur solenne praestare iuramentum quod eandem non facit ad tollendam haereditatem veris haeredibus, sed dummodo pro euidenti et vrgente sua necessitate.

Caput CXXXIV.

De ministris iustitiae non illudendis.

Wie Stat. Card. Art. 49.

Caput CXXXV.

De his qui temere seu friuole iudices vel ministros iudicii inuaserint aut eis minati fuerint.

(§ 1—4.) wie Stat. Card. Art. 86 § 1—4.

(§ 5.) Quicumque iure non contentus in tribunali et praesentia iudicis tempore causarum violenta manu et de facto aliquem adortus et aggressus fuerit, is illico per iudicem detineatur et carceribus intrudatur, ibi per triduum pane et aqua alimentetur, et ante liberationem expensas inde sustentas et tres libras pro poena exsoluat.

(§ 6.) wie Stat. Card. Art. 86 § 5.

Caput CXXXVI.

De recusatione iudicis.¹⁾

Recusare licet iudicem, si citatus non sit suae iurisdictioni subditus. Item si iudex foret iniunicus et maleuolus citati, atque si iudex particeps sit in causa vel pro consimili causa litiget. Citatus tamen de praemissarum causarum recusationis aliqua debet fidem facere infra quindecim dies proximos, nisi legitimum interuenerit impedimentum, et fide facta debet citatus coram iudice competenti non suspecto aut iudice superiore remitti, sin autem in probatione deficeret, iudex recusatione non obstante in causa procedat et parti requirenti iustitiam ministrabit.

Caput CXXXVII.

De cautione praestanda coram iudice.

Quotiescunque partes aliquae pro re odiosa coram iudice contendunt, verbaque rigorosa inter partes intercedunt, vt facti opera praeueniantur et moderate causa solo iuris ordine deducatur, iudex ambas partes de securitate verbi et facti hinc et inde ad cauendum compellat, dataque cautione in causa procedat.

¹⁾ Von Widersag oder Abreden eines Richters.

Caput CXXXVIII.

De cautione et pacis securitate praestanda.

(§ 1.) Cum ad praeuenienda homicidia in locis vbi rixae et contentiones oriuntur, magnopere necessarium sit, vt pro rixantibus personis ab inuicem dirimendis ac separandis pro pace et cautione petenda probi homines se toto posse interponant, hoc igitur statuto ordinatum extat, quod quilibet aetate decimum quartum annum excedens possit et valeat a rixantibus pacem petere, a quibuscunque personis tam spiritalibus quam temporalibus, et eos per poenarum impositionem ad eam praestandam hortari primo sub banno trium, secundo sex, tertio nouem, quarto duodecim librarum, quibus praeceptis impositis et quolibet praecepto aliquantula mora interueniente, si alter altercantium vel ambo parere iam dictis praeceptis nolint et temere resistant, tunc iudex sine aliqua dilatione vel cognitione praeuia illum detineat, donec securitatem pacis praestiterit et idonee cauerit, et debet iudex poenas impositas et per obstinatum incursas vna cum expensis exigere ac recuperare.

(§ 2.) Si iudex seu minister iustitiae interuenerit, faciat partes contendentes ambas cautione personali cauere. Si autem alius quam iudex vel familiaris iustitiae citius aduenerit, faciat partes pacem praestare, ne de facto vltterius se offendant vel verbis iniuriosis ad offendendum prouocent, quo facto citius vt poterit is, qui praemissis interuenit, officuario vel iudici loci quod euenit et quomodo pacem praestare fecerit, significet.

(§ 3.) wie Stat. Card. Art. 93 add. Adriani bis: amicabiliter concordauerint.

(§ 4.) Quia etiam interdum euenire solet, dum aliqua rixa vel contentio inter duos vel plures exorta fuit, vnus ex illis laeditur et vulneratur, interim tamen dirimentium interuentu praestant securitatem pacis hinc et inde vt moris est; superueniunt successiue amici vulnerati vel alterius eorundem qui illico damnum acceptum per eorum amicum, qui iam cauit, vleisci conantur, praetendentes, cum ipsi non cauerint, quod cautio data per eorum amicum ipsos non liget; sed quia tali modo nulla valeret securitas, iudicique impossibile est singulatim singulos amicos et quemlibet in solidum cauere facere, per praesentes igitur statutum est, quod in quacunque rixa vbi partes de securitate cauent, aut alias eam obseruare promittunt, intelligitur et intelligi debet rixantes partes cauisse

pro se et eorum amicis et affinibus vsque ad quartum gradum inclusiue. Debent quoque amici vtriusque talem pacis prae-stationem obseruare non aliter ac si ipsimet et quilibet eorundem personaliter cauisset, omni exceptione aut excusa-tione semota. Contrauenientes vero subscripta poena fractionis securitatis puniantur.

Caput CXXXIX.

De poena pacis et securitatis transgressionis.

Wie Stat. Card. Art. 94.

Caput CXL.

De poena inuadentium et emenda inuasorum.

Wie Stat. Card. Art. 92.

Caput CXLI.

De poena inuadentium aliquem in domo propria.

Der Anfang wie in Stat. Card. Art. 95 bis zu den Worten: cum obolo aureo, dann: et emendam parti offensae.

Si quis vero alterum prouocauerit¹⁾ seu ex domo euocauerit, vt inde lis et debatam oriatur, ad bannum sexaginta librarum condemnetur, et si aliquod damnum ab euocato acceperit, illud sustineat absque emenda per prouocatum sibi facienda, homicidiis semper exclusis.

Quod si inuasor ille vel prouocans damnum illatum bonis emendare non possit, patiatum mutilationem manus vel pedis etc. wie in Stat. Card. Art. 95 bis zum Schlusse.

Caput CXLII.

De poena aliquem inuadentium aut laedentium lapidibus.

Si quis proiciendo lapidem per fenestram domus vel alio quocunq; modo personam aliquam occiderit, homicidii inhonesti et murtri poena mulctetur. Si quis nocturno tempore aliquem lapidem per fenestram alicuius domus iniecerit, cum sit incertus euentus, ipso facto mulcta sexaginta librarum puniatur. Et si quid damni eueniat, illud emendet. Si diei tempore munimine lapidum aliquem aggrediatur, ban-

¹⁾ ausbietet.

num duodecim librarum vltra emendam damni incurrat, reseruato in hoc casu, si aliquis inermis ab armato fuerit rixa et pugna adortus, si pro sui corporis defensione tanquam compulsus etiam lapidibus resistat et se defendat, hoc impune facere possit.

Caput CXLIII.

De poena praeoccupantium iter siue stratam regiam.

Wie Stat. Card. Art. 98.

Caput CXLIV.

De partialitate euitanda.

Cumque, vt supra¹⁾ dictum est, vnusquisque qui rixis interuenerit, omni cura et opera imo totis viribus tenetur se iniicere et interponere, vt praecaueantur damna vel homicidia, in illius statuti obseruationem hoc etiam adiungitur, quod nemini liceat in exorta rixa vel debato se partialem reddere, quoniam si partialem quispiam se fecerit, pro inceptore erga quem se partialem exhibuit, reputabitur. Et vltra emendam damnorum inde emergentium iudici tres libras et parti offensae alias tres libras exsoluat. Reseruato casu quo pater filio, filius patri, frater suo fratri post accepta vulnera pro debito astaret, aut etiam quod nulli adessent qui ipsos rixantes dirimerent, vnde periculum mortis quorum supra suorum sine interuentu dubitaretur. Nemo tamen sine euidenti necessitate se partialem ostendat.

Caput CXLV.

De his qui se interponunt vt rixantes separentur et dirimantur.

Der Anfang wie Stat. Card. Art. 51 bis: in simili actu, hierauf: damni illatorem, si illum sciat, sin minus, ambos rixantes pro emenda offensae, laesionis, damnorum et expensarum conuenire et prosequi; quae partes inuicem indilate causam illam discuti valeant, et si is qui laesit vnde soluat non habeat, promotor, inuasor et damni autor ad emendam totius damni, doloris et interesse offensi et dirimentis condemnetur.

Caput CXLVI.

De poenis inuadentium etc.

Ueberschrift und Anfang wie Stat. Card. Art. 99 bis conatus fuerit, dann: is mox absque aliqua alia cognitione detineatur

¹⁾ S. Cap. 138.

et carceribus intrudatur; inde ad torturam ponatur¹⁾, in qua de maleficiis de quibus semetipsum suspectum reddidit, examinetur, atque iuxta rei demeritum in corpore et bonis puniatur.

Caput CXLVII.

De his etc.

Ueberschrift und Text wie Stat. Card. Art. 100.

Caput CXLVIII.

De poena praescindentium furcas.

Wie Stat. Card. Art. 101 § 1.

Caput CXLIX.

De captiuis et detentionibus.

(§ 1.) Quamuis alias in patria Vallesii consuetudo obseruata fuit, vt nemo detineri posset pro quocunque crimine, nisi clama vel cognitione praecedente, qua aliqui malefactores nimium priuilegiati fuerunt, hoc igitur statuto declaratur, quod iudex quotiescunque aliqua publica vox et fama de aliquibus excessibus resultat, possit et debeat informationes secretas sumere, etiamsi nulla clama neque instantia interueniat.

(§ 2 u. 3.) wie Stat. Card. Art. 113 § 1 u. 2.

Caput CL.

De his etc.

Ueberschrift und Inhalt siehe Stat. Card. Art. 114.

Caput CLI.

De non deducendis etc.

Ueberschrift und Anfang wie Stat. Card. Art. 115 bis: non deducatur. Dann: Hoc addito, si intitulus in vno deseno non deprehendi posset aut detentus euaderet, inde in alia iurisdictione captiuaretur, sciendum quod neque ab eadem iurisdictione absentari aut alteri iudici restitui debet, teneaturque iudex, qui iudicia aduersus eundem habet, illa iudici alteri communicare, ut iustitiae sit locus.

¹⁾ und darnach an die Güchtig gethan werden.

Caput CLII.

De praestatione cautionis detentorum.

Quicumque pro murtri, latrocinii, traditionis, haereticae prauitatis, sodomiae criminibus¹⁾ detentus et in actu criminis et euidencia delicti fuerit comprehensus, ad defensiones alias quam corporales²⁾ non admittitur.

Si vero excessus vel delictum non concernat u. s. w. wie Stat. Card. Art. 116 bis zum Schlusse.

Caput CLIII.

De his qui se et eorum bona vltro penes iustitiam ponunt.

Persona quaeuis vtriusque sexus de aliquo crimine diffamata vel suspecta, se de hoc purgare cupiens, si personam bonaque sua et vitam penes iustitiam spontanea deponat, vna cum sufficiente de iuri stando cautione, siue hoc in Reuerendissimi, Balliui aut Patriotarum aut alterius cuiuscunque etiam iudicis specialis manibus fiat, pro iuris sui defensione suscipiatur et corpore bonisque teneatur vsque ad ius dictum. Interim vero iudex ille faciat proclamare in ecclesia parochiali diffamati de quatuordena in quatuordenam vsque ad tertiam assignationem³⁾, assignando pro qualibet vice omnes et singulas vtriusque sexus personas eundem detentum de aliquo crimine accusare et acculpare volentes, quatenus in ipsis assignationibus compareant, et si aliqua indicia superuenerint, iuxta iuris aequitatem de consilio suorum assessorum procedat, et inde iustitia mediante detentum absoluat et liberet aut puniat et plectet. Si vero in praedictis tribus terminis peremptoriis nullus comparuerit accusator seu instans, qui talem diffamatam personam de aliquo crimine conuincat, ipsa mediante condigna cautione et expensarum solutione ab intitulatis in eam liberetur et absoluat; et pro emenda earundem expensarum ad huiusmodi diffamationis promulgatores et autores recursus sibi detur, si sua interesse putauerit.

Caput CLIV.

De bonis appensorum in furcis.

Siehe Stat. Card. Art. 102 Redaction Adrians.

¹⁾ Von wegen der Lastern der Morderei, Hexerei, Kötzeri im Fleisch.

²⁾ zue andrer Wahrung weder austräglichen seines Leibs.

³⁾ Ruofung.

Caput CLV.

Princeps tenetur ad expensas iustitiae in defectu bonorum delinquentium.

Cum Reuerendissimus Dominus Sedunensis Episcopus soleat percipere bona confiscata delinquentium, quae vltra expensas iustitiae supersunt, quoniam vero criminosi saepe ad supportandas expensas iudicis et iudicii minus in bonis habeant, tenetur ex reliquis excessibus et aliunde resultantibus poenis defectum expensarum non habentium supplere et persolvere, vt propterea iustitiae nihil detractum existat.

Caput CLVI.

De homicidiis.

Homicida, si deprehendi possit, illico detineatur: si homicidium est inhonestum, poena tallionis in corpore et bonis puniatur, si vero causatum aut non voluntarium et honestum, ponderatis circumstantiis pro merito causae mulctetur vel absoluatur. Homicida vero qui nec deprehendi neque delictum purgare possit, amicis et affinibus interempti vsque ad quartum gradum inclusiue in vltionem et vindictam proponi¹⁾ et a tota patria Vallesii et dioecesi Sedunensi banniri debet. Homicida quicumque incidit in poenam sexaginta librarum.

Caput CLVII.

De falsariis.

Wie die Redaction Adrians von Art. 87 der Stat. Card.

Caput CLVIII.

De blasphemia.

Siehe Stat. Card. Art. 90.

Caput CLIX.

De repente morientibus.

Vnaquaeuis persona vtriusque sexus bonae vocis et famae repente et improuise moriens debet ecclesiasticae sepulturae

¹⁾ zur Rach fürgeschlagen werden.

committi absque alia impetratione super hoc facienda, iuribus tamen Reuerendissimi Domini Episcopi Sedunensis saluis remanentibus.

Caput CLX.

De poena mouentis terminos.

Wie Stat. Card. Art. 96.

Caput CLXI.

De vsurariis.

Prohibetur pro quocunque debito plus quam de qualibet libra vnum solidum pro vsura aut censu soluere aut recuperare. Et sub hac lege intelligendum erit de redditibus vini, siliginis, casei et aliarum quarumcunque rerum, quae iuxta caritatem vel fertilitatem anni ac temporis deuoluti census cursum discretionem iustitiae aestimandae erunt. Et hoc sub poena commissae summae principalis et census.

Prohibetur etiam omnibus huius patriae notariis, ne aliquid instrumentum, quod vltiorem vsuram sapiat, stipulent, sub poena falsi.

Caput CLXII.

De merceriis.

(§ 1.) Mercatores seu mercerii, qui in huiusmodi patria Vallesii merces communes, aromata et eius generis alia vendunt, merces bonas debiti valoris, saporis et ponderis vendere debent, pretio decenti, sub poena amissionis et incidentiae in commissum. Si in pondere vel mensura defecerint, poenam trium librarum pro qualibet vice incurrunt. Si vero merces inualidae et deprauatae fuerint, cadunt in commissum iudicis, talesque mercatores a patria ablegentur.

De eodem.

(§ 2.) Cum per mercerios forenses hostiatim eorum merces per patriam Vallesii deferentes populus noster communis plurimum grauetur et decipiatur, fuit statutum et decretum, quod ex nunc in antea quilibet mercerius forensis, Augustensis, Italus aut cuiuscunque nationis fuerit, eius merces in principalioribus pagis et aliis desenorum villis in foro aut platea publica vendere nec hostiatim circumferre, ibidemque omnia

quae vult (reseruatis pecoribus et pellibus iumentorum) emere debeat; si secus fecerint, poenam trium librarum iudici loci persoluendam incurrant.

Caput CLXIII.

De submercatoribus.

Siehe Stat. Card. Art. 77 § 2.

Caput CLXIV.

De mensura et pondere.

Siehe Stat. Card. Art. 78.

Caput CLXV.

De hospitibus.

Siehe Stat. Card. Add. Adriani Art. 77^a.

Caput CLXVI.

De poena lenocinii.

Si vir ad turpia scortationis scelera suae vxoris aut filiae consentiat, consilium et iuuamen praestet, committit corpus et bona. Eademmet poena mulieres consentientes ad turpia filiarum puniri debent.

Extra parentes vero qui criminis lenocinii conuictus fuerit, sexaginta libras cum obolo aureo, medietatem Domino, alteram parti offensae persoluet.

Caput CLXVII.

De poena adulteri in opere deprehensi.

Si maritus virum aliquem in thoro concubantem aut in actu fornicationis cum vxore sua repertum enecauerit et morti tradiderit, excusatus erit erga magistratum et amicos interempti, taliter quod ipsis amicis nullus vindictae modus concedatur, sed eo solo facto sub securitate pacis aduersus eosdem amicos constitutus esse debeat.

Caput CLXVIII.

De aquaeductu.

Wie Stat. Card. Art. 81.

Caput CLXIX.

De ignotis non recipiendis.

Extranei et ignoti in nulla parte patriae pro incolis et inhabitatoribus aut ciuibus suscipiantur et admittantur, nisi de eorum ortu, legalitate et probitate litteras fidelitatis omni fuco et suspicione carentes exhibuerint.

Caput CLXX.

De propellendis et abigendis illis siccariis et furibus Ismahelitis minoris Aegypti.¹⁾

Mandatur et praecipitur vniuersis castellanis, maioribus et aliis quibuscunque iudicibus ac magistratibus terrae Vallesii tam a Morgia Contegii superius quam inferius sub poena decem librarum per iudicem loci incurrendarum et Balliuo Patriae soluendarum, ne huiusmodi Ismahelitas et damnosam eorum cateruam²⁾ in patriam Vallesii venire patiantur nec morari sinant, quin imo incontinenti eosdem eodem itinere, quo venerunt, retrocedere compellant; et si obstarent Ismahelitae, renitentes eo casu per iudicem loci detineri et captiuari debent sub poena praedeclarata per iudicem committenda et Balliuo Patriae applicanda.

Caput CLXXI.

De consiliis tenendis.

Ordinarie singulis annis duo consilia generalia, vnum ante festa natalia, alterum in mense Maii celebrari et conscribi debent, ad quae omnes causae remissionum et appellationum deuolui debent, et ob id dicuntur consilia generalia. In reliquis autem consiliis Episcopus Sedunensis vel Balliuus pro tempore constitutus secundum rerum et occurrentiarum varietatem vel grauitatem plura consilia celebrabit. Balliuus tamen nullum generale consilium indicet et conscribat sine praescitu et voluntate praelibati Episcopi, nisi summa id exposcat necessitas.

Caput CLXXII.

De obseruatione horum statutorum.

Reuerendissimus Dominus noster Episcopus Sedunensis omnibus iudicibus in confirmatione eorundem vinculo iura-

¹⁾ Zaginer.

²⁾ die Zaginer und schadliche Rott.

mentorū praestandorū iniungere debet, vt abinceps ad tenorem horū statutorū cuiūlibet petenti iustitiam ministrare habeant.

Saluis in praemissis iuribus, franchisesiis, libertatibus et immunitatibus mensae Episcopalis, venerabilis Capituli necnon ciuitatis et Baroniae Sedunensis atque omnium et singulorum Desenorum et locorum eiusdem patriae Vallesii, quibus praesens statutum nullatenus derogare debet nec potest.

Salua item et reseruata nobis nostrisque successoribus et posteris plenaria autoritate, permissione et facultate supra-scripta statuta in punctis et clausulis obscurioribus vel alias requisitis melius declarandi, corrigendi et in formalio-rem ordinem redigendi, hisce quoque statutis, senatusconsulto populoque communitatum omnium septem Desenorum Patriae nostrae approbante, nouos articulos addendi et adiiciendi et de superinsertis diminuendi et detrahendi. De qua ad nos retenta potestate et autoritate solemniter protestamur.

In quorum praemissorum omnium confirmationem, fidem, robur Nos Episcopus praelibatus pro nobis et nostris in eodem Episcopatu successoribus, Nos item Capitulum praefatum nomine nostro nostrorumque in dicto Capitulo successorum, atque Nos Balliuis et Oratores praenominati pro nobis et communitatibus omnium septem Desenorum nostrisque et earundem successoribus vniuersis sigilla communitatum praedictorum septem Desenorum praesentibus imprimenda duximus.

Datum Seduni in castro Maioriae die vigesima tertia mensis Maii anno a partu Virgineo millesimo quingentesimo septuagesimo primo.
